Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Historisk Tidsskrift,

Syvende Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

Andet Binds første Hefte.

Kjøbenhavn.
Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).
1899.

Udgives sammen med 2. Hefte for 1. Halvaar 1899.

Den danske historiske Forenings Bestyrelse bestaar af:

Prof. **Kr. Erslev**, Prof. **Joh. Steenstrup**, Direktør **Marcus Rubin**, Prof. **J. A. Fridericia** og Museumsassistent, Cand. mag. **M. Mackeprang.**

Foreningen har udgivet:

Historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69. 4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række. 1—6. Bd. 1887—97. 7. Række 1. B. 1.—6. H. 1897—99. Indholdsfortegnelse til 1—5. Række. 1889. (Forskellige Hefter af 1. og 3. Række er udsolgte.)

C. Molbech: Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51.

J. P. F. Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter. 2. omarb. Udg. 1856.

N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie. I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI, Registret.)

H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 1861.

Fr. Hammerich: Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863. (Udsolgt.)

O. Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863—67. (Udsolgt.)

H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.

Joh. C. H. R. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801—1863). 1889.

Foreningens Medlemmer kan faa de af denne udgivne Skrifter, for saa vidt Forraad haves, imod at udrede de tilsvarende Bidrag, 2 Kroner for hvert Halvaar. For ethvert Bind af de første fire Rækker af Historisk Tidsskrift betales som for to Halvaarsleveringer, for et Bind af 5te—7de Række betales som for tre Halvaarsleveringer. C. Molbechs Historisk-biographiske Samlinger regnes til en Pris af to Leveringer. Af Rørdams Universitetets Historie vil ethvert Bind med tilsvarende Aktstykker regnes som to Halvaarsleveringer. Ellers gælder ethvert af Foreningen udgivet Bind for en Halvaarslevering. Registret til 3dje Række af Historisk Tidsskrift leveres, naar ønskes, gratis sammen med 6te Binds 3dje Hefte; ellers betales det med 1 Kr. Indholdsfortegnelsen til de fem første Rækker af Historisk Tidsskrift koster 50 Ø. eller leveres, om ønskes, gratis med Steenstrups Historieskrivningen i Danmark.

Følgende yderligere **Prisnedsættelse** gælder dog foreløbig for Medlemmerne:

Historiske Aarbøger, udg. af C. Molbech. 1—3. D. 1 Kr. 50 Ø.
Historisk-biographiske Samlinger, udg. af C. Molbech. 1 Kr. 50 Ø.
Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700 af H. G. Garde. 1 Kr. 50 Ø.
Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage af C. E. F. Reinhardt. (Særtr. af Hist. Tidsskr. 3. R. 3. Bd.) 1862. 1 Kr.

Christian V i Slaget ved Lund.

En kritisk Undersøgelse

af

N. P. Jensen.

Herr Docent Arthur Stille har i 3. Hefte af det svenske „Historisk Tidskrift“ for 1898 gjort Christian V's Forhold i Slaget ved Lund til Genstand for en Undersøgelse. Den er foretagen paa Grundlag af de i den nyere Tid fremkomne Skildringer af Slaget eller Episoder deraf, sammenholdte med Aktstykker, der findes i det danske Rigsarkiv. Men man kan gaa en anden og formentlig sikrere Vej ved alene at bygge paa de nævnte Aktstykker, belyste med dem, der fra Fortiden foreligger fra svensk Side. Det er en saadan Undersøgelse, der her forelægges, fordi dens Resultater ikke falder sammen med dem, hvortil Herr Stille er kommen.

Undersøgelsen falder i to Afsnit:

I. Christian V paa Valpladsen ved Lund,

og II. Christian V paa Vejen til Landskrona.

I.

I sin Indledning om dette Afsnit udtaler Herr Stille: „Ved den danske Hærs Opbrud fra Lejren ved Skælshøj

fulgte Kongen med den venstre Fløj frem mod Lund, og han deltog med stor Tapperhed i dennes Kamp med den svenske højre Fløj under Carl XI. Denne Kamp varede til Kl. $11^1/_2$, da den danske Fløj endelig flygtede. At Christian V ikke fulgte med i disse Troppers Flugt til Lejren, derpaa til Kjeflinge Aa og over denne, fremgaar af alle de Omstændigheder, for hvilke nedenfor vil blive gjort Rede. Til en Begyndelse turde det være tilstrækkeligt at nævne, at han, da han i Virkeligheden forlod Valpladsen, var fulgt af Hestgarden (eller en Del deraf), og denne havde aldeles ikke været med paa den slagne venstre Fløj, men stod fjernt ved Valkærra næst yderst paa den danske højre Fløj". Men det, som her fremsættes „til Begyndelse", altsaa som Udgangspunkt, er saa langt fra at være tilstrækkeligt Bevis, at det netop er det, som skal bevises. Det skal da strax fremhæves, at der i det danske Rigsarkiv ikke findes et eneste Aktstykke, der kan tjene som Hjemmel for, at Kongen, da han forlod Valpladsen og gik over Kjeflinge Aa, var ledsaget af sin Hestgarde. Om Parenthesen „eller en Del deraf" skal der senere blive talt. Endvidere skal bemærkes, at — fraregnet en Beretning, der aldrig er bleven offentliggjort, og som vil blive dragen med ind under Undersøgelsen — taler alle Beretningerne i Rigsarkivet saavel som de Vidneforklaringer, der blev afgivne under de mod Generalmajor Sandberg, Oberst Cicignon og Oberstløjtnant Brünnigker rejste Retssager om deres Forhold ved Lund, bestemt imod, at Kongen overhovedet har været ved den danske højre Fløj, hvor Hestgarden havde sin Plads.

Til Forstaaelse vil det være nødvendigt at forudskikke en kort Skildring af Slagets Gang.

Fra den 11. November 1676 stod begge Hære lige

overfor hinanden, skilte ved Kjeflinge Aa, Svenskerne N. for og de Danske S. for Aaen.

I de sidste Dage af November faldt det i med saa stærk Kulde, at Aaen frøs til, saa at man paa flere Steder kunde gaa over den med Tropper. Carl XI besluttede derfor at gaa over ved Rinnebæksmølle (S. for S. Harrie) og overfalde den danske Hær, der stod i Lejr ved Skælshøj, ved et Angreb i dens venstre Flanke.

Overgangen fandt Sted Natten til den 4. December 1676, og Kl. 6½ om Morgenen rykkede den svenske Hær, højre afmarcheret, frem fra Aaen. Terrænvanskeligheder i Forbindelse med, at Fremrykningen — om end noget sildigt — blev opdaget fra dansk Side, tvang Carl XI til at opgive sin Plan. Han besluttede da at marchere hurtigst muligt over Valkærra lige paa Lund for at tage Stilling paa et dominerende Bakkeparti, Allehelgensbakken, der ligger lige Ø. for Lund, og i denne Stilling afvente Fjendens Angreb.

Da man fra dansk Side gættede Hensigten, brød Hæren op fra Lejren venstre afmarcheret. Dens Tête svingede derpaa Venstre, tog Retning paa Lund og søgte gennem en Parallelmarche hurtigst muligt at naa Byen for at forhindre Fjenden i at naa Allehelgensbakken. Derved opstod et Kapløb mellem begge Hære, der under Bevægelsen var skilte fra hinanden ved en Afstand af henved ¼ Mil.

Kl. 8½ naaede de svenske Fortropper Møllebakken, tæt N. for Lund, og da de danske Fortropper ankom kort efter, kunde Svenskerne ikke naa den paatænkte Stilling, men maatte optage Kampen. Den forcerede Marche, begge Hære havde foretaget, havde forøget Afstandene mellem deres forskellige Hovedgrupper, og

disse stødte derfor sammen, uden indbyrdes Forbindelse paa 3 forskellige Steder.

Den danske venstre og den svenske højre Fløj begyndte Kampen ved Møllebakken Klokken mellem $8^1/_2$ og 9 og fortsatte den paa den nordligere liggende Galgebakke. Den danske Hærs fungerende Højstbefalende, General Carl Arenstorff, blev haardt saaret ved Kampens Begyndelse og maatte forlade Valpladsen, uden at der blev udnævnt nogen, der skulde overtage hans Post. Kampen endtes Klokken henimod $10^1/_2$ med, at den danske Fløj greben af Panik flygtede fra Galgebakken gennem Lejren ved Skælshøj, passerede Kjeflinge Aa og jog videre ad Vejen til Landskrona. Carl XI, der forfulgte med sin højre Fløj, standsede Forfølgelsen ved Kjeflinge Aa.

Kampen mellem begge Hæres Centrum begyndte Kl. ca. $10^1/_2$. Svenskerne stod paa Bakkerne ved Lund-Valkærra Vejen med den venstre Fløj dér, hvor Jernbanen nu til Dags skærer nævnte Vej. De Danske havde Stilling bag et Gærde, der laa 300 Alen fra den svenske Stilling. Begge Parter, der var skilte ved en Fordybning, gik imod hinanden, men Svenskerne blev kastede i Retning af Nøbbeløf, og de Danske indtog deres forladte Stilling. Klokken var den Gang mellem 11 og $11^1/_2$. Derefter gik Svenskerne frem paany og tvang de Danske til at gaa bag det Gærde, hvor de havde Stilling ved Kampens Begyndelse. Klokken var omtrent $12^1/_4$.

Imidlertid var det ved Valkærra kommen til Sammenstød mellem den danske højre og den svenske venstre Fløj, og det endte med, at Svenskerne Klokken omtrent 12 blev slaaede paa Flugt og søgte tilbage i Retning af Nøbbeløf.

Denne Tilbagegang tvang det svenske Centrum til ogsaa at gaa tilbage for at forene sig ved Nøbbeløf med det slagne Rytteri. Efter Foreningen tog Generalløjtnant Schultz Kommandoen over den samlede Styrke.

Det danske Centrum, der var fulgt efter, forenede sig med den danske højre Fløj, og Generalløjtnant F. Arenstorff tog Kommandoen, hvorpaa han rykkede frem til Angreb med den samlede Styrke.

Efter en meget haardnakket og blodig Kamp lykkedes det at kaste Svenskerne tilbage til Lund, hvor de søgte at ordne sig med højre Fløj tæt foran Byen og Front imod Nord. F. Arenstorff stod lige overfor i en Parallelstilling.

Slaget var vundet. Det gjaldt kun om ved en sidste Fremrykning og en derpaa følgende Forfølgelse at forvandle det til et fuldstændigt Nederlag. For at indlede dette trak Arenstorff sit Artilleri frem paa St. Lieberts Høj og skød Kl. 3 Eftermiddag tre Gange dansk Løsen for derved at underrette den slagne danske venstre Fløj om, at Slaget var vundet, og faa den til at ile til.

Men nu greb Carl XI ind.

Efter at have samlet sit forfølgende Rytteri ved Kjeflinge Aa gik han — underrettet om den Vanskæbne, der havde ramt hans øvrige Hær — frem over Valkærra i Ryggen paa den danske Hær, som derved blev tvungen til at gøre Front til 2 Sider. Under den Kamp, der nu udviklede sig, greb den svenske Hær, der stod ved Lund, Offensiven, og — omringet af Svenskerne paa alle Sider — led den danske Hær det Nederlag, den havde tiltænkt sin Modpart.

Det var Slagets Gang.

Da den danske venstre Fløj rykkede frem fra Lejren,

var Christian V foran, og under dens Kamp var han uafbrudt til Stede. Men for at kunne følge ham paa Valpladsen er det nødvendigt at faa det Tidspunkt slaaet fast, da den danske venstre Fløj flygtede. Herr Stille sætter det til Klokken $11^1/_2$; i Skildringen ovenfor er det sat til Kl. $10^1/_2$. Her kræves derfor Bevis.

En dansk Rytterløjtnant, P. A. Pulow, der Dagen før Slaget var bleven sendt til Lund i Tjenesteanliggende, begav sig, da han den 4. om Morgenen hørte, at der blev kæmpet udenfor Byen, paa Vejen til Lejren ved Skælshøj. Derved stødte han paa Ritmester Artmar. Denne, der hørte til de danske Fortropper, havde deltaget i Kampen paa Møllebakken. Ritmesteren, siger Pulow i sin Beretning, vilde til Lejren „med nogle Ryttere, men kun meget faa". Da Pulow spurgte, hvor Resten var, svarede Artmar: „De er allerede kaput, og nogle er redne deres Vej". Flugten var altsaa begyndt paa dette Tidspunkt. Artmar og Pulow blev sammen og naaede Lejren. „Da vi red igennem vor Lejr", beretter Pulow, „kom en Eskadron af Grev Reventlows Regiment, og hvis jeg saae ret, red han (ɔ: Oberst Grev R.) foran Eskadronen, og Ritmester Bugenhagen bag samme. Jeg red hen til Bugenhagen, der havde den venstre Fod forbunden, og spurgte ham, hvad hans Ben fejlede, hvortil han svarede, at han ved en tidligere Lejlighed var styrtet med Hesten, og jeg red saa lidt sammen med ham. Imidlertid kom Ritmester Artmar bort fra mig. Vore Eskadroner af venstre Fløj (ɔ: de af dem, det var lykkedes at faa Hold paa) gjorde nu Holdt; jeg husker ikke, om det var fire eller fem, og jeg antager, at de hørte til Reventlows og Sandbergs Regimenter. Klokken var den Gang

halv Elleve Formiddag[1]). Til alle de andre Eskadroner af venstre Fløj saae jeg ikke noget, jeg saae kun de foran nævnte“ [2]).

Af de Regimenter, Pulow nævner, var Reventlows det tredie og Sandbergs det sjette i Rækken af venstre Fløjs 8 Regimenter, regnet fra den yderste venstre Fløj. Da Regimenterne først greb ind i Kampen paa Galgebakken efterhaanden, som de kom op, og de nævnte Eskadroner alt naaede Lejren Kl. 10½, maa Uordenen og den deraf følgende Flugt fra Galgebakken være begyndt forinden.

Dette bestyrkes ogsaa af Vidneforklaringerne.

Under Centrums Fremrykning var Dronningens Livregiment til Fods foran. Kaptajn Hans Schack af dette Regiment forklarede i den Cicignonske Sag[3]): „Da de (ɔ: Bataillonerne) var under Fremrykning, saae de vort Rytteri, kæmpede ved Lund, men før de kom i Kamp, var vort Rytteri slaaet og paa alle Sider bagfra og forfra omringet af Fjendens Rytteri og nedhugget“. Dette fremgaar ogsaa af andre Forklaringer. Thi alle de Rytterofficerer, der hørte til venstre Fløj, og som afgav Forklaringer i den Sandbergske Sag, udtalte, at de ikke havde set vort Infanteri og ikke vidste, hvor det var. Men efter de danske saavelsom de svenske Beretninger begyndte Kampen i Centrum Kl. omtrent 10½ og indlededes med en stærk Kanonade. Da Afstanden mellem

[1]) Ikke udhævet i Pulows Beretning.

[2]) Beretningen findes i Krigskollegiets Arkiv: „Appendix 1677. Den Sandbergske Sag“. I samme Pakke findes alle Vidneforklaringerne i samme Sag.

[3]) Vidneforklaringerne i den Cicignonske Sag findes ved dennes Akter i Krigskollegiets indkomne Sager, Maj 1677, Pakken C, Nr. 480.

det Sted, hvor venstre Fløj kæmpede, og det Sted, hvor Centrum stod, kun var 12—1500 Alen, saa maatte jo venstre Fløj af Kanonaden have kunnet slutte sig til, hvor Fodfolket var. Og naar de flygtende Ryttere ikke søgte derhen, hvilket ikke frembød Vanskeligheder, saa maa det være, fordi Flugten var begyndt, forinden Kampen i Centrum begyndte, altsaa forinden Kl. $10^1/_2$.

Da venstre Fløj flygtede, synes Christian V at have opholdt sig paa Galgebakkens vestlige Skraaning. Om hans Deltagelse i Begivenhederne udtaler en Beretning, der findes i Krigskollegiets „Manuskript om den skaanske Krig“: „General Carl Arenstorff var selv med ved denne Fløj og træffede i egen Person for hans Regiment, men som næsten alle højere Officerer af denne Fløj var i Aktionen ihjelskudte, og Generalen for hans bekomne store Saars Skyld maatte begive sig fra Folket, kom samme Fløj noget i Konfusion og veg tilbage. Da Fjenden saae dette, gik han løs paa vort Fodfolk, som var paa Tog bag et Gærde mod de Svenskes i stor Fordel staaende Fodfolk, og blev paa begge Sider meget stærkt skudt med Kanoner. Imidlertid bemøjede Majestæten sig med at faa den venstre Fløj, som Generalmajor Sandberg førte, i Orden igen og formanede Fodfolket til at staa“ [1]).

Hvad her mangler til Forstaaelse for Kongens Ved-

[1]) Manuskriptet, der tidligere har været opbevaret i Garnisonsbibliotheket i Kjøbenhavn, findes nu i Rigsarkivet. Beretningen om Slaget ved Lund, hvoraf Citatet er taget, har Nr. $^{62}/_{1676}$. Koncepten findes i Kollegiets udgaaede Sager, Pakken Oktober—December 1676, Nr. 1622. Den er affattet af Generalauditør Mejer paa Tysk; Manuskriptet gengiver den paa Dansk, og den findes trykt paa begge Sprog i det store Kongelige Bibliothek.

kommende, forklares gennem en Beretning, der er afgiven af Oberst J. Bülow, der hørte til venstre Fløj og kommanderede det 2. jydske nationale Rytterregiment[1]).

Obersten, der under Kampen havde faaet Hesten skudt under sig, kæmpede derpaa til Fods; men han blev reden over Ende af Ven og Fjende og kun frelst ved, at en af hans Kornetter kom ham til Hjælp og gav ham sin Hest. Bülow søgte saa sit Regiment, men det var paa Flugt, og han kunde ikke faa Mandskabet til at staa. Saa traf han Oberstløjtnant Wortmann og Ritmester La Mare af General Carl Arenstorffs Regiment og Ritmester v. Kahlen samt nogle Officerer af General Sandbergs Regiment tilligemed henved 70 Ryttere af begge disse Regimenter. Med denne Styrke, der blev formeret i 2 Eskadroner, en af Arenstorffs og en af Sandbergs Regiment, besluttede Oberst Bülow at søge at naa den danske højre Fløj. Efter i sin Beretning at have meddelt dette fortsætter Obersten: „Da vi var i Begreb med at gaa til den højre Fløj, mødte vi Kongen, som jeg allerunderdanigst meddelte min Hensigt og fortsatte min Marche, hvad der er Hans Kongelige Majestæt bekendt“ [2]).

Hvis Kongen den Gang havde haft til Hensigt at begive sig til den højre Fløj, vilde det have været naturligt, om han havde sluttet sig til Bülow. Men i det

[1]) Oberst Bülow blev efter Slaget ved Lund beordret med sit Regiment til Christianstad. Da Forholdene ikke tillod at kalde ham tilbage for at give Vidneforklaring i den Sandbergske Sag, blev der tilstillet ham en Afskrift af de 32 Spørgsmaal, der rettedes til Vidnerne. Bülow svarede ved at indsende en samlet Beretning.

[2]) Bülows Beretning findes i Krigskollegiets udgaaede Sager, Pakken Februar 1677, Nr. 199—200.

Øjeblik tænkte han kun paa at finde Midler til at faa standset den venstre Fløj. Derfor befalede han Oberstløjtnant Wortmann, der fulgte Bülow, „at sende en Løjtnant til den venstre Fløj, for at han skulde meddele, at højre Fløj endnu var i god Stand, og at den venstre Fløj skulde sætte sig (ɔ: samles og tage Stilling), men Løjtnanten, Moltke, kunde ikke komme til venstre Fløj, fordi Fjenden allerede var kommen imellem dem“ [1]).

Naar Kongen ved denne Lejlighed talte om Tilstanden ved den højre Fløj, saa er det ikke umuligt, at Kongen har opholdt sig paa et Punkt, hvorfra han kunde se denne Del af Hæren rykke frem mod Valkærra. Men Sandsynligheden taler for, at Bemærkningen nærmest er fremsat for at sætte Mod i venstre Fløj og faa den til at gøre sin Pligt.

Kongen var nu ledsaget af Oberst Brockenhus Dragonregiment. Oberst Brockenhus var under Kampen paa venstre Fløj styrtet og fortraadt paa en saadan Maade, at han maatte forlade Valpladsen. Han forklarede som Vidne: „Han kunde ikke gøre Rede for hele Fløjen (venstre); hans Regiment havde villet begive sig til højre Fløj, da den Ordre blev given, at det skulde følge Kongen, hvilken Ordre hans Regimentskvartermester bragte til Regimentet. Hans Officerer fortalte ham dette siden, da han selv var saaret“ [2]).

Endvidere var Oberst Hans Stensøn af Rytteriet stødt til Kongen. Han var ansat ved Hovedkvarteret og havde overværet venstre Fløjs Kamp og Flugt. Da han under Forhørerne blev spurgt om, hvorfor den venstre Fløj flygtede til Lejren, svarede han: „Det vèd han ikke,

[1]) Wortmanns Forklaring findes i den Sandbergske Sag.
[2]) Brockenhus Forklaring findes i den Sandbergske Sag.

og han var kommen bort fra venstre Fløj „in Meinung sich auf dem Kirchhofe zu setzen". Han mødte saa Brockenhus Regiment, og derpaa var han kommen til Kongen" [1]).

Herefter maa det altsaa betragtes som konstateret, at Kongen befandt sig mellem venstre Fløj og Centrum, da Oberst Bülow passerede ham paa Vejen til højre Fløj, at Kongen ikke fulgte med, samt at Oberst Stensøn og Brockenhus Dragonregiment var hos Kongen.

Manuskriptets Beretning giver en Beskrivelse af den højre Fløjs Kamp, men nævner intet om, at Kongen har været til Stede ved den, og ligesaa lidt fortæller den noget om, at Kongen forlod Valpladsen, medens der endnu blev kæmpet. Den siger kun i Slutningen: „Hans Majestæt og Prins Georg var overalt til Stede i Aktionen, hvor det gik hedest til, anviste Eskadroner og Batailloner, besaa Hæren om anden Dagen (ɔ: den 5. December) og befandt Rytteriet at være stærkt nok og beredt til at fægte igen, men Fodfolket havde faaet megen Skade".

Paa 2 Steder omtaler Beretningen saaledes Kongen i Forhold til Fodfolket. Første Gang (jfr. S. 8) hedder det, at Kongen formanede Fodfolket til at staa, anden Gang at han anviste Batailloner deres Plads. Dermed er det altsaa givet, at Kongen har været til Stede ved Centrums Kamp.

Hvis man kan drage Slutninger af den Plads, der er given Koncepten til Beretningen, maa den være af-

[1]) Oberst Hans Stensøns Forklaring findes i den Sandbergske Sag. Den Kirkegaard, hvorom han taler, maa være Allehelgens Kirkegaard, og var det lykkedes at besætte den, vilde Begivenhederne paa venstre Fløj have taget en anden Vending.

fattet den 5. December, thi den ligger umiddelbart foran en Koncept af samme Dag til en Ordre til General Merheim, men Beretningens Koncept er udateret.

Den fortsatte Undersøgelse maa søge Oplysninger i de andre Beretninger. Af disse findes der én i Krigskollegiets Arkiv. Den er i Kongens Navn konciperet af Generalauditør Mejer og stilet til Gyldenløve i Norge. Men den oplyser intet og stemmer saa lidt med, hvad der skete i Virkeligheden, at den gav Anledning til, at Vicestatholderen i Norge, Jens Juel, udstedte en Befaling om, at der skulde afholdes Takkegudstjeneste for at takke Gud for „den store Naade og Velsignelse, som Hans Majestæt ved saa herlig en important Sejrvinding er bleven kronet med“ [1]).

Derimod findes der i „Danske Kongers Historie“ 2 Koncepter til Beretninger om Slaget ved Lund[2]). De er begge daterede Landskrona den 5. December, men maa — at dømme efter Rettelserne — være affattede nogle Dage senere. Den af dem, der først skal gøres til Genstand for Omtale, har oprindelig havt Datoen 4. December, men Firetallet er bleven rettet til „5“. Den er rettet helt igennem, og som det synes, er det Kongen, som Rettelserne skyldes. Naar disse medtages, lyder den Del af Beretningen, der har Betydning, saaledes som dette nedenfor vil blive gengivet. Beretningen blev offenliggjort og findes saavel i Paullis extraordinære maanedlige Relationer for December 1676 som i det store Kongelige Bibliothek (den Hjelmstjerneske Samling

[1]) Mejers Koncept findes i udgaaede Sager for December 1676, Nr. 1640; Jens Juels Skrivelse i indkomne Sager Februar B. 1677, Nr. 146.

[2]) Danske Kongers Historie. 1675—1679, Pakken 163 C., 1676.

Nr. 2698). Det trykte Stykke, der svarer til Koncepten, vil blive gengivet efter Paulli, og begge Gengivelser stillede overfor hinanden. Dog maa det bemærkes, at i Koncepten er der i Marginen skreven: „addatur de rege. Vom Prinzen, dasz er in Aktion ist gewesen".

Koncepten.

Under hele den Aktion (ɔ: venstre Fløjs Kamp) har Hans Majestæt Kongen og Hans Broder Prins Georg opholdt sig dér hvor det gik hedest til, opmuntret Soldaterne og ogsaa selv ført dem an, hvorpaa de begge begav sig til den højre Fløj, som netop var i Aktion. Men, da Fjenden saae, at vor venstre Fløj var noget borte, gik han løs paa Fodfolket og bemægtigede sig vort Artilleri. Derpaa har Kongen angrebet Fjenden med Livgarden (til Hest) og tilligemed Generalløjtnant F. Arenstorff, som førte den højre Fløj tilligemed begge Generalerne Rantzow og Merheim, ladet sekundere vort Infanteri, hvilket ogsaa lykkedes, saa at De derpaa med vort

Paulli.

Saalænge denne ganske Aktion varede, har Hans Majestæt Kongen samt Hans Majestæts Herr Broder Prins Georg ladet sig finde, hvor det gik hedest til, sat Mod i Soldaterne og selv ført dem an mod Fjenden, da Prins Georg er geraadet blandt Fjendens Eskadroner, men har lykkelig brudt igennem og nedlagt adskillige med egen Haand. Hans Majestæt har i højeste Grad bemøjet sig med at faa den venstre Fløj i Stand igen, men, da det ikke vilde gaa an, begav Hans Majestæt, da han var haardt omringet, sig derfra til den højre Fløj, som i samme Tid var i fuldkommen Aktion med de Svenske. Da nu Fjenden saae vor venstre

Infanteri har ruineret alle Fjendens Regimenter til Fods og erobret mange Faner“ [1]).

Fløj noget borte og i Konfusion, da gik han løs paa Fodfolket og bemægtigede sig Artilleriet, hvorpaa Hans Majestæts Livgarde træffede paa Fjenden og vort Fodfolk blev af General F. Arenstorff, som førte den højre Fløj tilligemed Generalmajorerne Rantzow og Merheim, undsat, hvilket gik saa lykkeligt til, at de tilligemed Fodfolket ruinerede den svenske Garde“ [1]).

Sammenstillingen viser, at den trykte Beretning har optaget den af Kongen forlangte Tilføjelse om Prins Georg, men den kender ikke noget til Kongens Angreb med Livgarden. Den har intet om, at Kongen har været ved Centrum, og medens det i Koncepten er Kongen, der er kommet til højre Fløj og som i Forening med Generalløjtnant F. Arenstorff hidfører Omslaget, er det i den trykte Beretning alene Arenstorff, der har Fortjenesten heraf. Hverken Koncepten eller Paulli har noget om, at Kongen forlod Valpladsen, medens der endnu blev kæmpet.

De Bemærkninger, der iøvrigt kan fremsættes, vil det være naturligst at knytte sammen med dem; der foranlediges af den anden Beretning, der ogsaa findes i

[1]) Hvad her er udhævet, er ikke udhævet i Beretningerne.

„Danske Kongers Historie". Den foreligger kun i Koncept og er aldrig bleven offenliggjort. Det Stykke, der behøves til Undersøgelsen, lyder saaledes:

„I hele denne Aktion (venstre Fløjs Kamp) var Kongen og hans Broder personlig til Stede og udførte Generalernes Funktioner samt anførte og opmuntrede selv Folkene. Og kom Prinsen uforvarende ind i de fjendtlige Eskadroner, men han brød lykkeligt igennem, efter at have skudt flere med egen Haand. Dog kunde Kongens Nærværelse og anvendte Møje ikke forhindre, at den venstre Fløj, der havde mistet de fleste Officerer og nogle, dog faa, Estandarter, fuldstændig begav sig paa Flugt. Da Fjenden saae dette, benyttede han sig af sin Fordel til at angribe vort Fodfolk, ved hvilket Kongen den Gang holdt og endnu en Gang gav Ordre til, at Rytteriet paa denne (venstre) Fløj skulde sætte sig og træffe. Da det saae, at hele vort Infanteri var i Ilden og saaledes næsten var sekunderet, var saadant umuligt, idet det ikke mere var at bringe til at staa. Kongen begav sig derpaa, da han næsten var omringet af Fjender, til den højre Fløj, da han saae, at nogle Batailloner blev kastede over Ende. I Mellemtiden bemægtigede Fjenden sig ogsaa vort Artilleri, som han dog ikke ganske kunde hævde Besiddelsen af. Da Kongen kom til højre Fløj, gav han selv Ordrer, stillede selv Officererne foran de Eskadroner, der havde mistet dem, og befalede Livgarden atter at gaa frem til Angreb, hvilket ogsaa skete i Kongens Nærværelse, og har nævnte Livgarde i denne Aktion 12 Gange træffet med en saadan Kraft, at den erhvervede sig stor Ære og Roes". Efter derpaa at have fremhævet Obersterne Bibows og Levetzows Forhold under Slaget fortsætter Beretningen: „Da

Hans Majestæt var i fuld Aktion ved den højre Fløj, mødte han Generalløjtnant F. Arenstorff, som kommanderede samme, og som den Gang opretholdt alt i god Orden. Kongen fortalte ham udførligt, hvorledes alt var gaaet til paa den anden Side, og at venstre Fløj havde maattet trække sig tilbage. Da bad Generalen Kongen om at passere Aaen og bringe sin Person, hvorpaa alt kom an, i Sikkerhed. Han forsikrede ikke at opgive Slaget end med Livet, med Sejr eller i alle Tilfælde i god Orden, hvilket han ogsaa redelig har holdt. Og passerede Kongen, om end efter langvarig Betænkning, Aaen med nogle hos sig havende Folk, og var Fjenden i Anmarche for at disputere Passagen". Hvad Kongen foretog sig, da han var kommen over Aaen, taler Beretningen ikke om.

Der foreligger saaledes 3 Versioner om Kong Christian V's Deltagelse i Slaget ved Lund.

Efter Beretningen i Krigskollegiets Manuskript har Kongen deltaget i venstre Fløjs Kamp. Den har en Antydning af, at Kongen har været til Stede ved Centrums Kamp, men den fortæller intet om, at Kongen har været ved højre Fløj, og den fortier, at han forlod Valpladsen, medens der endnu blev kæmpet.

I den Beretning, der er trykt efter Koncepten i „Danske Kongers Historie", fortælles, at Kongen efter Kampen paa venstre Fløj, begav sig til højre Fløj. Den giver ingen Antydning af, at Kongen har været ved Centrum, og ligesom den oven anførte Beretning fortier den, at Kongen forlod Valpladsen.

I Koncepten i „Danske Kongers Historie", der aldrig er bleven offenliggjort, fortælles, at Kongen, da han forlod venstre Fløj, begav sig først til Centrum og derpaa

til højre Fløj, hvor han udviklede stor Aktivitet under Kampen, indtil han paa Tilskyndelse af Generalløjtnant F. Arenstorff forlod Valpladsen for at bringe sin Person i Sikkerhed bag Kjeflinge Aa.

Hvad er nu den historiske Sandhed?

Beretningerne maa sammenholdes med Vidneforklaringerne, og om man end derigennem ikke kan faa Svar paa ethvert Spørgsmaal, saa kan man dog naa til Klarhed i det, som er Hovedsagen.

Som Udgangspunkt for denne Del af Undersøgelsen maa man benytte det Klokkeslet, Kl. 10½, da Kampen var endt paa venstre Fløj og begyndte i Centrum, for derefter at undersøge Centrums Kamp.

Da det svenske Centrum kun talte 10 Batailloner, var det betydeligt underlegen overfor det danske Fodfolk. For at bøde derpaa og navnlig for at faa samme Frontlængde stilledes der 9 Batailloner i første og kun 1 Bataillon i anden Træfning. For at støtte sidstnævnte Bataillon, der stod i Midten, stilledes der 3 Eskadroner Ryttere og Dragoner til hver af dens Sider. Centrum kommanderedes af Generalløjtnant Schultz, der tillige førte Befalingen over 1. Træfning, medens Generalmajor Mortaigne havde anden Træfning.

Det danske Centrum talte 18 Batailloner, fordelte med 10 til første og 8 til anden Træfning. Blandt de sidstnævnte var der 3 Batailloner, der var dannede af Baadsfolk. De stod, da der blev alarmeret, „afsides" ved Svenstorp, og de var endnu ikke indtrufne ved den Del af Kampen, som her vil blive Tale om. Generalmajor Schack kommanderede Centrum og første Træfning, Oberst Cicignon anden Træfning, og denne talte foreløbig kun 5 Batailloner.

Slagordenen var følgende:

Paa svensk Side stod regnet fra højre Fløj til venstre: Garden til Fods, 3 Bataillioner, 1 Bataillon Skaraborg, 1 Dalkarle, 1 Vestgøta Dal, 1 Helsinge, 1 Nerike og 1 Norrland.

I anden Træfning stod 1 Eskadron Dragoner, 1 Ryttere, 1 Dragoner, 1 Bataillon Helsinge, 1 Eskadron Dragoner, 1 Ryttere og 1 Dragoner.

Paa dansk Side[1]) stod i 1. Træfning regnet fra venstre Fløj til højre:

Dronningens Livregiment, 2 Bataillioner, Weyhers Regiment, 2 Bataillioner, 1 Bataillon Croy, 1 Bataillon Stuart, Prins Georgs Regiment, 2 Bataillioner, og Kongens Livregiment, 2 Bataillioner.

I anden Træfning stod, regnet paa samme Maade: 1 Bataillon Pløn, 1 Bülow, 1 Cicignon, 1 Lytzow og 1 Lütken.

Da Generalløjtnant Schultz under Marchen havde passeret Valkærra, saae han det danske Centrums 1. Træfning i hurtig Fremrykning bag et Gærde, der gik omtrent ligeløbende med Vejen fra Valkærra til Lund, og i samme Højde som hans Kolonne. Han lod derfor svinge ind Venstre og tog den Stilling ved Vejen, som

[1]) Da der i de Slagordner for Slaget ved Lund, der findes i Rigsarkivet, er Uoverensstemmelser, forsaavidt angaar den danske Hærs anden Træfning, skal her udtrykkeligt fremhæves, at Oberst Cicignon erklærede, at han havde 5 Bataillioner, hvoraf de 4 var hos ham selv, og den 5., som han kaldte „das lüthische Bataillon", stod bag Kongens Livregiment. Cicignon udtaler sin Beklagelse over, at han ikke havde Oberster hos sig, der kunde hjælpe ham i Føringen af Tropperne, og deraf følger, at han ikke kan have havt 2 Bataillioner af Regimentet Pløn, thi saa maatte Regimentskommandøren, Oberst Brinck, have været til Stede.

tidligere er omtalt. De danske Tropper svingede strax ind Højre bag Gærdet. Afstanden mellem begge Parter var som omtalt 300 Alen, og mellem dem laa en Fordybning. Paa begge Sider trak man Kanonerne frem og aabnede en livlig Kanonade. Under denne kom Oberst Cicignon til med anden Træfning og stillede sig bag første.

Det danske Artilleri var talrigst. Det varede derfor ikke længe, før det bragte de svenske Kanoner til Taushed, hvorpaa Ilden blev rettet paa det svenske Infanteri. Da det led betydeligt, havde Generalløjtnant Schultz kun Valget mellem at gaa tilbage til en anden Stilling eller rykke frem til Angreb. Han valgte det sidste.

Saasnart Generalmajor Schack saae Svenskerne rykke frem, besluttede han at føre et Modangreb. Begge Parter gik altsaa mod hinanden og mødtes i Lavningen. Schacks 1. Træfning skød først; Svenskerne svarede ikke, før de naaede ind paa 80 Skridt. Derefter skete Indbrudet fra begge Sider, og der opstod et blodigt Haandgemæng. Det endte med, at Svenskerne maatte trække sig tilbage til en Stilling Ø. for Nøbbeløf, saa haardt forfulgte af de Danske, at de mistede deres Kanoner, hvis Antal fra svensk Side angives til 8, fra dansk til 10—12. Foreløbig besatte Schack den Stilling ved Vejen, Svenskerne havde haft inden Angrebet. De svenske Kanoner blev strax vendte og betjente af danske Officerer. Der blev først given dansk Løsen, og derpaa affyredes 20—30 Skud.

Klokken maa dengang have været mellem 11 og $11^1/_2$.

Under Angrebet havde Kongens Livregiment og Bataillonen Lütken kastet de svenske Bataillon af Norrlands, Nerikes og Helsinges Regimenter, men under Forfølgelsen trængte de 3 danske Bataillon saa langt ud til Siden

— „sind so weit ausgerissen", siger Cicignon —, at de kom ud af Forbindelsen med den øvrige danske Linje. Prins Georgs Regiment, der havde Plads til Venstre for Kongens Livregiment, søgte at bøde derpaa ved at skyde sig til Højre, men derved opstod der enten et Hul eller i alle Tilfælde et svagt Punkt mellem Prins Georg og Bataillonen Stuart.

Paa den modsatte Fløj var Forholdet et andet. Her var det lykkedes de 2 Batailloner af den svenske Fodgarde, der havde den yderste højre Fløj, at kaste de lige overfor staaende 2 Batailloner af Dronningens Livregiment tilbage i Uorden paa Bataillonen Pløn, og mellem disse Batailloner førtes en blodig Kamp.

Det er under denne Kamp, at Christian V kom til Stede, og det er til den, der sigtes, naar det i Manuskriptets Beretning hedder, at Kongen formanede Fodfolket til at staa.

At dette maa være saaledes, fremgaar ogsaa af den af Oberst J. Bülow givne Beretning. Det vil erindres (jfr. Side 9), at Obersten, efter at have meddelt Kongen sin Hensigt at søge højre Fløj, fortsatte sit Ridt, hvorimod Kongen blev tilbage med sit Følge, samt Oberst Hans Stensøn og Brockenhus Dragoner. Bülow fortæller nu videre i sin Beretning: „Da vi ikke var langt borte fra den højre Fløj, saae vi nogle fjendtlige Eskadroner, der endnu ikke havde været i Drabning, men afgivne til Bagagen, til Højre for os, og andre, som forinden forfulgte vor venstre Fløj, som havde mærket vor Hensigt, fra Venstre og bagfra. Vi var saaledes afskaarne, og blev nødte til at gaa over Aaen (Kjeflinge) og følge efter de andre" (ɔ: den slagne venstre Fløj).

Det frembyder ingen Vanskelighed at bringe Klarhed i den Situation, Bülow her beskriver.

Da Carl XI begav sig paa Vej for at forfølge den danske slagne Fløj, saae han Kampen begynde i Centrum. Da det svenske Centrums højre Fløj ikke var dækket, naar Kongen tog Rytteriet med sig, sendte Kongen Oberst Erik Dahlberg derhen med 2 Eskadroner. Disse stødte undervejs paa 2 Eskadroner finske Ryttere, der var blevne sprængte i Kampen paa Møllebakken, men som det nu var lykkedes Oberst Grev Carlsøn at samle.

Det var dette Rytteri, som Bülow saae bagfra og til Venstre. Men, da det opdagede den Kamp, der førtes af de 2 svenske Gardebatailloner, besluttede det at ile disse til Hjælp.

General Mortaigne, der kommanderede Svenskernes 2. Træfning, havde havt samme Tanke, og derfor befalede han de 3 Eskadroner, han havde paa højre Fløj, at rykke frem og angribe; men det viste sig ugørligt at faa Mandskabet med. Da opdagede General Mortaigne det svage Punkt i den danske 1. Træfning mellem Bataillonen Stuart og Prins Georgs Regiment, og han besluttede at benytte sig deraf. Derfor befalede han, at de 3 Eskadroner, der dannede hans venstre Fløj, skulde rykke frem, gennembryde den danske Linje og om muligt generobre de tabte Kanoner. Det var dette Rytteri, som Oberst Bülow saae rykke frem til Højre for sig. Naar han gik ud fra, at det havde været afgivet til Bevogtning af Bagagen, laa det i, at det ikke hørte til det sædvanemæssige at sætte Rytteri i Centrums anden Træfning.

Da Mortaigne sendte dette Rytteri frem, lod han en Trop paa 30—40 Dragoner gaa mod de tabte Kanoner. Disse havde faaet en Bedækning af Croys Bataillon

under Løjtnant Abenhusen. Da han saae Fjendens Dragoner komme sprængende, spurgte han sin Bataillonskommandør, Oberstløjtnant Brünnigker, om han skulde fornagle Kanonerne. Han fik til Svar: „Lad Kanonerne og skyd paa Fjenden". Men, da denne rykkede frem, „løb Alt". Brünnigker var den Gang paa Bataillonens venstre Fløj. Han begav sig foran Bataillonen for at faa den standset, men derved fik det Udseendet af, at det var ham, der gav det slette Exempel, hvilket gav Anledning til, at han senere sattes under Tiltale. Bataillonen styrtede i vild Flugt ind paa Cicignons Batailloner i anden Træfning. Stuarts Bataillon blev reven med paa Flugten, men det skyldtes tillige en anden Aarsag.

Fraregnet den Trop, der havde angrebet Kanonerne, brød nemlig den øvrige Styrke af Mortaignes 3 Eskadroner igennem mellem Stuarts Bataillon og Prins Georgs Regiment, af hvilket den ene Bataillon blev næsten fuldstændig opreven. Rytteriet vendte sig derpaa mod Cicignons Batailloner i anden Træfning. Samtidig greb Obersterne Dahlberg og Grev Carlsøn ind fra den modsatte Side og bagfra med deres 4 Eskadroner.

Cicignon saavelsom de 2 Batailloner af Dronningens Livregiment blev saaledes angrebne fra alle Sider, og Angrebet kom saa pludseligt, at der kun blev afgiven 2 Salver. Grunden dertil skyldtes ikke mindst, at Bataillonerne Croy og Stuart netop i dette Øjeblik kom flygtende og tilvejebragte den fuldstændigste Forvirring. Under denne blev Oberst Cicignon med en Del Officerer og henved 200 Mand af forskellige Regimenter skilt fra de øvrige Tropper, saa at han kom til at staa i en Terrænsænkning. Han forklarede derom i Forhøret: „De kunde slet ikke se omkring sig, og de var saaledes

omringede af Fjendens Rytteri, at der næsten ingen Retræte var". Det lykkedes ham dog at komme ud, men, da han ikke vidste, hvor Centrums højre Fløj — Kongens Livregiment og Bataillonen Lütken — stod, havde han ingen anden Udvej end at søge at naa Kjeflinge Aa. Det lykkedes, men undervejs maatte han to Gange slaa sig gennem svensk Rytteri, og, da han gik over Aaen, fik han flere Mand skudt paa Isen, fordi Fjenden forfulgte ham til Aaen.

Alle Vidneforklaringerne i Cicignons og Brünnigkers Retssager[1]) stemmer overens i ovenstaaende, og navnlig fremhæves det, at Rytterangrebene kom pludseligt, og at Konfusionen strax greb ind. Derimod er der nogen Uoverensstemmelse med Hensyn til, hvor langt Fjenden forfulgte. Cicignon og flere angiver, at Fjenden forfulgte til Aaen, nogle, at Forfølgelsen kun strakte sig 3—400 Alen, nogle, at den blev standset ved en Grøft. Men det ligger i, at Forklaringerne er givne saavel af Officerer, der fulgte Cicignon over Aaen, som af Officerer, der blev paa Valpladsen, samt i, at som Angrebet splittede Forsvarerne, saaledes splittede Forfølgelsen Angriberne.

Det kan jo ikke være Tvivl underkastet, at det er denne Kamp, der sigtes til, naar der i den ikke offentliggjorte Konceptberetning tales om, at Kongen red bort til højre Fløj, da han saae, at „nogle Batailloner blev kastede over Ende" (Croys og Stuarts) samt at Fjenden „bemægtigede sig vort Artilleri". Dette Sidste forholder sig rigtigt; thi Fjenden generobrede ikke alene de Kanoner, han tidligere havde tabt, men han erobrede tillige

[1]) Brünnigkers Sag findes i Krigskollegiets indkomne Sager. Pakken Maj 1677 C.

Kanoner, som Generalmajor Schack havde ladet bringe frem i Stillingen.

Spørgsmaalet bliver dernæst om, hvor Kongen har havt Standplads?

Det Vandløb, der kommende fra Valkærra, flyder i Syd og bøjer mod Øst ved Foden af St. Lieberts Høj, har to smaa Tilløb fra Øst, og mellem dem ligger et Bakkedrag. Det er dette, som Oberst Bülow maa have passeret paa sin Vej til højre Fløj, og det er fra dette, han har set Mortaignes Rytteri foran og til Højre og Dahlbergs og Carlsøns Rytteri til Venstre og bagud. Det er da sikkert ogsaa fra dette Bakkedrag, at Kongen har bivaanet Kampen. Naar Konceptberetningen siger, at Kongen, da han red bort, „næsten var omringet", saa var han det ganske paa samme Maade som Oberst Bülows Rytteri, og derfor vil det være korrektere at bruge dennes Udtryk, at han var afskaaret paa en saadan Maade, at han ikke kunde bevæge sig, hvorhen han vilde. Kongen, der tillige maa have set, at det svenske Centrum nu ogsaa rykkede frem og tvang det danske til at gaa tilbage, kunde ikke blive. Han maatte bort, hvis han ikke vilde udsætte sig for at blive tagen til Fange. Men han havde ingen anden Vej at slaa ind paa end den, Bülow og Cicignon havde taget ved i nordlig Retning at søge tilbage til Kjeflinge Aa; thi det maa jo dog være klart, at hvis ingen af dem kunde naa den danske højre Fløj, saa kunde Kongen heller ikke naa den. Men han havde desuden en ganske naturlig Grund til at slaa ind i denne Direktion, thi han havde jo sendt General Sandberg Befaling til at samle venstre Fløj og tage Stilling, og han vidste ikke, om Befalingen var efterkommet. Var dette sket, kunde han snart vente at træffe denne

Fløj, og med den søge hurtigst muligt at degagere Centrum.

Kongen forlod saaledes nødtvungen sin Standplads og søgte derpaa at finde venstre Fløj.

Det næste Spørgsmaal bliver Klokkeslettet for disse Begivenheder.

Generalauditør Mejer søgte, uden nogensomhelst Bevisførelse, at slaa fast i Sagen mod Oberst Cicignon, at Kl. var 1, da Obersten forlod Centrum og trak sig tilbage til Aaen. Men det er ikke rigtigt. Klokken kan ikke have været mere end omtrent 12, thi henimod 12¼ kom flygtende Ryttere af den svenske venstre Fløj tilbage fra Valkærra. Denne Fløj var altsaa den Gang slaaet, og det var dette, som gav Anledning til den Vending i Slagets Gang, som er omtalt Side 4. Som yderligere Bevis kan tjene, at Cicignon, som det senere vil blive omtalt, Kl. omtrent 3 befandt sig ved Broen over Saxaaen i Nærheden af Anneløf. Da han gik over ved Krudtmøllen, er den Vejlængde, han havde tilbagelagt fra Centrum, 2¼ Mil, og den kunde han ikke marchere med sit Fodfolk paa mindre end henved 3 Timer.

Kongen maa have forladt Centrum omtrent paa samme Tid som Cicignon.

Men Konceptberetningen fortæller, at Kongen begav sig til højre Fløj, naaede den og deltog i dens Kamp med den svenske venstre Fløj. Dette maa være urigtigt. Thi, hvis Kongen havde forladt Centrum, da Croys og Stuarts Batailloner flygtede, og vore Kanoner blev erobrede, altsaa ved Middagstid, saa var han ikke naaet den højre Fløj, før efterat denne havde slaaet den svenske venstre Fløj paa Flugt, og vil man sige, at han kunde have deltaget i Forfølgelsen, saa er dertil at bemærke,

at der ikke fandt nogen Forfølgelse Sted. Men, fordi Kongen ikke har deltaget i nogen Kamp paa højre Fløj, derfor er det ikke bevist, at han overhovedet ikke har været ved denne Fløj. Dette Bevis kan kun føres indirekte.

Et af Klagepunkterne mod Oberst Cicignon var, at han ikke havde søgt at naa hen til Infanteriets højre Fløj, men havde, „skønt han var saa frisk og ikke saaret, forladt Slaget saa tidligt og var løben til Landskrona". Ved Voteringen om dette Punkt frikendte en af Dommerne ham fuldstændigt; Præses udtalte, at efter alt, hvad der forelaa, maatte det anses som usandsynligt, at han kunde være naaet derhen; 5 af Dommerne udtalte, at han var strafskyldig, hvis det kunde bevises ham, at han kunde være kommen til højre Fløj. Selv Generalauditør Mejer nøjedes med at henstille, om det virkelig var saa, at 5. Trops Fjendtlige var brudt gennem Prins Georg og Stuart og havde afskaaret Cicignon og forhindret ham i at komme til det øvrige Infanteri (ɔ: højre Fløj), men han tilføjede samtidig, at de fleste Vidneudsagn gik ud paa, at Fjenden var kommen bagfra paa Infanteriet med Rytteriet. Kun en eneste af Dommerne, Generalmajor Bibow, fandt Cicignon skyldig i dette Punkt og voterede: „Da Cicignon har befalet Major Puttkammer at ride til højre Fløj, har han dog vidst, at der var en højre Fløj, og, da han ikke har begivet sig derhen, har han handlet mod Krigsartiklernes § 100[1])". Her maa det erindres, at Cicignon har forklaret, at Kongens Livregiment, der havde højre Fløj, var kommet for langt ud til Siden under Forfølgelsen og havde taget Bataillonen Lütken

[1]) Se den Cicignonske Sag.

af 2. Træfning med sig. Hvor disse Tropper, der kommanderedes af Oberst Bibow, stod, vidste han ikke. Derfor var det naturligt, at han sendte Major Puttkammer, der var Generaladjutant, ud for at søge den Fløj, der var bleven borte. Men før han fik Melding om, at den var funden, og hvor den stod, kunde han ikke følge efter med Tropperne, thi man kan ikke føre Tropper i Blinde. Det hvis, de 5 Dommere krævede Oplysning om, havde man eventuelt kunnet besvare dem paa den simpleste Maade. Thi, var det sandt, at Kongen fra Centrum havde begivet sig til Højre og var stødt til den højre Fløj, saa havde man jo deri et Bevis ikke alene mod Cicignon, men ogsaa imod Oberst J. Bülow, som i saa Fald ogsaa burde have været sat under Tiltale. Men, at man ikke havde dette Bevis, vidste ingen bedre end Generalauditør Mejer, thi det var jo ham, der havde konciperet Beretningen i Manuskriptet, der ikke omtaler Kongens Nærværelse ved højre Fløj.

Beviset for, at Kongen ikke kan være kommen til denne Fløj, ligger altsaa i, at da hverken Cicignon eller Bülow kunde naa derhen, var det ogsaa umuligt for Kongen.

Som her er ført et indirekte Bevis for, at Kongen ikke kom til højre Fløj, saaledes søger Herr Stille ad samme Vej at bevise det modsatte, og dertil benytter han Hestgarden. Han udtaler: „Den ovennævnte Koncept (ɔ: den ikke offentliggjorte) siger, at Christian V kom til højre Fløj, og at han „någon gång“ kom til Hestgarden, er jo aldeles klart“. Men her ligger netop Fejltagelsen. Som allerede omtalt nævnes Kongen ikke i nogensomhelst dansk Beretning som ledsaget af Hestgarden. Det eneste Sted, hvor Overgangen over Kjeflinge Aa berøres, og

det er jo netop i den nævnte Koncept, hedder det, at Kongen passerede Aaen „med nogle hos sig havende Folk“. Ligesaa lidt findes noget om Hestgarden i de optagne Vidneforklaringer.

Hvorfra stammer da Beretningen om, at Kongen forlod Valpladsen ledsaget af Hestgarden? Udelukkende fra svenske Kilder.

Bjørlin beretter i „Kriget mot Danmark 1675—79“ Side 138: „Blandt de flygtende Eskadroner syntes man (ɔ: fra svensk Side) at genkende den danske Hestgarde, kommende i fuldt Spring[1]) mod de længere til Siden liggende Overgangssteder[2]). Pludselig opstod — man vidste ikke hvorledes — det Rygte, at den danske Konge og Prins Georg red i Spidsen for samme,

[1]) Det udhævede Sted har C. F. Arenstorff i „Generalerne F. og C. von Arenstorff“ Side 150 omskrevet til: „Kongen red jo i fuldt Spring fra Valpladsen ned til Aaen i Spidsen for sin Hestgarde“, uden Angivelse af Kilden. Herr Stille citerer Arenstorffs Udtalelse Side 194, som om den skyldtes en dansk Forfatter.

[2]) Herr Stille henviser til, at paa Overhofmarskal C. L. Løvenskjolds Kaart ledsages Kongen, da han forlader Valpladsen, af 3 Eskadroner af Hestgarden og 3 af Brockenhus Dragoner. Men Løvenskjold angiver udtrykkeligt, at han ved Udarbejdelsen af Kaartet har fulgt Bjørlin. Derimod er Løvenskjold af den bestemte Opfattelse, at Kongen ikke har været ved den højre Fløj. „Har — siger han — „Kongen været til Stede ved en Del af Centrums Kamp, har dette derimod umuligt kunnet været Tilfældet under den danske højre Fløjs Fægtning, da den slog den venstre Fløj tilbage, eftersom disse Sammenstød i det Væsentlige var afsluttede ved Middagstid, da Kongen endnu opholdt sig paa et derfra fjernt liggende Punkt af Valpladsen“. Naar Løvenskjold desuagtet tegner Kongen ledsaget af Hestgarden, da skyldes det Bjørlin. Løvenskjold siger derom: „Da det er et Faktum, at Kongen var ledsaget af Livgarden, da han passerede Kjeflinge Aa, og at denne Afdeling senere fulgte ham til Landskrona, maa den være stødt til ham under Ridtet ned mod Aaen eller tidligere“. Men Beviset mangler.

samt at den førstnævntes Hest var saaret. Kongen (Carl XI), der var ivrig efter at tage Fanger, skyndte sig hurtigt efter de flygtende Skarer, hvilke med Nød og Neppe reddede sig over Aaen". Men denne Fremstilling er ikke historisk. Herr Stille oplyser selv, at Bjørlins Kilde er to Breve fra Oberst Nils Bjelke, der hørte til den svenske højre Fløj, hvori Bjelke omtaler det, Bjørlin fortæller som Historie, som et Rygte, og i det sidste af Brevene, der er af 20. December 1676, siger Bjelke kun, at Kongen og Prins Georg kom over Aaen, „saasom dette berettes, dog siger jeg ikke dette som sikkert".

Bjelkes Breve kan derfor ikke benyttes som Bevis, for at Christian V har været til Stede ved den danske højre Fløj og forlod den ledsaget af Hestgarden, der fulgte Kongen over Aaen. Derimod kan der henvises til den svenske Beretning om Slaget ved Lund, der er affattet af Erik Dahlberg og gennemset af Carl XI. I den fortælles, at Christian V og Prins Georg „med Drabantgarden og to Eskadroner tog den „geradeste" Vej til Kjeflinge Bro, hvor hans Majestæt skal være faldet gennem Isen med Hesten i stor Livsfare, og derefter med største Hurtighed har begivet sig til Landskrona, hvor Hans Majestæt ankom ved Middagstid". At man ogsaa her staar overfor et Rygte, trænger ikke til Bevis. Men noget deri er rigtigt. Kongen var ikke ledsaget af nogen Drabantgarde, thi Drabanterne var til Fods og rykkede ikke i Felten. Derimod er det ikke alene rimeligt, men højst sandsynligt, at Kongen om Morgenen, da han forlod Lejren ved Skælshøj, har medtaget en Eskorte af Hestgarden under Kommando af Ritmester Krabbe, thi at denne fulgte Kongen, er sikkert. Det er denne Eskorte, der bar røde Kapper, som man har taget for Drabant-

garden. Eskadronerne var Brockenhus Dragoner, thi de fulgte Kongen. Om Overgangsstedet og Uheldet, der skal være passeret, vil der blive talt under Afsnit II.

Resultatet af denne Del af Undersøgelsen bliver altsaa: Christian V var til Stede fra først til sidst under den danske venstre Fløjs Kamp. Da Fløjen flygtede, begav han sig til Centrum, hvor han forblev, til han blev afskaaret, saa at han ved Middagstid maatte opgive sin Standplads og begive sig nordpaa i Retning af Kjeflinge Aa, hvor han ventede at finde sin venstre Fløj. Kongen har ikke været ved den højre Fløj[1]), og, da han forlod Centrum, var han ledsaget af Brockenhus Dragoner og — efter al Sandsynlighed — af en Eskorte af Hestgarden under Ritmester Krabbe.

II.

Forgæves søgte Kongen sin venstre Fløj, og derved naaede han Kjeflinge Aa og passerede Aaen. Men, hvor gik han over?

Den svenske officielle Beretning fortæller, at Overgangen skete ved Kjeflinge Bro, at Kongen faldt gennem Isen og var i Livsfare. Herr Stille betragter Angivelsen af Overgangsstedet som rigtig, men han afviser Faldet gennem Isen og Livsfaren, thi siger han, der var en Bro, og hvorfor skulde saa Kongen ride over Isen. Men der

[1]) Som et yderligere Bevis for, at Kongen har været ved højre Fløj, henviser Herr Stille til Lagerbrings „Rutger v. Aschebergs lefverne", der er bygget paa en Journal, Ascheberg har ført. I den hedder det: „Den (danske) højre Fløj gjorde alt, hvad af gode Soldater kan begæres, og Kong Christian og Prins Georg, som var nærværende her, undlod intet af en brav Soldats Skyldighed". Men Ascheberg var ikke Vidne til denne Kamp, og hans Udtalelser synes at være tagne af danske Beretninger.

var neppe nogen Bro. Thi, da Christian V den 10. November 1676 brød op fra Glumsløf, — omtrent midtvejs mellem Landskrona og Helsingborg — for at gaa bag Kjeflinge Aa, passerede han Kjeflinge Bro den følgende Dag og lod den derpaa afbryde. Svenskerne, som ankom nogle Timer senere, kunde derfor ikke komme over Broen, og derfor maatte de gaa i Lejr N. for Aaen. Broen er neppe senere bleven istandsat, thi i saa Fald maatte man jo fra dansk Side have en fast Postering ved Broen; men derom foreligger der intet. Derimod siger Lagerbring, ifølge Aschebergs Journal: „Alle Broerne var afbrudte, og Vandet højt", og det gælder sikkert ogsaa Kjeflinge Bro. Hovedsagen er dog ikke, om der paa dette Sted var Bro eller ej, men om Kongen gik over her. Ja, havde Kongen forladt Valpladsen for ad den „geradeste" Vej at naa Landskrona, saa vilde det have været naturligt, om Kongen var gaaet i denne Retning. Men Kongen gik ikke over Kjeflinge Bro, og endnu mindre naaede han Landskrona ved Middagstid, thi dengang opholdt han sig $3^1/_2$ Mil derfra.

De danske Beretninger nævner intet om, hvor Kongen gik over Aaen. For at udfinde Stedet og for at komme til Klarhed over, hvad der foregik paa Vejen mellem Kjeflinge Aa og Landskrona, er det nødvendigt at komme nærmere ind paa den danske venstre Fløjs Flugt. Det kan kun ske ved at konstruere Begivenhederne efter Vidneforklaringerne i den Sandbergske og Cicignonske Sag.

Som tidligere omtalt var der i Lejren ved Skælshøj bleven samlet 4—5 Eskadroner af den flygtende Fløj. De tog Stilling N. for Lejren. Men, da Svenskerne rykkede imod dem og omgik begge Fløje, forlod Mandskabet Officererne og gik med den øvrige flygtende

Strøm i vild Flugt tilbage mod Overgangsstederne Krudtmøllen, Fladmandsvad og N. for Svenstorp. Svenskerne delte sig og fulgte mod alle 3 Punkter. Ved Overgangsstederne trængtes de danske Ryttere sammen; Isen bristede paa flere Steder, saa at mange druknede, og ikke faa blev dræbte af de forfølgende Svenskere. Men paa Carl XI's Befaling blev Forfølgelsen standset ved Aaen.

Generalmajor Sandberg, der kommanderede den slagne Fløj, gik over ved Krudtmøllen. Thi Ritmester Bugenhagen forklarede, „at han havde sagt til Generalmajor Sandberg ved den afbrændte By, at man ikke skulde marchere saa spredt, hvortil Sandberg svarede, at Generalen (Carl Arenstorff) maatte være foran". Den afbrændte By kan kun være Hoby, der den Gang laa S. S. O. for Krudtmøllen, og Retningen maa derfor være tagen paa dette Pas. Henvisningen til, at General Carl Arenstorff var forude, maa have sigtet til, at Sandberg gik ud fra, at Arenstorff, der som haardt saaret[1]) havde forladt Valpladsen, maatte være foran, og at han gennem sin Autoritet vilde samle de Flygtende.

Under Flugten havde Sandberg bestandig opholdt sig i Fjendens Nærhed og uafbrudt, men forgæves, opfordret Mandskabet til at staa og kæmpe „som ærlige Folk". Han var ogsaa en af de sidste, der gik over Aaen. Men efter Overgangen blev Forholdene ikke bedre. De flygtende frygtede for, at Fjenden vilde følge efter, og derfor vedblev de at jage fremad ad Vejen til Landskrona. Da Overgangen havde bevirket, at der var stor Afstand mellem de forreste og de bageste, kunde det

[1]) General Arenstorff døde i Kjøbenhavn den 10. December efter Amputation.

kun lykkes at standse Flugten ved at faa de forreste til at staa og vende om. Der blev gjort Forsøg i denne Retning af enkelte Officerer, men de strandede paa, at Mandskabet var døvt for alt, saa at det end ikke vilde lystre Trompeternes Signaler om at gøre Holdt og Front.

Oberst J. Bülow, der naaede Aaen efter den slagne Fløj med de to blandede Eskadroner af Arenstorffs og Sandbergs Regimenter, kom over Aaen, som det synes ved Krudtmøllen, uden at det kom til Kamp; i alt Fald nævner han intet derom i sin Beretning.

Kongen naaede Aaen efter Oberst J. Bülow. Alle Vidneforklaringerne taler imod, at Kongen gik over ved Kjeflinge Bro, og Konceptberetningen vidner ogsaa derimod. Thi Kjeflinge Bro ligger $^3/_4$ Mil fra Krudtmøllen, og i den Afstand kunde Fjenden ikke tænke paa at „disputere Passagen". Overgangen maa enten have fundet Sted ved Krudtmøllen eller ved Rinnebæksmølle, og Udtrykkene i Konceptberetningen tyder nærmest paa, at den er sket paa sidstnævnte Sted.

Det var ikke noget glædeligt Syn, der mødte Kongen, da han var kommen over Aaen. Han saae den venstre Fløj flygtende i en lang Strøm ad Vejen til Landskrona. Ved at fortsætte Ridtet stødte han paa Generalmajor Sandberg.

Kornet Holtz af Reventlows Regiment forklarede om dette Møde: „Da H. M. Kongen kom til Generalmajor Sandberg over Aaen omtrent en Milsvej, sagde Kongen til ham, at han skulde gøre Holdt der, og alt, hvad som kom dér, skulde blive hos ham. General Sandberg blev da holdende, hvor længe véd han ikke, da han red til Landskrona for at blive forbunden".

Men det maa antages, at, hvad Kornetten her forklarer, har han hørt rygtevis, thi det er neppe rimeligt, at man har ladet ham være til Stede ved Samtalen. Heller ikke kan Kongen have sagt, at hvad der kom, skulde blive dér, thi da Sandberg var en af de bageste, kunde det ikke nytte at give en saadan Anvisning.

Ritmester Powisch af samme Regiment, der foruden Holtz var det eneste Vidne, som udtalte sig om Mødet mellem Kongen og Sandberg, forklarede: „Han stødte til den flygtende venstre Fløj omtrent 1/2 Mil hinsides Aaen; dér havde Tropperne sat sig, og de havde Standarter hos sig, og har Kongen selv befalet, at de skulde danne Trops, saa godt det var muligt".

Standarterne, Powisch omtaler, maa have været Brockenhus Dragoner, som Kongen lod blive hos Sandberg, samt de 2 Eskadroner, Oberst J. Bülow havde ført over Aaen.

Selv udtalte Sandberg om sit Møde med Kongen i sit Forsvarsindlæg: „Hans Majestæt vil allernaadigst erindre sig, at jeg, da Kongen red forbi mig paa Valpladsen (her menes N. for Kjeflinge Aa), ikke var blandt de forreste, men blandt de bageste af Officererne af denne Fløj, at jeg kun havde faa af dem hos mig, og de andre var Størstedelen af Vejen foran, hvilket, jeg formente, skulde bringe de gemene Ryttere, som havde forladt mig og flygtede, til at staa, at jeg allerede den Gang underdanigst „und beweglich" remonstrerede, hvor meget jeg var villig, naar det ikke havde været mig umuligt, at indhente de samtlige Flygtende og bringe Orden til Veje, hvad da ogsaa er sandfærdigt, især da jeg havde mistet min bedste Hest og savnede de øvrige".

Efter Samtalen red Kongen videre ad Vejen til

Landskrona. Som det vil ses, havde han ikke givet Sandberg nogen Ordre til at samle sin Fløj for at ile den øvrige Hær til Hjælp. Kongens Ordre tilsigtede kun at faa Fløjen til at standse og tage en Optagelsesstilling. Kongen maa dog snart være kommen til Erkendelsen af, at dette var umuligt. Men der foreligger intet om, at han personlig er skreden ind for at faa Mandskabet til at staa, eller at han overhovedet har givet nogensomhelst Befaling. Navnlig kan det ikke paavises, at Kongen har befalet, at Tropperne skulde gaa tilbage til Landskrona. Major Grabow af Reventlows Regiment, der under Forhørene i den Sandbergske Sag blev spurgt om, hvorvidt Kongen havde givet en saadan Befaling, svarede: „Det vidste han ikke. Men han havde hørt, at Kongen sagde til Overjægermester Hahn, at denne Dag var en ulyksalig Dag; det var bedst, at de gik langsomt (sacht) til Landskrona, hvilket skete 1/2 Mil fra Aaen".

Sammenholder man Grabows og Powischs Forklaringer, kommer man til det Resultat, at Kongen maa være stødt til Generalmajor Sandberg 1/2 Mil fra Aaen. Forudsat at Vejnættet gik den Gang, som det gaar nu, maa Samtalen have fundet Sted ved Begyndelsen til S. Viddinge, og det kunde atter tyde paa, at Kongen er gaaet over ved Rinnebæksmølle, thi derfra fører der en Vej lige paa Hovedvejen til Landskrona.

Sandberg er neppe bleven staaende længe, men, da ingen Tropper stødte til ham, fortsatte han Marchen, indtil han naaede det Sted, hvor der gaar en Vej af til Anneløf. Her gjorde han Holdt og lod Mandskabet sidde af.

Nu kom General Carl Arenstorff til. Hvor og naar

han er kommen over Aaen, derom foreligger der intet. Man véd kun, at han var ledsaget af Kaptajnløjtnant Esemann og Løjtnant P. A. Pulow. Løjtnanten var stødt til undervejs.

At det Sammentræf, der nu fandt Sted mellem Arenstorff og Sandberg, maa være faldet efter Mødet mellem denne og Kongen, derom kan der ikke rejses Tvivl. Løjtnant Pulow beretter: „Da vi havde redet en Milsvej eller saa omtrent, holdt Generalmajor Sandberg med sit Regiment paa højre Side af Vejen, og hans Folk var siddet af, medens de andre marcherede glat væk". General Arenstorff var — siger Pulow — meget „ungehalten" mod Sandberg, men, hvad der blev sagt, hørte han ikke, fordi han og Kaptajnløjtnant Esemann sendtes frem af General Carl Arenstorff for at naa de Officerer, der var foran, og befale dem, at de skulde sætte sig og danne Trops, samt tilkendegive dem, at de ikke maatte marchere saa uordentlig. Kaptajnløjtnant Esemann knytter i sin Forklaring den Bemærkning hertil, „at der tænktes ikke paa, hvor Tropperne skulde marchere hen". Med andre Ord, der blev heller ikke nu given nogen positiv Befaling om, hvor de Tropper, som det lykkedes at faa til at staa, skulde samles, og hvad Opgave de skulde have.

Pulow fortæller derpaa i sin Beretning, at han traf paa Generaladjutantløjtnant Reck, der paa Forespørgsel om, „hvem der havde givet Befaling til at marchere bort", svarede: „Jeg véd det ikke; de siger, at Hans Majestæt skal have gjort det". Pulow fortsatte sit Ridt og stødte derved paa Oberst Hans Stensøn, Major Grabow og Ritmester Bugenhagen, der red foran noget Mandskab, de havde faaet samlet. Pulow sagde til Officererne:

„Generalen lader spørge, hvem der har givet Eder Befaling til at marchere. I skal sætte Eder igen". Major Grabow svarede — „Kongen har givet Ordren" — og de andre sagde til hinanden: „Hvad skal vi saa gøre"? Pulow gentog: „De Herrer hører vel, hvad der er Generalens Befaling. De andre har allerede sat sig". De var den Gang — siger Pulow — langt fra disse andre og i en Dal, saa at de ingen Oversigt havde[1]). Efter Pulows sidste Bemærkning sagde Ritmester Bugenhagen: „Saa lad os da ogsaa gøre det". Pulow vendte saa sin Hest for at ride tilbage til Generalen, og Oberst Hans Stensøn fulgte med ham.

Af denne Beretning fremgaar det tydeligt, at da Pulow stødte paa Major Grabow, maa Kongen have været endnu længere fremme ad Vejen til Landskrona. Oberst Stensøn, der var gaaet over Aaen med Kongen, og ikke, som Herr Stille mener, med Oberst Cicignon, maa være bleven tilbage, da Kongen passerede Grabow, og denne hørte Kongens Ytring til Overjægermester Hahn.

Medens Esemann og Pulow var fraværende, havde General Arenstorff begivet sig til Anneløf for at blive forbunden.

Heller ikke Sandberg var bleven staaende. Han var med en Styrke, der ifølge Oberst Kruses Forklaring bestod af Brockenhus Dragoner, de 2 Eskadroner af Arenstorffs og Sandbergs Regimenter og 2 Standarter af Kruses Regiment, gaaet tilbage over Broen ved Saxaaen.

Paa dette Tidspunkt ankom Oberst Cicignon med 26 Officerer og henved 200 Mand. Uden Angivelse af Stedet forklarer Cicignon, at han var gaaet over Kjeflinge

[1]) Styrken maa antages at have passeret Broen over Saxaaen og at have marcheret i den Lavning, hvori Aaen flyder.

Aa, havde kæmpet med Fjenden ved Overgangsstedet og faaet nogle Mand skudt paa Isen. Han har givet 2 Forsvarsindlæg. Da de stemmer overens i Hovedsagen og blev bekræftede gennem Vidneforklaringer af Kaptajn Hans Holst af Bataillonen Lützow og af Kaptajn Hans Schack af Dronningens Livregiment, vil det kun være nødvendigt at gengive en af Cicignons Beretninger. Den lyder: „Paa den anden Side af Aaen[1]) fandt jeg Generalmajor Sandberg med 4 Standarter, som jeg bad om at ville sætte sig; jeg vilde, fordi han svarede mig, at de fleste af hans Officerer var døde, gerne stille mig foran Eskadronerne med de hos mig havende Officerer og hjælpe med til at anføre dem. Jeg gentog det samme overfor Herr Oberst Stensøn, der lige kom ridende, med de samme Ord, hvorpaa Tropperne ogsaa satte sig i Orden, men, da det var sket, kom det Raab, at der var given Ordre til at marchere til Landskrona; H. K. Majestæt var med Resten af Hæren forude; saa afmarcherede Generalmajor Sandberg, og jeg fulgte langsomt efter med Infanteriet".

Det var paa Vejen til General Arenstorff, at Oberst Stensøn traf paa Cicignon. Herom berettede Stensøn: „Han traf Oberst Cicignon hinsides Aaen (Saxaaen), og sagde Obersten, at han gerne vilde gaa med til højre Fløj. Der var ogsaa et Rygte (Geschrei) blandt Folkene,

[1]) Denne Aa var Saxaaen, hvilket yderligere godtgøres af følgende Forklaring af Kaptajn Hans Holst: „Han havde hørt, at Cicignon i Nærværelse af nogle Officerer havde sagt til Sandberg: „Lad os tage Stilling her og formere Trops", hvorpaa Sandberg svarede: „Hvad skal jeg gøre; alle mine Officerer er faldne; jeg kan ikke tvinge Folkene". Cicignon svarede: „Vi er her saa mange Officerer, vi vil formere Trops" og er saa gaaet over Aaen (Saxaaen)".

at de skulde marchere til Landskrona. Han mødte ogsaa Oberstløjtnant Basse, der „en particulier" sagde til ham, at de skulde følge Kongen til Landskrona. Men den Gang var Oberst Cicignon ikke til Stede".

Stensøn stødte derefter paa General Carl Arenstorff, der var bleven forbunden, og som af Løjtnant Pulow havde faaet Melding om, at de flygtende paaberaabte sig en Ordre fra Kongen. Generalen red over Broen og stødte — omtrent en Fjerdingvej fra det Sted, hvor Pulow første Gang traf dem — paa Major Grabow og Ritmester Bugenhagen, der nu havde taget Stilling med deres Trops. Generalen søgte hos Bugenhagen Oplysning om Kongens Befaling. Herom forklarede Bugenhagen i Forhøret, da der blev spurgt ham om, hvor vidt Kongen havde givet Tropperne Befaling til at marchere til Landskrona: „Han vidste ikke af nogen Ordre, men han havde hørt af andre, at de skulde marchere til Landskrona i al Mag, og befalede den salige General, at de skulde holde deres Geværer færdige og danne Trops, og han sagde ved denne Lejlighed, at det den Dag var gaaet daarligt". Da denne Forklaring ikke toges for fyldestgørende, blev der spurgt Bugenhagen, om han ikke havde sagt til General Carl Arenstorff, „at Hans Kongelige Majestæt havde befalet, at Tropperne skulde marchere langsomt til Landskrona". Bugenhagen svarede undvigende: „Han kunde ikke erindre det, men han havde talt med Generalen og kondoleret ham i Anledning af hans Saar". Men, hvad Bugenhagen ikke vilde ind paa, det fik man Oplysning om hos andre. Oberst Kruse forklarede saaledes: „Han vidste ikke af nogen Ordre (ɔ: fra Kongen), men, da de var $^3/_4$ Mil fra Landskrona, efterat de havde passeret det andet Pas (Broen over

Saxaaen), hvor de gjorde Holdt omtrent 1/4 Time henimod Solnedgang, kom Ritmester Bugenhagen til den salige General Arenstorff og sagde, at H. K. Majestæt havde befalet, at de i al Magelighed (allgemach) skulde begive sig til Landskrona, hvortil den salige Herr General svarede, at hvad der var Kongens naadigste Vilje og Befaling, var ogsaa hans, og blev der derpaa given Ordre til de tilstedeværende Tropper at marchere, nemlig til Brockenhus Dragoner, 1 Eskadron af salig Generalens Regiment, 1 Eskadron af Generalmajor Sandbergs og 2 Standarter af hans eget Regiment". Kruse tilføjede, at han ikke vidste, hvor Generalmajor Sandberg og General Arenstorff først traf paa hinanden, men ved det andet Pas — Broen over Saxaaen — fandt han begge, da Ritmester Bugenhagen bragte Ordren.

At Kongen ikke har givet Befaling til at marchere til Landskrona, maa betragtes som utvivlsomt. Naar det desuagtet fik Udseendet af, at der har existeret en saadan Ordre, maa Grunden dertil søges i, at Major Grabow neppe var den eneste, der havde hørt Kongens Udtalelse til Overjægermester Hahn om den ulyksalige Dag, og at det var bedst at ride langsomt til Landskrona. Thi gennem ikke faa Vidner oplystes det, at der havde været „ein Gemurmel" eller „Geschrei" om, at Kongen havde sagt, at de skulde gaa til Landskrona. Dette Rygte blev opfattet som en Befaling, og dets Rigtighed saae man bestyrket gennem den Omstændighed, at man saae Kongen med Følge ride til Landskrona, hvoraf man drog den Slutning, at Slaget var tabt.

Kruses og Cicignons Forklaringer stemmer overens i, at der nu blev given Befaling til at marchere til Lands-

krona. Generalmajor Sandberg og Kruse sluttede sig til det Rytteri, Kruse nævner.

Da denne Marche var tiltraadt, hørtes Skydning i Retning af Lund. 10 Vidner erklærede at have hørt denne Skydning, hvorimod Sandberg, Kruse, Oberstløjtnant Wortmann og Ritmester La Mare forklarede, at de ikke havde hørt nogen Skydning. Da de 2 sidstnævnte Officerer ligesom Sandberg og Kruse hørte til den samlede Styrke, taler Rimeligheden for, at de den Gang har været i en Lavning. Af dem, der hørte Skydningen, forklarede nogle, at de havde hørt, at der blev skudt dansk Løsen, andre at det blev skudt 3 Gange, og nogle, at de vel havde hørt Skydningen, men uden at kunne forklare sig dens Betydning.

Major Grabow forklarede: „Ja, de hørte Skydningen, da General Arenstorff kom til dem, men de vidste ikke, hvad den betød, og troede, at Svenskerne vilde lokke dem i en Fælde".

Generalen var, da han kom til det Sted, hvor Major Grabow havde taget Stilling, ledsaget af Oberst Stensøn, Kaptajnløjtnant Esemann og Løjtnant Pulow, men denne blev sendt til Landskrona for at bestille Kvarter. Stensøn og Esemann forklarede, at de havde hørt Skydningen, men de oplyste intet om hvilken Betydning Generalen eller de selv tillagde den. Stedet, hvor Generalen befandt sig, laa — efter Pulows Forklaring — noget over ¼ Mil V. for Broen over Saxaaen. Man kan saaledes bestemme Stedet, men man er tillige i det heldige Tilfælde at kunne bestemme Tiden.

Klokken har den Gang været lidt over 3.

Som det af Skildringen af Slaget Side 5 vil erindres, blev der Kl. 3 skudt 3 Gange dansk Løsen fra St. Lieberts

Høj for at kalde den danske venstre Fløj tilbage til Valpladsen. Det var denne Skydning, man hørte, og da Afstanden fra Højen til Stedet, hvor General Arenstorff befandt sig, i lige Linje er 46,000′ og Lyden forplanter sig 1055′ i Sekundet, kan der ikke, naar Mellemrummene mellem Skudene regnes med, være hengaaet mange Minutter, da Generalen og hans Omgivelser hørte Skydningen og dens Ophør.

Regner man nu tilbage, kommer man til det Resultat, at der maa være gaaet omtrent ½ Time fra den Gang, Pulow første Gang stødte paa Major Grabow, og til General Arenstorff ankom til denne. Kongen, der ved det første Møde mellem Grabow og Pulow var forude paa Vejen til Landskrona, maa altsaa forinden Kl. 2½ være passeret Grabow og Bugenhagen paa Vejen til denne Fæstning, hvor han kan antages at være ankommen Klokken omkring 4.

Herr Stille henviser til, at Stehn Jacobsøn, i „Den nordiske Krigs Krøniche“ Side 210, beretter, at Kongen kom til Landskrona, „noget efter at det var mørkt“, og han slutter deraf, at Ankomsten har været „maaske ved Femtiden“. Men læser man Tidsangivelsen hos Stehn Jacobsøn i Forbindelse med hans øvrige Skildring, viser det sig, at den ikke har meget at betyde. Den nævnte Forfatter gaar nemlig ud fra, at Kongen saavel har været til Stede ved sin højre Fløj som ved Slutningskampen, og om denne skriver han: „Dog stod de (Danske) ubevægelige og fægtede, indtil Solen var gaaet ned, da de først marcherede fra Valpladsen, dog ikkun Fod for Fod, paa det deres overblevne Fodfolk udi Magelighed kunde følge med. Kongen kom selv til Landskrona, noget efter at det var mørkt, men Fodfolket marcherede saa sagte, at

de ikke kom til Landskrona, førend Klokken var 12 om Natten". Da der fra det Sted, hvor Slutningskampen førtes og til Landskrona, er 3½ Mil, er det selvfølgelig en Umulighed, at Kongen kunde være i Landskrona Kl. 5, hvis man vil holde sig til S. Jacobsøns Beretning.

General Sandberg forklarede, at da han marcherede langsomt, naaede han først Landskrona „sildig om Aftenen". Men denne Angivelse kan korrigeres ved, at Cicignon, der naaede Byen efter Sandberg, ankom ifølge Vidneforklaringerne Kl. 7. Sandberg er derfor ikke indtruffen saa sildig, som han angiver. Ved Ankomsten til Landskrona traf han Ritmester Krabbe af Hestgarden, der — siger Sandberg — „bragte mig mundtlig Befaling til, at vi skulde tage Stilling mellem Kanonerne, hvilket ogsaa blev efterkommet, indtil senere Ordre kom at sadle op med den venstre Fløj og søge Generalløjtnant F. Arenstorff, hvor jeg kunde attrapere ham". Hvem, der har givet disse Ordrer — om den første skyldes Kongen, og om Carl Arenstorffs Ankomst er Anledningen til den sidste — derom foreligger der intet.

Resultatet af Undersøgelsen for dette Afsnits Vedkommende bliver altsaa: Christian V er, ledsaget af Brockenhus Dragoner og sandsynligvis en Eskorte af Hestgarden, passeret Kjeflinge Aa enten ved Krudtmøllen eller — hvad der er det rimeligste — ved Rinnebæksmølle. Han er stødt paa General Sandberg mellem denne Aa og Saxaaen og har befalet Generalen at danne Trops og sætte sig. Efterladende Brockenhus Dragoner hos Sandberg har han fortsat sit Ridt ad Vejen til Landskrona, var allerede Kl. 2½ et Stykke paa den anden Side af Broen over Saxaaen og naaede Fæstningen Kl. omkring 4.

I Modsætning hertil gaar Herr Stille ud fra, at

Kongen fra Centrum begav sig til den højre Fløj og blev paa Valpladsen, efter at denne Fløj havde forenet sig med Centrum samt havde kastet Svenskerne tilbage. Saa forlod Kongen Kl. 2, ledsaget af Hestgarden og Brockenhus Dragoner, Valpladsen i Troen paa, at Slaget var vundet, og begav sig over Kjeflinge Bro og Broen over Saxaaen, hvor han stødte paa General Sandberg Klokken lidt over 3.

Men, hvor kan man tro, at Kongen i det Øjeblik, hvor det gjaldt om at forvandle det Slag, der syntes vundet, til et Nederlag, skulde berøve det Vaaben, man mest behøvede under Forfølgelsen, 6 Eskadroner?

Herr Stille angiver ikke, hvor Kongen befandt sig, da han forlod Valpladsen. Flytter man Kongens Standplads saa langt tilbage som muligt, f. Ex. til Valkærra Torn, saa er der derfra til Broen over Saxaaen henved 2 Mil, og det skulde Kongen med Følge altsaa have redet paa lidt over en Time! Det er ligefrem umuligt. Og hvordan skulde Kongen være undgaaet at støde paa General Carl Arenstorff, da denne, hvad ovenfor er bevist, Klokken lidt over 3, var paa Landskronavejen 1/4 Mil V. for Broen over Saxaaen?

Endnu et Punkt, som maa berøres, er Kongens Samtale med General Sandberg. Kom han tilbage i Troen paa, at Slaget var vundet, saa vilde det jo være ubegribeligt, om han ikke havde meddelt General Sandberg dette samt befalet ham at samle Fløjen og ile til for at fuldstændiggøre Fjendens Nederlag. Og havde man af Kongens Mund erfaret, at Svenskerne var kastede tilbage, saa vilde jo denne Efterretning i et Nu have bredet sig blandt de Flygtende og have været det bedste Middel til at faa dem til at vende om og gøre deres Pligt.

Nej, det Resultat, hvortil Herr Stille er kommet, kan umuligt være rigtigt, thi det staar i saa bestemt Modstrid med Kongens Udtalelse til Hahn om den ulyksalige Dag, der passer saa godt ind i Begivenhederne.

Som Dansk maa man desuagtet være Herr Stille taknemmelig, fordi den alvorlige Bestræbelse, der øjensynligt ligger til Grund for hans Undersøgelse, har været at fremdrage alt, hvad der kunde bidrage til at stille Christian V's Forhold i Slaget ved Lund i et saa gunstigt Lys, som muligt. Naar jeg ikke har kunnet følge hans Bevisførelse, saa ligger det selvfølgelig ikke i, at mine Bestræbelser er gaaede i modsat Retning.

At Christian V var i Besiddelse af personligt Mod, havde han ofte nok havt Lejlighed til at lægge for Dagen, og det gjorde han ogsaa i Slaget ved Lund, ikke alene under venstre Fløjs Kamp, men ogsaa derved, at han blev tilbage paa Valpladsen, da venstre Fløj flygtede. Hvad der senere skete, var begrundet i Forholdene, og den Fejl, der blev begaaet, laa ikke i, hvad Kongen foretog sig, men den laa i, at man efter Slaget ikke havde Mod til aabent og ærligt at give en Fremstilling af, hvad der var sket i Slaget ved Lund, fordi man vilde dække over Nederlaget. Da dette alligevel kom frem, saa fortsatte man, som man havde begyndt, og lod Generalmajor Sandberg og Oberst Cicignon være Sonofrene.

Dronning Juliane Marie

som hun viser sig i sine Breve til Frederik II af Preussen.

Af

Edvard Holm.

I femte Bind af sjette Række af Historisk Tidsskrift har jeg, paa Grundlag af de Breve, der i Rigsarkivet findes fra den i Overskriften nævnte Konge til Juliane Marie, givet en Fremstilling af Forholdet imellem disse to historiske Personligheder, der følte sig nær knyttede til hinanden ved Svogerskabets Baand. Jeg har der omtalt, at man destoværre ikke havde Brevene fra Dronningen til den preussiske Konge, og at han selv et Sted har skrevet til hende, at han vilde opfylde hendes Ønske at brænde dem. Imidlertid udtalte jeg tillige det Haab, at han dog ikke havde gjort Alvor heraf, men at de maatte findes i et eller andet preussisk Arkiv, selv om man aldrig havde set dem nævne af nogen tysk Historiker. Dette Haab er heldigvis gaaet i Opfyldelse. Det har vist sig, at de opbevares i det preussiske Gehejmearkiv, og efter at Cand. mag. Aage Friis under et Ophold i Berlin i Sommeren 1898 havde havt Lejlighed til at gjøre sig bekjendt med dem, er det lykkedes ved Hjælp af det danske Gesandtskab i Berlin at faa taget Afskrifter af dem, som velvilligst ere blevne stillede til min Raadighed.

Jeg vil da nu forsøge at fremstille nogle Træk af Dronningens Personlighed, saaledes som den træder frem igjennem dem.

Først skal det dog nævnes, at de ere 245 i Tallet, tre flere end det Antal, Frederik II har skrevet til hende, at det første af dem har til Dato 18. Februar 1772,[1]) og det sidste 23. Maj 1786. Da Frederik II's sidste Brev til hende er skrevet 29. Maj 1786, er Brevvexlingen fra begges Side altsaa standset omtrent samtidig, faa Maaneder før Kongens Død 17. August samme Aar.

Ingen kan vente, at Dronningens Breve, hvad Tankefylde eller stilistisk Evne angaar, skulde kunne maale sig med den eminent begavede Frederik II's. Ganske vist mærker man allevegne, at hun er en forstandig Dame, der endog har paafaldende god Kundskab om Datidens politiske Forhold i Europa; men man har ikke Indtryk af nogen Overlegenhed hos hende, hverken med Hensyn til Indhold eller Form. Naar hun jævnlig beder sin kongelige Svoger om at undskylde hendes „brede Snak" (*verbiage*), er det ikke uden Grund. Særlig trættes man ved de idelig gjentagne Udmalinger af Frederik den stores vidunderlige Egenskaber, hvormed hendes Breve næsten altid aabnes. Hun taler om ham som den, der er større end nogen anden Konge, der nogensinde har levet, hun kalder ham Verdens Velgjører, Danmarks bedste Støtte, Verdensfredens Beskytter, Forkjæmperen for Tysklands Frihed og Europas Ro, og hun er henrykt over den Lykke, som straaler ud over Universet ved

[1]) Naar Schiern i Hist. Tidssk. 4. R. II, S. 783 Note siger, at Juliane Marie allerede 18. Januar, altsaa Dagen efter Katastrofen, skrev til Frederik II om „den nye Stilling", er det altsaa næppe rigtigt.

hans Regering, der er grundet paa Visdom og i al Evighed kan tjene som Forbillede for alle de Fyrster, der komme til at herske i Evropa. Det er umaadelig trættende at læse sligt Side op og Side ned, om man end kan sige til hendes Undskyldning, at hun opmuntredes dertil ved de ganske overdrevne Komplimenter, hvormed han overvældede hende.

Var det end kun med den yderste Beskedenhed, hun talte om sig selv ved Siden af ham, slaar dog alligevel stor Selvfølelse os i Møde fra hendes Breve. Hun holder i høj Grad af at tale om sig selv som den styrende herhjemme, som den, der bestemmer Regeringens Holdning og Politik. Da Rantzau Ascheberg blev afskediget i Juli 1772, skriver hun derom, som om det var hende, der havde afskediget ham eller i det mindste havde faaet Kongen til at gjøre det, hun havde derved ment at handle saaledes, at det vilde vinde Frederik II's Bifald; en anden Gang forsikrer hun ham, at de indre Forholds rolige Tilstande ikke svække hendes Aarvaagenhed. Jeg lover D. M., hedder det i et Brev af 26. April 1774, at jeg saa nøjagtig som muligt vil følge de heldbringende Raad, som D. M. har givet mig, og jeg er sikker paa, at jeg og Danmark ville føle os vel derved. Hun fremhæver, hvorledes hun er Gjenstand for en almindelig Ærbødighed fra alles Side herhjemme, ligefra Kongen og langt ned i Samfundet. Det er da ogsaa med en ikke ringe Følelse af sin egen Betydning, at hun taler om den Post, hvorpaa Forsynet havde stillet hende, og at hun, under Uenigheder herhjemme i 1780 om den udenrigske Politik, fortæller, at hun til Trods herfor hidtil havde været saa heldig at opnaa Endrægtighed om, hvad der skulde gjøres. Ret kuriøst tager det sig

ud, naar hun, da hun under den bayerske Arvefølgekrig havde faaet udvirket, at Prins Karl af Hessen maatte gjøre Tjeneste i den preussiske Generalstab, i den Anledning tilføjer om ham: „Jeg ser ikke rettere, end at han har militære Anlæg“, eller naar hun med Hensyn til en anden dansk Officer, der fik Tilladelse til at gaa i preussisk Krigstjeneste, anbefaler ham ved at skrive: „Jeg tror, at D. M. vil kunne bruge ham i et Frikorps“. Alt sligt giver unægtelig Indtryk af en ikke ringe Forfængelighed; men sandt at sige var det ikke saa underligt, om Hovedet var blevet noget forrykket paa hende ved den bratte Overgang, den Gang hun fra en ret tilbagetrukken Tilværelse pludselig ved Struensees Fald blev hævet til at være Hoffets Midtpunkt og gjort til Gjenstand for de vildeste Lovprisninger som den, der havde frelst Stat og Folk. Oven i Kjøbet skjød Frederik den Store fra sin Side til ved i sine Breve stadig at tiltale hende som Danmarks eneraadende Herskerinde.

Vigtigere end at følge saadanne Smaasvagheder hos hende er det at se paa, hvad Brevene fortælle om hendes Opfattelse af Datidens politiske Forhold og Personligheder, og hvilke Bidrag de indeholde til dens Historie. Et paafaldende Træk ved Brevene er den Forkjærlighed, med hvilken hun, ligesom hendes kongelige Korrespondent, holder af at skrive om de almindelige politiske Forhold i Europa. Hun stiller sig her fuldstændig paa preussisk Standpunkt, det er Frederik II's Forbund med Rusland, hvoraf hun mener, at Evropas Lykke afhænger, og det er da ogsaa med de stærkeste Lovord, at hun hæver Katharina II til Skyerne. Derimod kunne Vestmagterne kun lidet glæde sig ved hendes Yndest. Frankrig er i hendes Øjne en farlig Urostifter, og i Englænderne ser

hun, saavel som Svogeren i Potsdam, et utaaleligt, hovmodigt Folk, hvis Kraft og Energi desværre er ligesaa stor som dets Egennytte, og hvis Konge er Karoline Mathildes træske Broder. Men ganske særlig kaster hun sin Unaade paa Josef II af Østerrig, ham, der har den Dristighed at ville hæve sin Indflydelse i Tyskland paa Preussens Bekostning og at ville drage Rusland bort fra Forbundet med Frederik II. Hendes Sorg er derfor stor, da dette lykkes ham, og hun er ligesaa forbitret som Kongen ved at se de to Kejserriger gaa sammen i Orienten for at udplyndre Tyrkerne [1]).

Hvor ivrig Frederik II end tager Del i Drøftelsen af alt dette, hvor stærkt han end opfordrer hende til at fremsætte sine Meninger, og hvor stor Pris han, efter hvad han siger, end sætter paa hendes Domme og Opfattelse af Begivenhederne, har han dog rimeligvis havt mere Interesse af at høre, hvad hun kunde fortælle ham om vort Fædrelands Politik og om dets Forhold. Vi for vort Vedkommende spørge unægtelig helst derom.

Det var, som det er udviklet i min tidligere Afhandling om disse to Personligheder, den stærke Spænding imellem Regeringen her hjemme og den engelske Konge i Anledning af Karoline Mathildes Sag, der gav Anledning til, at Juliane Marie med Ministrenes Samtykke skrev til Svogeren for at faa ham til, hvis det blev nødvendigt, at støtte Danmark ved sin Mægling.

[1]) Som et Træk uden for disse større Forhold kan nævnes, at hun ogsaa beder Frederik II støtte hendes Broder Ludvig Ernst, der øvede en overordentlig Indflydelse paa den unge hollandske Generalstatholder Vilhelm V, hvis Opdrager han havde været, men som det stærke antiengelske Parti i Holland vilde have af Vejen

Senere i Aaret kom saa den Krise i Norden, der var en Følge af Gustav III's Statscoup den 19. August 1772, og som førte til, at det i nogen Tid trak op til Krig imellem de skandinaviske Stater. Ogsaa under disse Forhold vendte Dronningen sig til Frederik II for at faa ham til at stille sig paa dansk Side [1]).

I det mindste, hvad Forholdet til Karoline Mathilde og England angaar, indeholde hendes Breve Enkeltheder af Interesse. Det er, som vi vel kunde tænke os, med betydelig Afsky, hun taler om Karoline Mathilde. „Aldrig", skriver hun saaledes et Sted om hende, „har Lasten været drevet til et højere Punkt, og at hun har havt onde Planer imod os alle, er en Kjendsgjerning, selv om vi have ladet os nøje med at overbevise hende om Ægteskabsbrud" [2]). Medens Retssagen imod denne Dronning stod paa, skriver hun i et Brev af 10. Marts 1772, at, om man end vilde undgaa Offentligheden ved Sagen imod hende, maatte der dog bevares en vis *„solennité"*, for at man i Fremtiden overfor Kronprinsen kunde forsvare sin Færd imod hende. Hvad hun mener med Ordet *„solennité"*, vide vi god Besked med. Netop Dagen førend dette Brev blev skrevet, havde to Statsministre Thott og Schack-Rathlau, Justitiarius i Højesteret Juel Wind og Stampe, der var Generalprokurør, været hos Karoline Mathilde paa Kronborg. Efter at hun først for dem havde benægtet sin Skyld i Forholdet til Struensee, havde de forelagt hende de vidtgaaende Tilstaaelser,

[1]) Rimeligvis har det ogsaa været efter Ministrenes Tilskyndelse, at hun i Slutningen af 1773 og atter i September 1774 udtaler Regeringens Beklagelse over den preussiske Statsafsending Arnims Optræden i Kjøbenhavn. Frederik II opfyldte ogsaa hendes Ønske om, at han maatte blive afløst af en anden.

[2]) 29. Juni 1774.

denne havde aflagt under Forhørene den 21. og 25. Februar, og hun havde da, overvældet og knust, ogsaa givet sin Tilstaaelse og det skriftlig. Dette Dokument blev dernæst forelagt for en Domstol i Kjøbenhavn af 35 af Statens ypperste Mænd, for hvem Sagen om Ophævelse af Ægteskabet imellem Kongen og Dronningen blev formelig plæderet med Vidneforhør, Aktions- og Defensionsindlæg, men uden at hun var tilstede, da hendes skriftlige Tilstaaelse gjaldt for tilstrækkelig. Den 6. April afsagde saa denne Domstol Skilsmissedommen, der to Dage efter blev forkyndt hende. Imedens dette skete, fortæller Juliane Marie i et Brev af 4. April, — hvad vi forøvrigt ogsaa vide andensteds fra, — at den engelske Statsafsending Keith havde søgt at opnaa en Separation i Stedet for Skilsmissedommen; Karoline Mathilde skulde da forlade Landet, og den engelske Konge vilde give Sikkerhed for, at hun aldrig vilde vende tilbage; men, tilføjer Juliane Marie, dette havde man ikke kunnet indrømme, fordi de danske Love ikke anerkjendte Separation uden Skilsmisse, og Kongen ikke kunde opgive sin Frihed til at gifte sig igjen[1]). Om dette sidste var alvorlig ment, om virkelig nogen af dem, der kjendte Kongens sindssyge Tilstand, saaledes som Juliane Marie nu maatte gjøre det, har troet, at han nogensinde vilde kunne gifte sig igjen, faar staa uafgjort hen. Hvad der derimod var Hovedsagen, det var, at man vilde gjøre Karoline Mathilde umulig i Danmark i Fremtiden. Hun var dengang endnu ikke 21 Aar gammel, ikke fuldt 18 Aar ældre end hendes Søn, og den Mulighed laa da nær, at, naar denne blev voxen, og, hvis

[1]) Separation efter engelsk Lovgivning udelukker Ret til at gifte sig igjen.

Faderen blev ved at leve, overtog Styrelsen for ham, vilde han kunne kalde hende tilbage, og hun, som da endnu vilde være i sin kraftigste Alder, kunde da arbejde paa at faa Hævn over dem, der havde styrtet hende. Under saadanne Forhold laa det nær for Juliane Marie og dem, der hørte til hendes Parti, at søge at gjøre hende umulig i Sønnens Øjne, han skulde vide, at hans Moder var en falden Kvinde. Saadanne Tanker kan man ogsaa spore i samtidige Breve fra Statsmænd, der havde hørt til Struensees Modstandere. Selv om Juliane Marie skrev til Frederik II, at man af Hensyn til Hoffet i London ikke vilde offentliggiøre Skilsmissedommen, var dog den Kjendsgjerning, der ikke kunde eller skulde skjules, at Karoline Mathilde ved Dom var kjendt uværdig til at være Kongens Hustru, i og for sig tilstrækkelig til at vanære hende.

I det hele har det aabenbart været Juliane Maries Ønske at hindre, at den lille Kronprins bevarede nogen Pietet for Moderen. Vi vide af Optegnelser af Johan Bülow [1]), at der i Prinsens Værelser var ophængt Tegninger, der skulde give ham Indtryk af, at noget stort og herligt var udrettet 17. Januar, og altsaa ogsaa ved at hans Moder var bleven styrtet. Juliane Marie synes selv at have troet, at det lykkedes hende at give den lille Dreng de Indtryk, hun ønskede. I det mindste skriver hun 7. Marts 1775 med stor Tilfredshed til Frederik II: „Den lille Kronprins vækker gode Forhaabninger og føler mere, end man skulde tro, hvor stor en Velgjerning der er vist ham ved den sidste Revolution". Faa Maaneder efter at hun havde skrevet dette, gjorde

[1]) Randbemærkninger til et Haandskrift af Riegels: „Udkast til Kronprinsens Opdragelses Historie" (Rigsarkivet).

Karoline Mathilde hende og sine andre Fjender i Danmark den Glæde at dø ved en hidsig Sygdom (10. Maj 1775). A. P. Bernstorf har i et privat Brev fortalt, at det kostede Møje at faa Hoffet til at lade Kronprinsen bære virkelig Sorg *(le veritable deuil)* for Moderen; i den Grad vilde man altsaa ligesom afværge, at han fik Indtryk af, at han havde tabt den, der ved Naturens Røst stod ham nærmest. Da han fik at vide, at Moderen var død, fældede han ganske vist ingen Taarer, Følelseslivet var som bekjendt overhovedet stærkt trængt tilbage hos ham i hans tidligere Aar paa Grund af den barske Opfostring, han havde nydt; men naar han udbrød: „Nu haaber jeg, at min Moder er i Himlen“ [1]), er det et Bevis paa, at det ikke var lykkedes at sløve Følelsen for hende hos ham. Juliane Maries personlige Holdning overfor ham var for øvrigt vistnok ulastelig; men ligesom man i det hele har det Indtryk, at Kronprinsen, efter i Slutningen af 1773, altsaa ikke endnu 6 Aar gammel, at være „kommen til Mandfolkene“, har nydt altfor lidt godt af mild, kvindelig Omgang, saaledes var hendes egen Behandling af ham ingenlunde i Stand til at bringe hende til at indtage en Moders Plads i hans Hjærte. Det var en stor Misforstaaelse af hende, naar hun 27. April 1783 skrev til Frederik II, at han mere og mere viste en sand Hengivenhed for hende. Der gik ikke fuldt et Aar, efterat hun havde skrevet dette, inden han styrtede hende selv fra hendes Del i Magten.

Imedens hun saaledes forgjæves stræbte at knytte Kronprinsen til sig, kunde hun med større Grund glæde sig over at se Forholdet udad til i vigtige Henseender

[1]) Manuskript af Bülow, der indeholder hans Selvbiografi, S. 73.

udvikle sig heldig. Saaledes blev, hvad der var det vigtigste, Mageskiftesagen bragt i Orden i 1773. Det vrantne Forhold fra engelsk Side holdt sig ganske vist, og det fik blandt andet sit Udtryk ved, at den engelske Regering i Vinteren 1773—74 ikke mere vilde lade sig repræsentere i Kjøbenhavn ved en Afsending med Ministers Rang, men kun ved en Resident. Hvorledes det kom hertil, giver Juliane Marie en interessant Meddelelse om. General Eickstedt blev nemlig paa den Tid ansat som Overhofmester hos den lille Kronprins, og da han var en af dem, der havde spillet Hovedrollen ved Begivenhederne den 17. Januar, følte den engelske Konge som Karoline Mathildes Broder sig fornærmet derved og forlangte en anden ansat i hans Sted. Hvad der nu end i og for sig kan siges imod, at Eickstedt kom til at indtage denne Stilling, var hans Ansættelse aabenbart en Sag af en saa dansk indenlandsk Natur, at den ikke kom England ved, og dettes Indblanding blev derfor med Bestemthed vist tilbage af Bernstorff som Udenrigsminister[1]). Det var i Vrede herover, at England greb til den ovennævnte Demonstration, der naturligvis blev besvaret fra den danske Regerings Side, ved at den til Gjengjæld lod sig repræsentere i England af en Resident[2]). Den Tanke, at den engelske Konge kunde ønske at gjøre Skridt for at faa sin Søster tilbage til Danmark, holdt sig i denne Tid ret levende hos Dronningen, og Frederik II gjorde sit bedste for at ægge hende imod Englænderne.

[1]) Brev af 31. December 1773. I sit Svar herpaa af 11. Januar 1774 opmuntrer Frederik II stærkt til at byde England Spidsen.

[2]) Dette gjensidige Forhold varede indtil Sommeren 1778, da England atter gav sin diplomatiske Repræsentant i Kjøbenhavn Ministers Rang.

Under disse Forhold kunde Sikkerhedsfølelse og en vis Ængstelse kæmpe om Overvægten i Dronningens Sind. I Anledning af en Opfordring fra Svogeren til at tage sig i Agt for Englænderne skriver hun saaledes den 26. April 1774: „Alt synes at fæstne sig hos os mere og mere og at spærre Vejen for Rænkesmedene og deres afskylige Ønsker, selv om vi vel vide, at der er en Del Personer *(creatures)*, som tilbede den forhenværende (Dronning) M. Ved Hoffet ere Tingene i god Orden, og de, som have nogen Indflydelse der eller i Regeringen, kunne kun holde sig oppe sammen med os. Folket er helt og holdent stemt for Kongen og hans Hus og holder sig for redningsløst fortabt, hvis der skulde indtræffe nogen ulykkelig Forandring; men dog mene vi, at man trods alt dette maa være paa sin Post imod Londonerhoffets skjulte Rænker . . . . . Der er desuden hos os som alle andre Steder ærgjerrige Skurke, der gjerne vilde forraade Konge og Fædreland, naar de kunde gjøre deres Lykke derved. Men forudsat at Kongen af England har saadanne Planer, finder jeg det meget besynderligt, at han her holder en Resident, der er saa ivrig i at drikke hans Skaal i Rhum, at han synes at være ude af Stand til at lede nogen Intrigue".

I Virkeligheden svinder da ogsaa Frygten for engelske Rænker efterhaanden ganske hos hende, hun føler sig mere og mere tilfreds med sin Stilling, og med stor Styrke udtrykker hun sin Glæde over denne i et Brev til Svogeren af 7. Marts 1775, hvor det endog hedder: „Mine Dage henrinde behagelig; mine Sønner vise mig paa enhver Maade Ømhed og Tillid. Kongen, som fra sin tidlige Ungdom har havt Forkjærlighed for mig, vedbliver at opfatte mig som sin Støtte, saaledes som han

har gjort det baade fra Barndommen af og under al den Modgang, som ved Forsynets Tilskikkelse er falden over hans Hoved. Min Søn Prinsen, der aldrig har fornærmet mig, som stedse nøje har opfyldt alle en god Søns og hæderlig Mands Pligter og paa samme Tid er en dydig Mand, tænker kun paa at gjøre, hvad jeg lyster; saaledes handler han imod mig, og saa ivrig er han i at tjene sin Broder Kongen og sit Fædreland. Den lille Kronprins vækker gode Forhaabninger og føler mere, end man skulde tro, hvor stor en Velgjerning der er vist ham ved den sidste Revolution. Min Svigerdatter slutter sig mere og mere til os og har en god og bøjelig Karakter, hun er fri for al Lyst til at trænge sig frem *(sans ambition)* og holder sig med Glæde indenfor Kredsen af sine Pligter. Saaledes er alt, hvad de private Forhold angaar, ganske efter mit Ønske. Heller ikke med Hensyn til Staten har jeg Grund til andet end til at takke Forsynet for dets Velgjerninger. Kongen er meget godt betjent, vore Ministre ere kyndige i Sagerne, ivrige for deres Herres Hæder og Statens Vel, og, hvad der er et stort Gode og meget sjældent, de ere omgængelige og fortræffelige Undersaatter; min Søn, som har Forsædet ved deres Raadslagninger, har forstaaet, saa ung han er, at styre og lede dem saaledes, at for Øjeblikket alt gaar som et godt og optrukket Urværk, og det uden Larm og uden Pral. Vore Finanser, som vare i en skrækkelig Uorden, hæve sig igjen og gjøre Styrelsen Ære; Landet, der forfærdelig rystet var fuldstændig udtømt for alle Kræfter og Mod, føler, at der er Orden i Sagerne o. s. v."

Den Tilfredshed, Juliane Marie saaledes følte ved Stillingen, kunde kun stige ved Karoline Mathildes Død,

hvorved, som hun siger, Danmark Lykke og Sikkerhed bleve betryggede, og det er da ogsaa med lyse Farver, at hun i et noget senere Brev (4. Marts 1777) udmaler for Frederik II, hvorledes alt gaar fremad i Staten. Hun griber med det samme Lejligheden til at udtale sin Glæde over Kongens Sundhedstilstand. „Jeg kan", skriver hun, „forsikre Deres Majestæt, at Kongen har det godt og nyder en Ro i Sindet, der lader ham føle sig lykkelig, og det er en stor Ting efter de Angreb, denne gode Fyrste har været udsat for fra disse slette Menneskers Side, hvis Forbrydelser for 6 Aar siden satte ham i den skrækkeligste Tilstand, der kan tænkes" [1]).

Vi Nutidslæsere, som Dronningen aldrig har tænkt sig, skulde faa hendes Breve at se, kunne ikke andet end forbavses og tillige more os noget paa hendes Bekostning ved at læse disse af Tilfredshed overstrømmende Skildringer af Tilstanden herhjemme. At det virkelig kunde siges, at Kongen følte sig lykkelig, forekommer os at være et temmelig stærkt Stykke, og det tager sig i høj Grad komisk ud at se Arveprinsen fremstillet som den, der ledede og styrede Ministrene, saaledes at alt gik efter en Snor. Men ved Siden heraf maa det nævnes som et prisværdigt Træk hos hende, at hun, trods alle Udtalelser af varm Tillid til Svogeren, dog viser stor Diskretion i sin Omtale af Personer og Forhold herhjemme. Hun har i Foraaret 1773 fortalt om Ostens Afskedigelse fra Ministerpladsen og om, at Bernstorff

[1]) Noget mindre tilfreds er Tonen i et Brev af 20. Maj 1780, hvor hun taler om de Ubehageligheder, der ere uadskillelige fra den Post, hvorpaa Forsynet har stillet hende, og hvor de politiske Forhold indeholde en god Mængde Bitterhed. Dette staar dog vist nærmest i Forbindelse med Uenighed i Regeringskredsene om Politiken udadtil, et Punkt hun senere kommer tilbage til.

kom til at afløse ham[1]). Ved denne Lejlighed fremhævede hun de formentlige Mangler hos Osten og de gode Egenskaber hos Bernstorff, der gjorde det naturligt at gjøre ham til Minister. Men hendes Omtale af dette Ministerskifte hænger aabenbart sammen med, at hun vil vise Frederik II, hvor ivrig man er for at følge det politiske System, han ønskede opretholdt. Ellers taler hun før 1784 aldrig om indenlandske Personligheder, og lige saa lidt nævner hun de forskjellige, ikke ganske ubetydelige Rivninger, som i disse Aar fandtes herhjemme. Vi kunde naturligvis ønske, at hun havde været mindre diskret, da det vilde have været interessant at se Udtalelser af hende om adskilligt af det, der i disse Aar vakte Røre i Regeringskredsene. Men hendes Takt maa dog roses. Ingen kan sigte hende for at have gjort sig skyldig i den Fejl at vaske sit snavsede Linned i Fremmedes Paasyn.

Saaledes gik Tiden, indtil vi komme op til det Aar, hvor vi blive særlig nysgjerrige, nemlig Aaret 1780, der er betegnet, baade ved det væbnede Neutralitetsforbunds Afslutning og ved Bernstorffs Afsked 13. November. Netop denne Statsmands Stilling, saavel hvad den udenrigske Politik angik, som med Hensyn til Styrelsen indadtil, er Hovedsagen i dette Aar.

Naar Juliane Marie i sine Breve idelig kom ind paa den europæiske Politik, førte dette hende naturlig til særlig at fremstille, hvordan vort Fædrelands Politik udadtil maatte være. Vi have allerede set, hvor stærkt hun saa paa Forholdene igjennem preussiske Briller. I Overensstemmelse dermed fremhæver hun ogsaa idelig,

[1]) Brev af 12. Marts 1773.

at Venskab med Preussen og dets Forbundsfælle Rusland er og maa være Hovedpunktet i dansk Politik. Naar Danmark havde disse to Magter paa sin Side, følte det sig fuldstændig sikkert. Denne hendes Opfattelse falder ganske sammen med den, der ligger bagved Guldbergs bekjendte Instrux af 6. December 1780 for den daværende Udenrigsminister Baron Rosencrone [1]), og som ogsaa træder frem i Guldbergs utrykte Breve til Diplomaten P. C. Schumacher. Bernstorff saa anderledes paa Tingene. Han var vistnok fuldt og fast overtydet om Nødvendigheden af at holde sig nær til Rusland, og han mente ogsaa, at man maatte være gode Venner med Frederik II, hvor uendelig langt han end var fra at sympathisere med ham. Naar Juliane Marie kaldte Frederik II Europas Velgjører, har han i Privatbreve nævnet ham som Verdens Svøbe. Men der var, hvad den ydre Politik angik, den store Forskjel paa Bernstorffs og Juliane Maries Synsmaade, at, medens hun lige saa lidt som Guldberg tillagde Venskabet med England nogen Betydning, havde dette i Bernstorffs Øjne stor Vægt. Han mente, at det var det allervigtigste for vort Fædreland, om Rusland og England stode i et godt Forhold til hinanden og man kunde være Venner med dem begge. Vare de hinandens Fjender, eller forholdt de sig vrantne til hinanden, forudsaa han Farer for vort Fædreland. Danmarks Historie lige op til 1864 har vist det berettigede i denne hans Opfattelse.

Ved Siden heraf indtog Bernstorff med Hensyn til selve Styrelsen af vort Land en ikke blot isoleret, men

---

[1]) Trykt: H. P. Giessing: Struensee og Guldberg (Kjbhvn. 1849), S. 171 ff.

ogsaa ret oppositionel Stilling overfor Juliane Marie og Guldberg. Han nærede ingen personlig Bitterhed imod dem, men udtalte sig dog ved forskjellige Lejligheder paa den mest uforbeholdne Maade imod, hvad de ønskede, og Arveprins Frederik, der i Statsraadet maatte være Talerør for dem, har ikke altid kunnet føle sig vel ved den overlegne Mands Kritik. Ganske særlig lagde Bernstorff ikke Dølgsmaal paa, at han misbilligede den stigende Lyst til at undergrave Ministrenes Indflydelse ved de ganske forfatningsstridende Kabinetsordrer.

Frederik den store vidste god Besked med hele dette Forhold, og det var almindelig bekjendt, at han saa skjævt til Bernstorffs udenrigske Politik med dens Forkjærlighed for England. Da nu denne Statsmand til almindelig Overraskelse blev afskediget i November 1780, udbredte der sig, som vel kjendt, det Rygte, at det skyldtes Intriguer fra den preussiske Konges Side, og dette var den ganske fremherskende Opfattelse i den Bernstorffske Kreds. Jeg har i min tidligere Afhandling om Juliane Marie og Frederik II omtalt, at denne i et Brev til Svigerinden af 12. August 1780 havde talt om Fjender, som han mente, at Dronningen skulde tage sig i Agt for, og at han tillige ad mere hemmelig Vej havde advaret hende imod saadanne; jeg har tillige nævnet, at højst sandsynlig var det Modsætningsforholdet imellem Bernstorff og Dronningen, som han henpegede til ved disse Antydninger.[1]) Naturligvis griber man da med Iver til Dronningens Breve for at se, om de give klar Oplysning om Forholdet. Hun taler ganske vist i flere Breve (baade af 5. og 8. August og 2. September) om hans Advarsler og

[1]) Hist. Tidsskr. 6. R. V. S. 508—509.

takker ham for dem; men hun bliver dog ikke den mindste Smule nervøs ved dem. Hun beroliger ham blandt andet ved at sige, at hun og Hoffet ingen Grund have til at frygte for ildesindede. „Hvis der", skriver hun, „er saadanne, saa kjende vi dem, vi ville ikke lade os dysse i Søvn af dem, vi ville ikke svigte det rette Øjeblik til at afvæbne dem og gjøre dem til Skamme, alt er hos os fuldstændig roligt. Magten er der, hvor den bør være, og vi tabe aldrig af Sigte de rette Midler til at bevare den for os. Jeg beder Deres Majestæt være overbevist om, at Deres Breve komme mig sikkert i Hænde, og at ingen vilde have den Frækhed at forgribe sig paa Deres Korrespondance. Vi have paa vor Side Folkets Kjærlighed, en fast og lovmæssig Magt, en Smule Mod og megen Aarvaagenhed, ogsaa have vi til vor Støtte den almægtige Gud, og, det vover jeg at smigre mig med, Deres Majestæts, min uforlignelige Konges Venskab. Jeg tvivler vistnok ikke om det engelske Hofs gode Vilje; men vi her ere slet ikke bange for det og ville ikke lade os narre af det". Det passer godt til denne rolige Maade at se Sagen paa, naar hun tillige skriver, at det er vel bekjendt, at der om Statssager kan være forskjellige Meninger; saa længe Jorden havde givet Føde til Mennesker, havde den maattet finde sig i deres Drøftelser, og ogsaa nu maatte man tage deres Uenigheder med Ro som noget, der var uadskilleligt fra Menneskeheden. „Der er", skriver hun ogsaa, „Folk, der ere hidsige nok til ikke at kunne skjule deres Følelser, vi have baade sidste Vinter og i Foraaret, det nægter jeg ikke, havt saadanne Optrin; men den Mening, der var heldig, lykkebringende og alene passede til vor Stilling, har sejret; der vil ikke ske nogen

Forstyrrelse i vor Vedhængen ved det nordiske System, fra hvilken Side den saa end skulde komme, og Magten vil ikke let kunne gaa over i illegitime Hænder".

Hun har, som man ser, i disse Udtalelser ikke nævnet noget Navn; men det er soleklart Bernstorff, hun henpeger paa med hans Ønske om en Tilnærmelse til England og om at arbejde paa at drage Rusland over paa dettes Side. Hentydningen til Hidsigheden i ikke at kunne skjule sine Følelser passer ogsaa paa ham. Men det er tillige indlysende, at hun aldeles ikke lader sig skræmme ved Frederik II's Advarsler, og den hele Tone tyder paa, at det ikke har været hendes preussiske Svogers advarende Ord, der have bragt hende og Guldberg til at lade Bernstorff falde. Da dette skete af Grunde, som vi her ikke kunne komme ind paa, meddeler hun ham det ogsaa med faa Ord som et Tillæg i et Brev, der væsentlig drejede sig om andre Ting[1]). Naar der ovenfor er blevet talt om den Takt og Diskretion, som Dronningen viste i sine Ytringer om Forhold og Personer her i Landet, passer hendes Holdning overfor Svogeren i den her nævnte Sag ikke ilde hertil.

Omtrent samtidig med, at Forholdet til Bernstorff stærkt optog Hoffet, begyndte Dronningen at komme ind paa en Sag, der naturlig maatte spille en vigtig Rolle i adskillige af hendes Breve til Svogeren, nemlig Planen om at fastslaa et Ægteskab for den 12—13aarige Kronprins. Først var Talen om en Prinsesse af Würtemberg, en Søster til Storfyrst Pouls Gemalinde, og da saa Kejserinde Katharina til stor Ærgrelse for Juliane Marie og

[1]) 14. November 1780.

Frederik II lod hende blive gift med en habsburgsk Prins, var man i Kjøbenhavn og Potsdam enig om at ville have ham gift med en preussisk Prinsesse, en Datter af Frederik IIs Brodersøn, den senere preussiske Konge Frederik Vilhelm II. Alt dette er tilstrækkelig kjendt i Forvejen; men Juliane Maries Breve have dog den Interesse her, at de vise, hvorledes hun fra først af har krympet sig ved at udøve et Tryk paa den lille Kronprins, og ved Frederik IIs Hjælp vilde udvirke, at Forslaget til Ægteskabet med Prinsessen af Würtemberg kom fra Rusland. „Min Søn og jeg", skriver hun (21. Oktober 1780), „have altid villet lade Kronprinsen have sin Frihed i denne Sag[1]). Det er ogsaa Grunden til, at jeg i al Fortrolighed beder Deres Majestæt om at mage det saaledes, at den russiske Kejserinde selv gjør os Forslaget, baade ministerielt ved Grev Panin og ved et egenhændigt Brev til Kongen. Et saadant Brev kunde — det vilde være meget smigrende for mig — adresseres til mig fra hende, saafremt hun fandt det passende. Jeg vilde ønske, at hun vilde antyde, at det vilde være hende særlig magtpaaliggende, at dette Parti blev til noget; det vilde ogsaa være heldigt, hvis Storfyrsten vilde skrive derom til min Søn, og at dette skete paa samme Tid". Men Juliane Marie vilde have endnu mere, hun ønskede ogsaa, at Panin skulde skrive et Brev til General Eickstedt som Kronprinsens Overhofmester, hvori han udviklede alle de Grunde, som gjorde

[1]) Ganske i Overensstemmelse hermed hedder det i et Brev af 14. November, „det delikate i min Stilling til Tronarvingen gjør det nødvendigt, at jeg ikke blander mig direkte deri, og at jeg lader det blive de overtydende Grunde, der ville vise sig af sig selv, som falde i Vægtskaalen til Fordel for Forslaget".

Forbindelsen ønskelig. Hun var imidlertid ikke heldig med at faa Frederik II til at gaa hendes Ærinde, hun maatte selv rykke frem med Forslaget ved en Skrivelse til Kejserinden[1]), og det uheldigvis for, saaledes som ovenfor antydet, at faa Afslag herpaa. Rimeligvis har hun dog ikke taget sig det videre nær, da hun og Frederik II hurtig bleve enige om, at Kronprinsen skulde tage sin Brud fra hans Slægt, og da den trettenaarige Dreng blev overrumplet til d. 11. April 1781 i et Brev til hende at bede om, at Prinsesse Frederikke af Preussen maatte blive valgt til Hustru for ham, naar han blev voxen. At forøvrigt intet andet end Underskriften af dette Brev er hans eget Værk, følger af sig selv.

Men denne Ægteskabsplan fik et slemt Knæk tillige med Dronningens Forhaabninger om at kunne vedblive at spille en politisk Rolle, da Kronprinsen styrtede hende og Guldberg 14. April 1784. Hendes Breve fra de nærmeste Aar før denne Begivenhed stadfæste, hvad ogsaa andre Træk tyde paa, at hun ingenlunde var uvidende om, at der var dem, der vilde hendes Magt tillivs, men at hun stolede paa, at Kronprinsen ikke selv vilde være med til sligt. Frederik II, der stadig var ivrig for at advare hende, naar han enten med eller uden Grund troede, at Farer truede hende[2]), udtalte i et Brev til hende af 11. April 1783 sin Frygt for, at det kunde komme til

[1]) Regeringsskiftet 1784, S. 138.

[2]) Det kan saaledes nævnes, at, da han i Sommeren 1781 (22. Juli) skriver til hende, at han havde hørt tale om et Komplot mod hende, der var blevet opdaget i Kjøbenhavn, beroliger hun ham (25. August) med, at det ikke havde meget at sige. Det drejede sig kun om en daarlig Person, en sand Fusentast (*un vrai boutefeu*), som man havde ladet fængsle. Enhver ser let, at det er den Beringskjoldske Sag, der her sigtes til.

Uroligheder i Kjøbenhavn, naar Kronprinsen blev erklæret for myndig. Men dette ængstede hende aldeles ikke. Den 27. April samme Aar, altsaa paa et Tidspunkt, da i Virkeligheden Kronprinsens Planer om at faa et Regeringsskifte i Gang vare fæstnede, skrev hun de ovenfor nævnte uheldige Ord om den Hengivenhed, Prinsen viste hende, og hun tilføjede: „Vi ønske at optræde imod ham som gode Slægtninge, der kun ville tænke paa hans sande Vel, og som, langtfra at ønske at holde ham borte fra Regeringssagerne, tværtimod ville lade ham faa Del i dem, for at han med egne Øjne kan se, hvorledes vi handle, og for at unge Galninge eller gamle Rænkesmede ikke skulle faa ham i deres Magt ved at drage Gavn af hans Lediggang, eller ved at indgive ham falske Forestillinger om vor Handlemaade". Det passer godt hertil, naar hun omtrent en Maaned derefter skriver (20. Maj): „Hvad der end skulde beredes mig ved hemmelige Kabaler fra ondskabsfulde Personers Side, bryder jeg mig ikke derom, jeg har aldrig været med om at smede saadanne, og jeg er sikker paa, at flere ville falde til Jorden, inden de blive til Alvor".

Vi, som vide, hvorledes det i Virkeligheden stod til, kunne ved at læse saadanne Udtalelser ikke andet end forbavses over hendes Tryghedsfølelse; hendes Udtalelser give langt mere Indtryk af noget flegmatisk hos hende end af den mistroiske Vaagen over sin egen Magtfylde, som man efter det traditionelle Billede af hende nærmest skulde tiltro hende. Hun blev da ogsaa som vel bekjendt fuldstændig overrumplet 14. April.

Hvorledes melder hun da sit Fald til Svogeren, det spørger man naturligvis om. Vi have flere Vidnesbyrd

om, at Begivenheden gik hende stærkt til Hjærte, og om, at hun gav sin Bitterhed Luft i heftige Udtalelser til forskjellige. Men i det Brev, hun d. 20. April 1784 skrev til Frederik II derom, er Tonen fuldstændig rolig. „Min Hr. Broder", skriver hun, „da jeg er bange for, at man maaske kunde allarmere Deres Majestæt ved Beretninger om en Begivenhed, som ganske vist har overrasket os en Smule, da den er kommet os uventet, og som havde kunnet finde Sted paa en anden og mindre opsigtvækkende Maade, har jeg holdt det for min Pligt, selv at underrette min uforlignelige Konge og bedste Ven derom. Jeg er overtydet om D. M.'s Venskab og om den varme Interesse og levende Deltagelse, som De føler og aldrig har undladt at føle for mig under alle de mere eller mindre behagelige Begivenheder, som jeg nu i næsten tyve Aar har oplevet, og jeg tvivler derfor ikke om, at De ønsker at høre fra mig efter, hvad der nu er sket hos os. D. M. ved, hvormeget jeg altid har holdt af Kronprinsen, og at det stedse har forekommet mig, at han gjengjældte disse Følelser. Han viser dem endnu, og der er ingen Opmærksomhed eller Forsikring, som han ikke overvælder os med, idet han idelig erklærer, at han er og altid vil være os hengiven. Dette siger han til alle Mennesker, og det beder han dem overbevise os om, saaledes at jeg selv har overtalt min Søn til ikke at forlade ham, men slaa sig til Ro ved hans Forsikringer og beholde sin Plads i Statsraadet. Jeg har altid udelukkende havt den Tanke at se ham saa snart som muligt ved Siden af sin Fader og hjælpe Kongen under hans nuværende Tilstand, som er vel kjendt for hele Verden, med at holde Regeringens Tøjler, og leve paa en god

Fod med hans Slægt. Det lader ogsaa til, at han er meget velsindet baade imod Familien og i alle andre Henseender, og, hvis han bevarer disse Følelser og tænker paa at styre Baaden overensstemmende med gode og prisværdige Ønsker, vil jeg være rolig og med megen Tilfredsstillelse se Sagen fuldstændig afgjort, thi at Kronprinsen i den Alder, hvori han nu er, kommer til at styre Sagerne, er i og for sig ganske naturligt. Vi have derfor altid ønsket det og i det sidste Aar banet Vejen dertil".

Hvorledes skal man forklare sig et Brev som dette? At hun intet skriver i det enkelte om, hvad der var sket, kan vistnok ikke forundre; thi derom vidste hun, at Frederik II havde faaet fuld Underretning af sin Minister i Kjøbenhavn. Det kan heller ikke undre, at hun taler om, hvorledes hun havde ønsket, at Kronprinsen skulde faa Styrelsen i Hænderne, og at hun havde beredt Vejen dertil, thi dette kunde hun til en vis Grad sige med Rette, om det end i dybere Forstand kun var Sandhed med Modifikation; men denne rolige Skildring af, hvad der vitterlig havde sat hende i stærk Lidenskab, kan ikke andet end i høj Grad forbavse. Maaske har hun skrevet saaledes af Forsigtighed, idet hun ikke var sikker paa, om ikke et Brev fra hende til Svogeren paa det Tidspunkt vilde blive aabnet; men muligt er det jo ogsaa, at hun har holdt det for mest passende at skjule sin virkelige Stemning og at lade det se ud, som om hun ikke havde noget imod, at Styrelsen nu blev ordnet paa en ny Maade.

Den Sindsro, der gaar igennem dette Brev, havde hun dog aabenbart svært ved at bevare. Rigtignok kunde hun fra Fredensborg, hvor hun snart efter Be-

givenhederne den 14. April tog Ophold, i August 1784 skrive til Frederik II: „Jeg kan Gud være lovet sige med Sandhed, at jeg i mit Indre føler en sjælden Sindsro, jeg nyder den Behagelighed at besidde det skjønneste Landslot i Kongens Riger og Lande, jeg indaander den reneste Luft, og jeg behøver ikke at tage mere Del, end jeg selv vil, i den Uro, som Hovedstadens Nærhed kan fremkalde. Ganske vist, jeg lever som Eremit; men jeg finder dog saa megen Charme deri og har saaledes vænnet mig til denne Maade at leve paa, at jeg ikke vilde bortbytte den for Guld". Alt dette tager sig meget kjønt ud; men hun kan dog ikke lade være, i det samme Brev at tale om de mange Bitterheder, hun har maattet døje, og det lyder alt andet end fornøjet, naar hun skriver: „Efter den Erfaring, som jeg har vundet ved 32 Aars Ophold i dette Kongerige, er der intet, der overrasker mig, og jeg har til Bunds lært at kjende, hvad Verden og dens Beboere er[1])". Ikke længe efter at hun havde skrevet dette, bryder den lidenskabelige Stemning da ogsaa frem hos hende med overvældende Styrke, og, hvad der gav Anledning dertil, var den Tilnærmelse, der begyndte at finde Sted mellem Kronprinsen og Prins Karl af Hessen.

Begivenheden den 14. April havde, som ovenfor anført, afbrudt Forhandlingen om et Giftermaal mellem Kronprinsen og den preussiske Prinsesse Frederikke. Han var nemlig bestemt paa ikke at ville have hende, blandt andet fordi det hed sig, at en Kapelmusikus Müller var hendes virkelige Fader; han kaldte hende spottende Prinsesse Müller. Derimod begyndte man hurtig at tale om,

---

[1]) Brev af 10. August.

at Prinsen af Hessen vilde arbejde paa at faa ham gift med sin Datter Marie, en Plan, der ogsaa som bekjendt blev til Virkelighed, da han i Juli 1790 holdt Bryllup med hende, den siden saa bekjendte Dronning Marie Sofie Frederikke. Disse Rygter have aabenbart bragt Juliane Marie i Harnisk, hun opfattede Prins Karls Plan som en personlig Fornærmelse imod hende, der havde arbejdet for Ægteskabet med den preussiske Prinsesse. I denne Stemning skrev hun den 2. November 1784 til Svogeren: „I Morgen vil Prinsen af Hessen komme til Kjøbenhavn. Tiden vil opklare, hvormeget sandt der er i, hvad man tror, at hans Komme vil have til Følge; men under den dybeste Tavsheds Segl vover jeg at betro Deres Majestæt noget, som De bør vide, for at De kan kjende Sammenhængen i den hele Sag. Nogle Dage efter at Kronprinsen havde været til Alters med os[1]), kom han en Eftermiddag — det var nogle Dage før den urolige 14. April — til mig med funklende Øjne og fuld af Forbitrelse og sagde mig, at han vilde forlange af mig, at jeg skulde forhindre, at hans Fader Kongen nu lod deklarere hans Forbindelse med Prinsesse Frederikke af Preussen. Hvis dette skete, vilde han anse sig for despotisk behandlet, og jeg vilde sikkert ikke have, at man skulde tiltro mig et saadant Tyranni fra hans Faders Side som det, at ville tvinge ham til at ægte en, som han ikke kjendte. Han bad mig om at indrømme ham 14 Dages Betænkningstid, for at han saa kunde fatte sin afgjørende Beslutning. Det er ikke let muligt at blive mere forbavset, end jeg blev ved at høre sligt. Deres Majestæt kan let tænke, hvad jeg svarede ham.

[1]) Hans Konfirmation fandt Sted 4. April 1784.

Jeg sagde ham, at jeg med Smerte saa, at han allerede var faldet eller var ved at falde i de Snarer, som Folk lagde for ham, der vare ildesindede og mindst af alt hans Venner, men at det, som gjorde mig mest ondt, var at mærke en Karakter hos ham, der var fuld af Tvetungethed, hvad der vilde faa de sørgeligste Virkninger for ham selv. Han blev imidlertid ved sit, og jeg sagde ikke mere. Otte Dage efter fandt de Begivenheder Sted, som Deres Maj. kjender, og jeg troede, at denne Sag var endt for stedse, men nej, tværtimod. Da de 14 Dage vare gaaede, som han vilde have til Betænkningstid, inden han meddelte mig sin endelige Beslutning, kom han tilbage til Sagen og gjentog det samme med ikke mindre Voldsomhed. Han føjede dertil, at han intet havde imod Partiet, men at han vilde kræve Statsraadets Skjøn, om det passede til Danmarks politiske Tarv. Jeg erklærede mig ganske enig heri, skjønt jeg maatte anse et saadant Skridt for overflødigt, da denne Sag allerede for 3 Aar siden var bleven drøftet i det daværende Statsraad og Hr. Schack Rathlou især stærkt havde bifaldet den, ligesom ogsaa Kejserinden af Rusland havde ønsket os til Lykke til denne Forbindelse; men jeg føjede til, at jeg bad ham om at vente, indtil jeg kunde lade ham faa hele den Brevvexling, der var ført herom, og det Brev fra ham selv til mig, der havde bestemt hans Fader Kongen til hos D. M. og Prinsen af Preussen at bede om Prinsessen til Ægtefælle for ham. Hertil svarede han mig, at han aldrig havde skrevet et saadant Brev; jeg sagde intet, og han gik sin Vej. Dagen derefter var jeg saa heldig at finde Brevvexlingen tillige med hans eget Brev, og jeg gav ham hele Pakken, idet jeg sagde ham, at han kunde beholde det alt sam-

men, naar han blot vilde give mig en Afskrift. Saa gik han. To Dage derefter kom han tilbage for at lade mig faa baade sit eget Brev og de andre *„in originali“*. Jeg spurgte ham, hvorfor han ikke vilde beholde dem eller i det mindste gjemme sit eget Brev; men han svarede mig med en roligere Mine og i en mere stilfærdig Tone, at han troede at gjøre mig til Behag ved at lade mig faa dem alle tilbage *in originali*. Fra den Tid af har jeg aldrig hørt tale om denne Sag. Statsraadets Medlemmer have aldrig haft Lejlighed til at udtale sig derom, da Prinsen har tiet bomstille om denne Sag, aldrig har talt til dem derom og overhovedet ingensinde rørt ved denne Stræng. Om maaske Grev B(ernstorff) har foreslaaet ham Prinsens Datter til Ægtefælle, ved jeg ikke; men hvis den sidstnævnte vilde følge mit Raad, skulde han ikke udsætte sig for anden Gang at lide Skibbrud ved at ville styre Kongeriget Danmarks Baad[1]). Alle de uoverlagte Forholdsregler, som man har truffet og endnu bestandig træffer for at sætte sig i Sikkerhed imod indbildte Angreb fra vor Nabos Side, forekomme mig ganske ubetimelige[2]). Fra en Side set

[1]) Der sigtes derved aabenbart til den Rolle, Prins Karl spillede fra Sommeren 1766 indtil Marts 1767.

[2]) Hun tænker herved paa Rustninger, der fandt Sted i Foraaret og Sommeren 1784 og vare en Følge af de Efterretninger, man i de første Maaneder af Aaret havde faaet om Planer, Gustav III nærede om et pludseligt Fredsbrud. Hun har selv i flere Breve (24. Januar og 2. Februar 1784) omtalt Meddelelser, der vare komne til Regeringen derom; men hun havde kun lagt liden Vægt derpaa, da hun fandt slige Planer ganske urimelige, en Opfattelse, hvori Frederik II bestyrkede hende. At Gustav III imidlertid havde haft saadanne Tanker, men blev afholdt fra at forsøge paa deres Gjennemførelse, da Katharina II i et meget spydig skrevet Brev lod ham vide, at hun ikke vilde taale det, vide vi nu tilstrækkelig Besked om.

ere de altfor ubetydelige, i en anden Henseende ere de altfor betydelige, og de ville ikke have andet til Følge end at tømme Kongens Kasse og forvirre Hovedet paa alle Mennesker.

Jeg tror, at jeg ikke bør skjule for min uforlignelige Konge, at der er flere Partier. De vigtigste repræsenteres ved Hr. Schack Rathlou og Grev Bernstorff. Den førstnævnte af disse har vist sig at være det falskeste Menneske, man kan tænke sig, han er paa en Gang frygtsom og voldsom, han er inkonsekvent og tænker kun paa sig selv. Saadan er denne Mand, der fortrinsvis var Gjenstand for min og min Søns Tillid, og som har lønnet os ved det snedigste og sorteste Forræderi for at faa os af Vejen og stille sig selv i Spidsen for Styrelsen. Han fortjener for Øjeblikket kun vor Foragt, og vi have den Tilfredsstillelse, at vor Opfattelse af ham ogsaa er den store Almenheds, der afskyr denne Kamæleon i menneskelig Skikkelse. Den anden er meget voldsom og har sine Grundsætninger for sig selv *(ses principes à part)*; men han er dog en hæderlig Mand, der handler efter Principer, hvad Hr. Schack afgjort ikke kjender noget til, han er en aaben Karakter og siger, hvad han mener, er desuden retfærdig og ønsker at kunne bidrage saameget, det er ham muligt, til at berolige Folks Sind og at medvirke ved sine Raad til Statens Ære og Lykke og hvert enkelt Individs Velvære. D. M. vil af denne Fremstilling, hvor kortfattet den end er, kunne se, hvorledes det i Øjeblikket staar til her, og at det er vanskeligt at have en Mening om, hvilken Vending Sagerne ville tage. Foruden de to ovennævnte Mænd findes der endnu flere Personer, der gaa deres egne Veje, og andre Insekter, der forpeste Luften, saaledes at D. M. vil billige det

Parti, jeg har taget, at holde mig afsides herude paa Landet for ikke at blive besmittet af den slette Luft, der gjør mig Hovedstaden næsten forhadt, saalænge indtil Horizonten opklares, og man kan opholde sig der med mere Behag".

Naar Dronningen ellers viser Forsigtighed med Hensyn til sine Udtalelser om Forhold og Personligheder her hjemme, kan man ikke sige andet end, at hun her taler aabent nok, og det er ikke saa underligt, at hun beder Svogeren om at sende hende hendes Brev tilbage, hvad han ogsaa har gjort, men rigtignok ikke uden at tage en Afskrift deraf[1]). Brevet viser klart, hvor svært det var hende at finde sig i, at hun havde lidt Skibbrud med Planen om at bevare sin Indflydelse ved Hjælp af Statsmænd, der stod hende nær, og støttet af en Kronprinsesse, som hun kunde tænke sig, vilde være hende taknemmelig. Hvor karakteristisk er det ikke, baade at se hendes bitre Udfald imod Prins Karl af Hessen og hendes Domme om de to Statsmænd Schack Rathlou og Bernstorff! Det taler ganske vist til Ære for hende, at hun har kunnet dømme om Bernstorff, som hun gjør det, thi ingen Statsmand her hjemme havde stillet sig skarpere imod Hoffets Indflydelse paa Regeringen end netop han; det var hans Tilslutning til Tankerne om et Regeringsskifte 1784, der havde givet Mod til at vove dette, og netop han gjaldt for en Modstander af Planen om at faa en Kronprinsesse fra Preussen. Ogsaa kjendte Dronningen godt Frederik II's Uvilje imod ham. I grel Modsætning til hendes anerkjendende Dom om Bern-

[1]) Det samme gjælder ogsaa om hendes ovenfor S. 64 omtalte Brev af 21. Oktober 1780.

storffs Personlighed staa hendes voldsomme Ord om Schack Rathlou. De ere forsaavidt forstaaelige nok, som man ved Hoffet aabenbart havde stolet paa ham, og det var Modsætningen imellem ham og Bernstorff, der overhovedet havde givet Mod til at gaa videre og videre frem med Kabinetsordrerne. Men saa forklarlig hendes Forbitrelse end er, er den dog ingenlunde retfærdig. Ingen kan fortænke Schack Rathlou i, at han i de sidste Aar af den saakaldte Guldbergske Tid fandt Systemet med Kabinetsordrerne forkasteligt, og han havde i Oktober 1782 klart taget Afstand fra det herskende Regeringssystem ved at forlange Afsked fra sine fleste Stillinger. Ogsaa havde han været ivrig Talsmand for at gaa frem med stort Maadehold ved selve Regeringsskiftet den 14. April.

Efterat Dronning Juliane Marie havde skaffet sig Luft paa den Maade, vi have set, falder hun, hvis man kan slutte af hendes Breve, fuldstændig til Ro, og det er ogsaa vel bekjendt, at hun afviste Forsøg, Gustav III gjorde paa at benytte sig af hendes formodede bitre Stemning til at ophidse hende imod den daværende danske Regering. Hendes Breve til Svogeren indeholde kun Udtalelser om, at Tiden gaar let og behagelig for hende, at hun Dag for Dag føler sig mere og mere vel i sin guddommelige Stilhed *(divine solitude)*, og at hun glæder sig ved en Sjæls Ro, som kun faa kjendte.

Betydningen af Tilgang og Afgang for den danske Adel i det 16.—17. Aarhundrede.

Af

Thiset.

Forlidt og Formeget fordærver Alt — ogsaa naar det gjælder Anvendelsen af Statistik. I Bevidstheden om, at denne Videnskab ikke er mit Felt, søgte jeg i mit Indlæg (Hist. Tidsskr. 7. I. 519 ff.) imod Dr. Gustav Bangs: Den gamle Adels Forfald (hvilken Bog her citeres som A. F.) at gaae saa langt uden om den, at jeg derved ganske oversaae, at de af mig fremdragne Afgangs- og Tilgangstal for den danske Adel først faae deres rette Betydning efter en Sammenstilling med det Antal Slægter, Adelen paa det givne Tidspunkt bestod af. Til Gjengjæld har Dr. Bang i sit Tilsvar: „Forfald eller Ikke-Forfald" i Hist. Tidsskr. 7. I. 581 ff. (her citeret som F. F.) fordybet sig saa meget i Statistiken, at han, forekommer det mig, taber Adelen selv af Syne. Gjennem en ny Række Tabeller beviser han Tilstedeværelsen af en stigende Dødelighedsprocent indenfor Tidsrummet 1530—1679 med en Nøiagtighed, som om Talen var om et Samfund paa nogle Hundredtusinder Slægter, medens han undlader at omsætte den Indflydelse i virkelige Tal, som Procenten

kan udøve paa det lille Samfund — 230 Slægter dalende til 130 —, der i det paagjældende Tidsrum udgjorde den danske Adel.

Jeg skal nu ikke af disse mange Tabeller lade mig lokke efter Dr. Bangs Spor paa Statistikens for mig vildsomme Veie, men holde mig til min første simple Afgangsoversigt (S. 526), idet jeg med megen Tak anerkjender, at den nu har faaet følgende forbedrede Skikkelse:

Fra	1400—1449	uddøde	af	100	Slægter	de	20
„	1450—1499	„	„	„	„	„	34
„	1500—1549	„	„	„	„	„	23
„	1550—1599	„	„	„	„	„	33
„	1600—1649	„	„	„	„	„	33
„	1650—1699	„	„	„	„	„	34
„	1700—1749	„	„	„	„	„	32
„	1750—1799	„	„	„	„	„	29
„	1800—1849	„	„	„	„	„	25
„	1850—1897	„	„	„	„	„	12,

men naar det i F. F. (S. 593) fremhæves, at sidstnævnte Talrække danner en ganske tydelig Kurve med de høieste Tal, paa en enkelt Undtagelse nær, i de fire midterste Tidsafsnit, vil Enhver kunne see, at denne Kurve er stærkt betinget af det første og det sidste Tal i Rækken. Uheldigvis ere nu disse to Tal de upaalideligste af dem alle, det første paa Grund af vort mangelfulde Kjendskab til hin fjerne Fortids Adel og dens Forhold til de øvrige Stænder, det sidste paa Grund af de høist forbedrede hygieiniske Forhold, hvorunder Nutiden lever, maaske i Forbindelse med den Forrykkelse af Adelens Samfundsstilling, som den frie Forfatning har medført. Medens den fordum var en privilegeret, nærmest til sig selv hen-

vist Kaste, er nu Størstedelen af dens Slægter baade i Retning af Slægtskabsforbindelser, Erhverv, Stilling og Indflydelse gaaet saa fuldstændig over i Helhedsbefolkningen, at man kun med Adels-Aarbogen i Haanden kan udskille dem fra denne. Dødelighedsprocentens enestaaende ringe Størrelse i Tidsrummet efter 1850 viser noksom, i hvor høi Grad disse forandrede Forhold have gjort sig gjældende. Men udelades disse misvisende Tal, mister Kurven ganske sin Form, og det vil end ikke være vanskeligt af de tilbageblivende Tal at fremstille en Kurve af modsat Form — med de laveste Tal i Midten. Man behøver kun til de tre Tal, der betegne Tidsrummet 1500—1649, at føie det nærmest foregaaende og det nærmest efterfølgende — 34, 23, 33, 33, 34 — og det nysnævnte Tidsrum, der skulde være en Forfaldstid, faaer Udseendet af en Blomstringens Tid.

Med Rette bemærkes i F.F. (S. 583), at en Undersøgelse af Adelens Forhold i et vist Tidsrum kan udføres dels paa tvers, ved en Sammenligning med de andre Stænder i samme Tidsrum, dels paa langs, ved en Sammenligning med Adelen før og efter det paagjældende Tidsrum; men i samme Aandedræt gives saa den mærkelige Oplysning, at den samme Undersøgelse ikke har været til at anstille paa tvers af Mangel paa statistiske Efterretninger om de andre Samfundsklasser i Tiden 1530—1679, og at Undersøgelsen paa langs ikke har strakt sig udenfor selve dette Tidsrum. I Virkeligheden er Undersøgelsen altsaa oprindelig kun en Sammenligning mellem Adelen 1530—1579 og Adelen 1580—1679, og at den er falden ud til afgjort Ugunst for den sidste er sandelig ikke saa underligt, da et flygtigt Blik paa ovenstaaende Talrække vil vise, at Tidsrummet 1500—1550

har den laveste Dødelighedsprocent, som overhovedet er til at opdrive i de 400 Aar fra 1450 til 1849, og at altsaa Tiden nærmest Reformationens Indførelse har været en enestaaende gunstig Tid for Adelen, hvad man vel nok havde en Ahnelse om i Forveien. Utvivlsomt kunde denne Blomstringstid og dens Aarsager afgive Stof til en lige saa interessant og ulige lysteligere Doctordisputats end „Den gamle Adels Forfald", i hvilken Disputats sikkert en fremragende Plads vilde tilfalde selve Reformationen, der ikke blot øgede Adelens oeconomiske Velstand, dels directe ved Tilbagegivelse af til Kirken skjænket Gods, dels indirecte ved Forøgelsen af Kronens Lehn, men ogsaa friede Standen fra den Tribut af Sønner, den hidtil havde afgivet til den katholske Kirkes fede, men golde Embeder, gunstige Omstændigheder, hvis Virkninger senere sløvedes bl. A. af de overhaandtagende, just i samme Retninger — Velstand og Medlemstal — tærende Studiereiser til Udlandet (1501—50 blev ved Universitetet i Rostock indskreven om ved 30 danske Adelsmænd, 1591—1640 ved Universitetet i Leyden det tredobbelte Antal); men til Grundlag for en retfærdig Bedømmelse af de efterfølgende Tiders Udvikling egner denne gyldne Tid sig selvfølgelig ikke. Hertil udkræves et Middeltal, hentet, saavidt mulig, fra hele det Tidsrum, i hvilket Adelen virkelig udgjorde en Stand for sig selv, høist med Forbigaaelse af det snævrere Tidsrum, som den egentlige Undersøgelse angaaer.

Dette sidste Tidsrum er i Hovedsagen Tiden fra Reformationen til Enevælden, i A.F. udvidet til 1530—1679. Mod denne Udvidelse er der vel for Afgangens Vedkommende ingen Indvendinger at gjøre, men her, hvor Tilgangen ogsaa kommer i Betragtning, er den

ganske uanvendelig, fordi den vilde medinddrage alle Enevældens fra 1660—1679 nyadlede Slægter i Tiden før Enevælden, hvor de slet ikke høre hjemme. Her behøves en Tidsinddeling, der sætter en Mærkepæl ved 1660 og altsaa maa begynde 1410. Den ændrer Slægternes Tal, Til- og Afgang saaledes:

1. Jan.	Slægttal.	Middeltal.	Afgang		Tilgang	
			ialt.	af 100 Slægter.	ialt.	af 100 Slægter.
1410	252					
		260	57	22	74	28
1460	269					
		248	89	36	48	19
1510	228					
		218	52	24	33	15
1560	209					
		190	63	33	26	14
1610	172					
		151	57	38	16	11
1660	131					
		140	48	34	67	48
1710	150					
		164	47	29	76	46
1760	179					
		193	63	33	92	48
1810	208					
		210	40	19	45	21
1860	213					

Denne Omflytning af Grændserne vil sikkert være Andre end mig kjærkommen, thi det vil strax sees, at Afgangsprocenterne 1510—1659 — 24, 33, 38 — give et ganske anderledes Indtryk af Forfald end de tilsvarende 1500—1649 — 23, 33, 33 —, men skal Forfaldet bedømmes retfærdigt, maa disse Procenter sammenstilles med Gjennemsnitsdødelighedsprocenten i de flest mulige Halvhundredaar før og efter Forfaldstiden, og dernæst maa udmaales, hvormeget Svingningerne fra denne Gjennemsnitsdødelighed have kostet Adelens Slægttal i Tidsrummet 1510—1659.

Den nysnævnte Gjennemsnitsdødelighed vil vise sig at være 29 for hver 100 Slægter i Løbet af 50 Aar. Hvis nu Adelen 1510, 228 Slægter, foruden den virkelige Tilgang af ialt 33 i de følgende 50 Aar havde havt denne Gjennemsnitsdødelighed, vilde den 1560 kun have udgjort 200 Slægter[1]); der var 209; i de følgende 50 Aar vilde disse 200 Slægter være aftaget til 173, medens der i Virkeligheden var 172, og endelig vilde de 173 Slægter til Aar 1659 være dalede til 144, medens der kun var 131. Den tilstedeværende Forhøielse af Dødelighedsprocenten har altsaa i de 150 Aar kostet den danske Adel ialt 13 Slægter, hvilket Tal vel faaer forøget Betydning ved, at Tidsrummets første Trediedel havde givet et Overskud af 9 Slægter, saa at Tabet i de 100 Aar 1560—1659 i Virkeligheden var 22, men for at vurdere dette Tals Betydning maa det erindres, at den normale Afgang i disse 100 Aar udgjorde 99 Slægter, saa det bliver en Skjønssag, om de 22 Slægter ved Siden af de 99 kan betegnes som „et stort Fald blandt Adelen". I hvert Fald har Tilgangssiden tilføiet Adelen ganske anderledes følelige Tab.

Den udenfor Tidsrummet 1510—1659 stedfundne Tilgang giver et Gjennemsnit af 35 nye for hvert 100 Slægter i 50 Aar. Havde Adelen nu ogsaa i dette Tidsrum havt en saadan Tilgang, vilde denne i de første 50 Aar have udgjort 84, medens der efter den virkelige Afgangsprocent 24 vilde være forsvundet 58 Slægter, saa

[1]) Til denne Beregning er det omstaaende Middeltal 218 selvfølgelig ikke anvendeligt. Et nyt er udfundet ved at udregne Afgangen 29 af selve de 1510 levende 228 Slægter, nemlig 66. Disse 66 ÷ Tilgangens 33, drages fra de 228, og af dette udkomne Tal 195 og de 228 lægges saa Middeltallet, 211, til Grund for den egentlige Beregning.

at der 1560 skulde have været, ikke 209, men 254 Slægter, hvilke atter i de følgende 50 Aar skulde have havt en Tilgang af 90 og en Afgang af 85 Slægter og altsaa 1610 have udgjort 259 Slægter, medens der kun var 172. Endelig skulde de 259 Slægter i de sidste 50 Aar have havt en Tilgang af 89 og en Afgang af 97 og saaledes 1660 have udgjort 251, medens der kun var 131 Slægter.

Det samlede Tab paa Tilgangssiden er altsaa 120, paa Afgangssiden 13, og saa er endda ved det første Tal regnet med de virkelige Afgangsprocenter, 24, 33 og 38, skjøndt det er høist sandsynligt, at disse vilde have stillet sig langt gunstigere, hvis Tilgangen havde været normal. Det var jo i hin Tid en ufravigelig Betingelse, at Adelsmanden ægtede en Standsfælle, hvis Børnene skulde arve Faderens Adel; idet nu Kredsen, indenfor hvilken Valget skulde træffes, mere og mere indsnævredes, fordi Slægt efter Slægt ifølge Naturens Orden døde ud, men nye Slægter ikke kom til, maatte selvfølgelig Sandsynligheden for Ægteskab, og i Særdeleshed for frugtbart Ægteskab, stedse blive ringere. Det forekommer mig, at Hovedgrunden til den hele Forøgelse af Slægtdødeligheden maa kunne søges her, men hvorfor saa tale om „Forfald"! — Det directe Tab paa Tilgangssiden er endog i Virkeligheden 188 Slægter, idet den samlede Tilgang skulde have udgjort 263 Slægter, men kun var 75.

I mit sidste Indlæg udtalte jeg (S. 527) en Beklagelse af, at Dr. Bang ganske havde undladt at offre Tilgangen i Adelen en Del af sin Opmærksomhed, idet han derved var gaaet glip af en Opdagelse (den hæmmede Tilgangs overveiende Indflydelse), som sikkert fuldstændig vilde have vendt op og ned paa hans Bog. Dette sidste benægter nu Dr. Bang bestemt (F. F. S. 586 f.) og navnlig,

at det af mig fremdragne Materiale, om han havde havt det i Tide, vilde have bevæget ham til at stryge Ordet „Forfald". Da hele hans Tilsvar med sin eensidige Fastholden ved Afgangssiden noksom viser, at han vedblivende kun har Øie for denne, skal jeg gjerne tage min Beklagelse tilbage og endog give Afkald paa videre Fortsættelse af denne Polemik, skjøndt jeg bestemt holder for, at hverken Dr. Bang eller nogen Anden nogensinde havde opdaget, at et muligt indenfor Adelen 1510—1659 tilstedeværende Forfald havde skilt den af med 13 Slægter, hvis ikke samtidig Adgangen udefra for 120 eller, rettere sagt, 188 nye Slægter var bleven spærret.

I A. F. skjæres den samlede Tilbagegang over een Kam; det er Adelens nære Giftermaal, store Børnedødelighed, uordentlige Levevis o. s. v., som volder det hele Tab. Det oversees rent, at dette først og fremmest hidrører fra en udebleven Tilgang, og derfor giver Bogen i sin Helhed et aldeles falsk Billede af Adelens Tilstand i det 16.—17. Aarhundrede. At de enkelte Undersøgelser ret høilydt tale imod Helhedsbilledet, bliver i mine Øine det bedste Vidnesbyrd om, med hvilken stor Omhu de ere udførte. Kun ved fuldstændig at forbigaae Tilgangslisterne, kunne de af mig fremdragne Afgangslister bruges til den Afstivning af Bygningen, som i F. F. er foretagen.

Den Anerkjendelse, der i F. F. (f. Ex. S. 589) ydes de af mig fremdragne Fortegnelser over den danske Adel — en Anerkjendelse saa ubetinget, at den endog, som Forf. selv skriver, har afholdt ham fra al Kritik [1]) — og

[1]) Naturligvis er netop derfor Kritiken der i samme Øieblik! I en Anmærkning ankes over, at jeg har medtaget Familierne Albertin og Lente, skjøndt de formentlig uddøde med Stamfædrene selv.

som er saa meget mere mærkelig, som det hele Tilsvar ellers har Form af en Fordømmelsesdom fra Begyndelsen til Enden, kommer mig høist overraskende, thi just paa disse Lister og deres Betydning for den egentlige Undersøgelse ventede jeg Hovedangrebet. Jo længere jeg i sin Tid syslede med dem, des mere klart stod det mig, ikke blot hvor mangelfulde de i sig selv maatte blive, men ogsaa, at de bragte Undersøgelsen ind i et galt Spor; thi i Virkeligheden er jo Adelens Medlemstal aldeles ikke afhængigt af Slægternes Antal; derimod er dette sidste, hvad Dr. Bang ogsaa fremhæver, ret afgjørende for Samtidens og Efterverdenens Opfattelse af Medlemsantallet, om end med Urette. Jeg skulde tro, at selv den kyndigste Forsker kun undtagelsesvis paa staaende Fod vil kunne besvare et Spørgsmaal om, hvorvidt denne eller hin større Slægt talte flere eller færre Medlemmer 1660 end 1560, hvorimod det i Reglen vil staae ham klart, om en Slægt paa et givet Tidspunkt lever eller ikke. — Og det er ikke saa mærkeligt, naar vi see, hvilket Indtryk en Slægts Uddøen alt gjorde paa Samtiden. I A.F. S. 9 citeres et Udraab af Fru Elsebe Krabbe i Anledning af, at den sidste Krognos lagdes i Graven: „Vort Fædreneriges Velfærd døer bort med slige Mænds Afgang". Selv om vi, ligesom sagtens Fru Elsebe, med vort Fædrene-

Jeg har dog gjort det med beraad Hu, uden derfor at ville paastaae, at det er rigtigt. Etatsraad Albertin havde 4 Sønner, de 2 døde spæde, for de to andre savnes Dødsangivelse. Jeg har derfor ment, at den Mulighed ikke var udelukket, at de, eller den ene af dem, kan have overlevet Faderen, skjøndt jeg i Mangel af andet Aar har maattet slutte Familien med Albertins eget Dødsaar. Slægten Lente bestod ubestridelig af 2 Slægtled, idet Frederik Lentes Børn overlevede deres Fader, men Familien synes ganske vist at være uddød med den ene af de adlede Brødre, Chr. Lente.

riges Velfærd nærmest tænker paa den danske Adels Velfærd, er Udraabet dog en stor Overdrivelse, thi igjennem 6 Slægtled, omtrent i 200 Aar, havde Slægten Krognos aldrig bestaaet af flere end en eneste Husstand, og kun en eneste Mand i hvert af disse Slægtled var bleven fuldvoxen. Om den Slægt uddøde eller fortsattes paa samme Vis, var for Adelen i sin Helhed ikke nær af den Betydning, som at Eiler Brockenhuus's 17 Børn døde strax efter Fødselen; men hvem andre end de allernærmeste Slægtninge vilde have opholdt sig ved disse sørgelige Kaar, om ikke den noksom bekjendte Trolddomssag var bleven knyttet dertil! Man vogte sig vel for at fæste Lid til slige Følelsesudbrud som Fru Elsebe Krabbes. Lyskander lader ogsaa Fru Birgitte Rosensparre synge:

Der boude min fader, Her Jens hed hand,
Aff all den slegt den enniste mand,
Som fantis y Danmarcks rige.
Mand haffuer det agtet, Gud ved den sag,
Der haffuer ey verret nu mangen skøn dag,
Tre mend aff slegten til lige[1]);

skjøndt samme Fru Birgitte havde baade en Fader og en Farbroder og selv to Brødre og tre Farbrodersønner, der alle blev voxne Mænd, og skjøndt Rosensparre-Slægten lige siden den Tid og til Lyskanders Dage havde blomstret i to forskjellige Linier[2]); men kun den ene Linie brugte Slægtnavnet Rosensparre, og Lyskander, som saa mange Andre, dømte kun efter Navnet. I en Slægttals-

[1]) Klavs Lyskander: Billeslægtens Rimkrønike ved H. Rørdam S. 26.

[2]) Jvf. Danmarks Adels-Aarbog XVI S. 371 ff.

Opgjørelse veier nu hvert Navn lige meget, skjøndt det for Adelen selv har en himmelvid forskjellig Betydning, om det f. Ex. er „Slægten" Rask, — hvis hele Stamtræ bestaaer af Søren Gjødesen, hans Datter og hans Søn Iver Sørensen, Slægtens sidste Mand, — der er uddød, eller Slægten Ulfeld, som pludselig og uventet uddøde, idet der efter et Slægtled saa frodigt som faa, alene i Danmark 15 mandlige Medlemmer, af hvilke kun 5 døde i Barneaarene, og 19 kvindelige, fordelte i 4 forskjellige Linier, her i Landet kun fulgte et sidste Led paa 2 Døttre, der ovenikjøbet døde i spædeste Barndom. Sammenlign denne Slægts og mange andres bratte Død, just som de tilsyneladende trivedes allerfrodigst, med de mangfoldige andre, hvor Led følger efter Led, bestandig kun bestaaende af en eneste Husstand, og hvo formaaer saa at angive Regler for Slægters Liv og Død! Det skal nok vise sig, at de i F.F. i saa Henseende anstillede Forsøg have lidet eller intet med Virkeligheden at gjøre. Upaatvivlelig kan Statistiken med tilnærmelsesvis Nøiagtighed opgive, hvor frodigt Afkommet af 100 Ægtepar Nybyggere i en udyrket Egn efter 200 Aars Forløb vilde være blevet, men den vil neppe kunne give mindste Oplysning om, hvorledes dette Afkoms Nedstamning paa Mandslinien vil fordele sig mellem de 100 Par. Befolkningen kan være lige talrig, hvad enten alle 100 Slægter leve eller kun de 10. Om strax de 100 Par have efterladt sig 2 Sønner og 2 Døttre hver eller de 50 Par 4 Sønner, de 50 andre 4 Døttre, er for Afkommet i sin Helhed en ganske ligegyldig Sag, men for Slægtantallet et Spørgsmaal af største Betydning; thi dette vil i sidste Tilfælde strax i 2. Led være formindsket til det halve.

Man bør altsaa ikke lade sig skuffe af, at Adelsslægternes Tal tog af i det 16.—17. Aarhundrede; men før jeg fører Undersøgelsen tilbage paa dens oprindelige Plads: Adelens Medlemsantal, maa jeg dog henlede Opmærksomheden paa, at naar der i F.F. S. 583 gaaes ud fra, at der aldeles savnes Materiale til en Sammenstilling mellem Adelen og de øvrige Samfundsklasser i Tiden 1530—1679, saa er dette i altfald for Slægtdødelighedens Vedkommende ikke rigtigt. Hvad der behøves er nemlig ikke statistiske Opgjørelser for hele den Tids Borger- og Bondestand; jeg tillader mig at mene, at de her vilde have været ret ubrugelige, selv om de havde foreligget; thi den afgjørende Rolle, som Slægtafsondringen spiller i Adelens Tilværelse, gjør, at denne Stand ikke uden videre kan sammenstilles med andre. Hvad vi skulle have er genealogiske Optegnelser om et tilsvarende Antal Slægter udenfor Adelen, men med samme Slægtdeling som Adelens, og et saadant, her ganske fortræffeligt Materiale haves i afg. Provst J. Vahls mærkelige Værk: „Slægtebog over Afkommet af Christiern Nielsen, Borgmester i Varde o. 1500". Værket er ganske vist ikke afsluttet og bliver det formodentlig nu efter Forfatterens Død heller aldrig, men til den foreliggende Brug kan det Udkomne meget vel anvendes som et afsluttet Hele. Man maa ikke af dette Værks Størrelse, 628 Sider stor Folio, ene fyldt med den reneste, usminkede Genealogie, lade sig forlede til den Tro, at samme Christiern Nielsen er Stamfader til en af vore aller talrigste og anseteste Slægter; hans Afkom var talrigt, men hans Slægt er omtrent saa lille som mulig, thi paa Sværdsiden uddøde hans Afkom alt med hans Søn, der kun efterlod sig en uægte Datter. Saa lidet mærkelig er Slægten, at dens

Historie er skreven i Bogens allerførste fem Linier; hele Resten handler om Afkom paa Spindesiden. Pladsen tillader destoværre ikke her at gjengive disse Spindelinier i sædvanlig Stamtavleform, og blot ved en Optælling at udrede deres enkelte Sværdlinier af et saa stort, i sædvanlig Bogform foreliggende genealogisk Værk er et ligesaa vildsomt som besværligt Arbeide. Jeg har dog forsøgt derpaa for de 7 første Slægtleds Vedkommende, altsaa det 16. og 17. Aarhundrede igjennem, og skal her blot give en sammentrængt Fremstilling af Resultatet, særlig da jeg kun tør svare for dets Nøiagtighed i Hovedsagen. Slægten i 1. Led, altsaa Christiern Nielsens egen, uddøer, som sagt, i 2. Led, men her indgiftes 3 nye Slægter, af hvilke 1 uddøer i 3., 1 i 5. Led og 1 lever den Dag i Dag. I 3. Led indgiftes 6 nye Slægter, der alle uddøde før 7. Led. I 4. Led tilkomme 10 Slægter, af disse uddøde 7 før 7. Led, 2 i selve 7. Led og 1 lever endnu. I 5. Led indgiftes 16 nye Slægter, af hvilke 4 uddøe før 7. Led, 10 i og efter dette og 2 leve i Nutiden. I 6. Led tilkomme 28 nye Slægter, deraf uddøe 12 i 7. Led, 12 efter 7. Led, medens 4 leve, og endelig indtræde i selve 7. Led 44 nye Slægter, af hvilke 8 leve. Af de ca. 87 Slægter, som vare til af Christiern Nielsens Afkom ved 7. Led, altsaa om Aar 1700, ere nu kun 16 i Live[1]), 18 af 100; af de i Adelsmandtallet 1655 nævnte 138 Slægter leve de 34, altsaa 25 af 100.

En nærliggende Indvending er, at fordi Afkommet af selve den Person, der ægtede en kvindelig Ætling af Christiern Nielsen, er uddød, kan hans Slægt meget godt

[1]) Af disse 16 burde endda omtrent Halvdelen, de 7, udgaae som nu helt eller delvis — adelige (Hauch, Benzon, Berregaard, Bornemann, Vedel og i Sverig Oelreich og Ingelotz).

være i Live, idet der ikke blot kan leve Afkom af hans Brødre, Farbrodersønner osv., men endog af ham selv i et tidligere eller senere Ægteskab udenfor Christiern Nielsens Afkom; men denne Indvending taber sin Betydning, naar det erindres, at det selv samme kan gjælde om hele Adelens Slægttilgang. Den bestaaer jo ogsaa i, at en enkelt Person løsrives fra sin egen Familiekreds og hensættes i Adelen, saa Vilkaarene ere i det Stykke ganske ens. Det er først i den allernyeste Tid, at man er kommen ind paa den rent forkastelige Uskik at optage hele Slægter ad Gangen i den danske Adel, og det har derfor ingen Betydning i denne Undersøgelse, som i intet Tilfælde rækker længere ned end til 1860. Men ellers kan naturligvis Christiern Nielsens samlede Afkom ikke regnes for en Art Adelssamfund, der paa alle Punkter uden videre lader sig jevnstille med den egentlige Adel, dertil er Oprindelsen og Tilgangens Størrelse altfor forskjellig. Et ganske ensartet Materiale opnaaede man først ved at sammenligne Christiern Nielsens Slægtebogs Indhold med Fru Lisbet Bryskes, som er ordnet efter ganske det samme Princip, tagende sit Udgangspunkt fra de saakaldte gamle Lunger's sidste Slægtled, ved Aar 1470, hvis Afkom saa forfølges baade i Mands- og Kvindelinierne. Hvor interessant en saadan Sammenstilling end vilde være, skal jeg dog ikke her fordybe mig i den. Den ovenstaaende korte Mundsmag har tilstrækkelig godtgjort, at Slægtdødeligheden i den høiere Borgerstand i det 16.—17. Aarhundrede sandsynligvis snarere var større end mindre end Adelens. Forøvrigt vise de i de ovenberørte Slægtled af Christiern Nielsens Afkom forekommende Slægtnavne: Jacobæus, Veile, Buch, Ægidius, Hegelund, Aale, Klyne, Skrædder, Riber, Hemmet, Ame-

rinus, Worm, Vedel, Skriver, Søhane, Guldsmed, Bording, Lime, Høst, Clementin, Broberg, Foss, Stefanius, Drachard, Stub, Struck, Grum, Thancke, Tisdorf, Holst, Hauch, Witack, Damphius, Hammer, Keitum, Rindum, Vinding, Scavenius, Hutfeld, Burchard osv., osv., at Flertallet af de paagjældende Slægter virkelig ere fuldstændig uddøde og Navnene forsvundne; og da jeg i mit forrige Indlæg (S. 542) skrev: Hvor ere nu alle de Officeersfamilier henne, hvis Navne fylde vore Militair-Etater fra forrige Aarhundrede, — mente jeg mig ikke udsat for den Misforstaaelse, at de nu skulde florere i bedste Velgaaende i alskens civile Stillinger. Nei uddøde eller i hvert Fald forsvundne fra vor Synskreds ere de. Og nu Patricierne, de store Mænd i Kunst, Videnskab, Literatur, Industri, Handel osv., ogsaa dem gjælder det, at det ikke blot er Positionen, der er gaaet tabt. Hist og her lever der naturligvis Efterkommere af en berømt Mand, men for langt de fleste gik Slægten hurtigere i Graven end Berømmelsen (jvf. van Mandern, Krock, Wiedevelt, Thorvaldsen, Steenwinkel, Harsdorff, Holberg, Ewald, Wessel, Kuhlau, Weyse, Colbjørnsen, Classen, Ryberg, Peschier, Duntzfelt, osv., osv.)[1]).

Hvis en Genealog havde kastet sig over den Opgave at undersøge Adelens Til- og Afgangsforhold, vilde han sikkert sidst af Alt være tyet til en Sammenligning mellem Adelen og en hvilkensomhelst Helhedsbefolkning. Han, som bestandig har syslet med Slægtafsondringen,

[1]) For Geistlighedens Vedkommende er jeg mindre sikker i min Sag. Denne Stands skiftende og mangelfulde Brug af Slægtnavne i tidligere Tid gjør det vanskeligt at danne sig et Skjøn om Slægtdødeligheden uden en vidtløftig og besværlig Undersøgelse.

vilde paa Forhaand vide, at et Samfund som Adelen, i hvilket Slægtfordelingen spillede den allerstørste Rolle, maa være helt andre Formerelsesvilkaar undergiven end den øvrige samlede Befolkning. Ikke blot det uægte Afkom, men ogsaa Afkommet af Døttre, der giftede sig udenfor den danske Adel, kom ikke denne tilgode, og i det Tidsrum, som her er Tale om, var det ikke sjældent, at en adelig Jomfru „skikkede sig ilde", det vil sige: avlede Børn med en Uadelig, være sig i eller udenfor Ægteskab, hvorimod Adelsmanden saa godt som aldrig giftede sig under sin Stand, fordi Børn af en saadan Forbindelse ikke henregnedes til Adelen og ikke kunde arve Faderens Jordegods. Men Dr. Bang er ikke Genealog, han sammenstiller koldblodig (A. F. S. 8) den hele Folkemængde fra 1655 til Nutiden, ikke engang med den hele Adel i den samme Tid, men kun med Medlemstallet af et vist bestemt, stedse aftagende Antal — fra 100 nu dalet til 20 — af dens Slægter, og da det befindes, at den første er bleven flere Gange fordobblet, medens det sidste er aftaget med Halvdelen, hedder det: „at en saadan Aftagen vidner om sygelige Tilstande hos Adelen, derom kan der fornuftigvis ingen Tvivl være". Jo, visselig er der Tvivl herom, thi denne Sammenstilling er nøjagtig lige saa falsk, som da Adelens hele Slægttal 1536 blev sammenstillet med — to Trediedele af Adelen 1660. Hvor skal et Tal af Slægter, der som alt Levende er underkastet Forgængelighedens Lov, men fuldstændig er afskaaren fra al anden Tilgang end sin egen ægteskabelige Frugtbarhed — det stemmer særdeles godt med den ovennævnte Gjennemsnitsafgang af 29 i 50 Aar af hvert 100 Slægter, at Slægttallet er sunket fra 100 i 1660 til 20 i 1897 — kunne hamle op med det

store Samfund, der besidder en ustandselig Fornyelses- og Forøgelsesevne igjennem sin uafbrudte Strømning til og fra af Slægter og Individer, hvor Krig, Pest, Nød og Elendighed kun forbigaaende kunne sætte sig Spor, netop fordi Adgangen staaer aaben for Alle, dette Samfund, hvor hvert eneste Barn, der fødes, være sig ægte eller uægte, Mandkjøn eller Kvindekjøn, tæller med, ligesom dets Afkom atter vil blive talt med! Hvis de 100 Slægter 1660 gjennemsnitlig havde talt 20 Medlemmer af begge Kjøn, skulde de altsaa i Øieblikket enten leve alle 100 og hver tælle mindst 80 à 160 Medlemmer, eller ogsaa skulde de 20 Slægter, der nu leve, for Øieblikket gjennemsnitlig tælle 400 à 800 Medlemmer hver. Peg mig en eneste saadan Slægt ud i det ganske Land, hvem der kan! Selv Slægten Bang, der dog er et Vidunder i Retning af Talrighed, turde her komme til kort.

Spørgsmaalet „Forfald eller Ikke Forfald" kan løses paa en langt simplere Maade end gjennem de henved 50 forskjellige Tabeller, som findes i A. F. og F. F. og med et adskilligt ringere Arbeide, end maaske de fleste af disse have kostet. Maaden er saa simpel og nærliggende, at den muligvis netop derfor er bleven overseet, saameget mere som Forfaldet fra først af synes at være bleven regnet for en given Ting. Det er en simpel Optælling af Adelens Medlemsantal i hvert enkelt Slægtled, først og fremmest i den paagjældende Periode, men helst ogsaa en længere Tid før og efter; om ikke af den hele Adel, saa dog et større Tal af dens Slægter. Jeg skal her give et Par Prøver.

Da det formodentlig er Meningen, at Forfaldet var en snigende Sygdom, der tærede paa samtlige Slægter, hvad enten de helt bleve dens Offre eller overlevede Sygdommen, kan jeg begynde med de nulevende 20 Slægter, der ere tilbage af Adelen 1400, men af disse have dog de 8 — Ahlefeldt, Grubbe, Gyldenstierne, Moltke, Rantzow, Reventlow, Thott og Walkendorff — til lange Tider været Danmark fremmede i Fortid eller Nutid, og jeg vil derfor holde mig til de 12 andre, der enten uafbrudt have været danske eller først i dette Aarhundrede ere blevne adskilte fra deres gamle Fædreland. For disses Vedkommende har jeg optalt Antallet af Medlemmer — for Nemheds Skyld dog kun af Mandkjøn, som det ogsaa her særlig kommer an paa — i de sidste 13 Slægtled, der nogenlunde skulde svare til de i Tiden 1400—1800 fødte. Det er selvfølgelig de i genealogisk Henseende samtidige, til samme Slægtled fra Stamfaderen af hørende Medlemmer, der sammentælles, skjøndt de ikke altid blot tilnærmelsesvis ere jevnaldrende i Aar. I chronologisk Henseende kunne Slægtled jo ofte mærkelig forrykkes, ikke blot i den enkelte Slægts forskjellige Linier, men endog indenfor den samme Husstand, idet den ældste Søn, særlig hvor Faderen er flere Gange gift, godt kan være 33 Aar ældre end den yngste. Forrykkelsen kan blive saa betydelig, at t. Ex. i Bille Ætten Greve Preben Bille-Brahe, † 1857, hører til samme Slægtled som Premierlieutenant Holger Bille, † 1727[1]), men saa stor en Forrykkelse er naturligvis en enestaaende Undtagelse. For at begrænse disse Tidsafvigelser til det mindst mulige i Tiden 1510—1659, er hverken Fortid eller Nutid taget til Udgangspunkt, men det Led af hver

[1]) Knud Bille til Billeskov, Høibygaard og Kjærsgaard, gift 1575

Slægt, hvis Fødselsaar stod Aaret 1600 nogenlunde nærmest, er stillet i een Række, og de tre nærmest foregaaende og det efterfølgende Led ere henregnede til Forfaldstiden, altsaa de, hvis Fødsler begynde omtrent 1500, 1533, 1567, 1600 og 1633, og disse ere i den efterstaaende Oversigt trykte med fede Tal. Jo fjernere Leddene komme fra Aar 1600, desto ujevnere blive de selvfølgelig i Tidsfølge. Den nederste Talrække tæller saavel Oldinge som nyfødte Børn, og der maa ikke lægges for megen Vægt paa den, da dens Udvikling end ikke i Retning af Fødsler, langt mindre af Ægteskab, er afsluttet. Det store Tal angiver de mandlige Medlemmers Tal, det mindre hvormange af disse, der have efterladt sig ægtefødt Afkom. En paabegyndt Sondring imellem dem, der døde som Børn, og dem, der bleve Voxne, maatte destoværre opgives paa Grund af de altfor ofte manglende Fødsels- og Dødsdata, ligesom Stamtavlernes „død ugift", „død ung" eller „død lille" ere høist elastiske Begreber og ofte et af senere Tider tilsat Udtryk for, at man intet vidste om den paagjældende Person, som desuagtet godt kan være bleven gammel og graa.

med Hilleborg Gyldenstierne.

Henrik Bille, † 1655, g. 1616.	Holger Bille, † 1638.
Knud Bille, f. 1627, † 1684, g. 1653.	Steen Bille, † ca. 1660, g. 1642.
Axel Bille, f. 1659, † 1739, g. 1704.	Holger Bille, f. 1643, g. 1668.
Henrik Bille-Brahe, f. 1709, † 1789, g. 1766.	Christian Frederik Bille, f. 1671, † 1749, g. 1694.
Preben Greve Bille-Brahe, f. 1773, † 1857.	Holger Bille, † 1727.

Kun dødfødte Sønner og Børn uden angivet Kjøn ere ikke medregnede. Den øverste Talrække er Tiden nærmest efter Aar 1400.

Banner-Høeg [1].	Bille [2].	Brockenhuus.	Holck.	Huitfeldt.	Juul.	Muur-Kaas.	Krabbe [3].	Rosenkrantz.	Skeel.	Urne.	Vind.	Ialt.
4 4	8 6	1 1	1 1	4 3	1 1[4])	2 2	4 1	10 6	7 1	1 1	1 1[4])	44 28
7 4	14 7	1 1	1 1	3 2	1 1	2 1	6 4	15 10	6 2	2 2	1 1[4])	59 36
18 6	25 7	4 3	4 2	4 3	2 1	1 1	9 3	22 10	5 3	3 2	2 1	99 42
9 5	**29** 8	**13** 5	**4** 4	**4** 2	**1** 1	**2** 1	**9** 4	**23** 7	**6** 3	**12** 5	**3** 2	**115** 47
10 6	**33** 15	**16** 8	**5** 2	**6** 4	**2** 2	7 5	**18** 7	**19** 11	**3** 2	**12** 7	**4** 3	**135** 72
17 8	**35** 12	**20** 7	**6** 3	**10** 3	**7** 3	**11** 4	**23** 5	**26** 8	8 3	**18** 9	**7** 4	188 69
29 10	**39** 11	**19** 7	**9** 2	**7** 4	**15** 5	**16** 8	**10** 4	**27** 9	**12** 3	**28** 10	**11** 5	**222** 78
27 5	**33** 9	**18** 4	**6** 5	**5** 1	**13** 4	**30** 11	**12** 2	**31** 9	**11** 6	**20** 7	**18** 6	**224** 69
14 4	18 9	12 4	23 6	7 4	9 3	33 11	4 2	23 8	20 4	20 5	17 7	200 67
7 1	14 4	14 5	22 6	12 5	13 3	33 9	4 1	26 5	6 3	10 1	12 2	173 45
2 1	12 8	6 4	18 5	12 5	5 4	26 5	7 2	10 5	8 3	2 1	5 3	113 46
2 1	13 8	11 3	10 7	7 4	8 2	12 8	8 5	15 7	12 6	3 1	11 3	112 55
3	13	12 5	10 4	12 5	3 2	25	5	23 5	13 7	1	6 2	126 30

Høist mærkværdigt! Disse Slægter befinde sig gjennemgaaende i numerisk Henseende aldeles fortræffeligt i Forfaldsperioden; deres samlede Medlemsantal viser en uafbrudt Stigning i hele denne Tid, fra 115 til 224, hvilket

---

[1]) Den i Danmarks Adels Aarbog 1885 S. 33 angivne Forbindelse imellem Linierne Banner og Høeg lader sig ikke ret vel forlige med Liniernes Tidsfølge; Linien Banner er derfor her rykket et Led opefter.

[2]) Den legitimerede Linie indbefattet.

[3]) Den Slægt fra Østergaard.

[4]) Kan ikke historisk eftervises, men Slægten levede ved Aar 1400 eller før.

sidste Tal, det høieste i hele Rækken af de 400 Aar, falder sammen med Enevældens Indførelse. Lad være, at den øverste Halvdel af disse Tal, de første 5—6 Rækker, nærmest er et Udtryk for vort Kildemateriales voxende Fuldstændighed, jeg skal selv være den Første til at indrømme dette for det egentlige Mandtals Vedkommende, saa have vi nu engang ikke andet at dømme efter end dette Materiale, og forøvrigt viser den mindre Talrække næsten ganske det samme lyse Billede, og den er ganske sikkert langt mere fuldstændig helt igjennem; thi at ret mange Husstande, baade Forældre og Børn, i Adelen 1400—1550 skulde være sporløst forsvundne af vore Slægtebøger og øvrige Kilder er ikke nær saa sandsynligt, som at disse mangle Oplysning om adskillige i den tidlige Ungdom bortdøde Medlemmer. Endelig tale Efterretningerne fra Tiden efter 1660 ogsaa høilydt, og deres Fuldstændighed er der, takket være Kirkebøger, Familieoptegnelser og flittige Genealogers Arbeide, ingen Grund til at paaklage. Disse Slægter blomstre ikke nær saa frodigt efter 1660 som før. Naturligvis kan man paastaae, at naar disse 12 Slægter i et Slægtled til det følgende var voxet fra 188 til 222 Medlemmer, saa skulde de i det næstfølgende stige til 261, saa at det alt er et Forfald, at de kun steg til 224. En Slægtforsker vilde dog aldrig reise den Indvending, som kunde være træffende nok for en Helhedsbefolkning, men som ikke 1 af 100 Slægter i Længden kan staae for.

Nu er der imidlertid i F. F. S. 606 opstillet en Theorie om, at Slægter af over 200 Aars Ælde skulde være i Besiddelse af en større Modstandskraft end yngre Slægter, og Tilhængere af denne Theorie, om de findes, ville sagtens reise denne Indvending, at de ovennævnte 12

Slægter netop ere af disse særlig udrustede Slægter og derfor give for lyst et Billede af Adelens Tilstand. Hertil er imidlertid at bemærke, at den oven fremsatte Opgjørelse afgjort taler imod denne Theorie, ialtfald forsaavidt de mandlige Medlemmers Antal skal kunne afgive en Maalestok for Modstandskraften; thi saavidt vi kunne maale, havde alle disse Slægter i Forfaldsperioden en Ælde af 1—200 Aar, efter den samme Theorie netop en høist kritisk Alder, men som her yttrer sig i en sprudlende Livskraft, som først senere taber sig, stik mod Theorien. Imidlertid skal jeg gjerne forlægge Prøven til de uddøde Slægter, idet jeg først tager sex gamle Slægter, som selve Dødsengelen har peget ud til mig, idet den har nedmeiet dem alle sex i Tiaaret 1760—69, og derefter de sex større Slægter, som uddøde nærmest efter Aar 1660, alle i de følgende 20 Aar.

Pors.	Friis af Vadskjærgaard.	Krag.	Kruse.	Marsvin.	Ulfeld.	Ialt.	Krafse.	Urup.	Lunov.	Skade.	Sandberg.	Quitzow.	Ialt.
2 2	1 1	1 1	1 1	1 1	9 6	15 12	1 1	4 1	4 2	"	1 1	2 1	12 6
3 1	1 1	1 1	1 1	1 1	5 3	12 8	1 1	2 2	5 1	"	4 2	4 2	16 8
6 2	2 1	1 1	1 1	1 1	11 6	22 12	3 1	6 2	3 1	1 1	4 3	10 3	27 11
5 2	**1 1**	**1 1**	**3 3**	**1 1**	**8 7**	**19 15**	**2 1**	**3 2**	**2 2**	**1 1**	**7 5**	**7 1**	**22 12**
4 1	**4 2**	**4 3**	**11 5**	**2 1**	**17 7**	**42 19**	**2 1**	**7 2**	**5 1**	**6 2**	**5 1**	**3 1**	**28 8**
2 2	**8 4**	**11 4**	**7 4**	**3 2**	**11 5**	**42 21**	**6 3**	**4 2**	**1 1**	**4 2**	**5 3**	**6 3**	**26 14**
5 2	**6 4**	**10 4**	**14 5**	**4 1**	**20 6**	**59 22**	**3**	**4 1**	**5 2**	**8 2**	**12 2**	**10 3**	**42 10**
2 1	**9 3**	**16 6**	**11 5**	**9 2**	**29 7**	**76 24**	**"**	**3**	**4 1**	**6**	**1**	**6**	**20 1**
1 1	11 1	16 1	12 3	3 1	17 2	60 9							
	3 1	1	4	5	2	15 1							

Selv disse til Døden viede Slægter afgive nærmest det samme Billede som de foregaaende 12. For de første sex Slægters Vedkommende er det aldeles det samme som ovenfor: gjennem hele den saakaldte Forfaldstid en Stigning af saavel det samlede Medlemstal som de frugtbare Ægteskaber, og selv for de sidste sex mærkes Forfaldet egentlig først i selve det Slægtled, hvori de brat bortrives.

Disse 24 Slægter talte, forsaavidt de levede, hver gjennemsnitlig i hvert Slægtled henholdsvis: 3, 4, 6, **6**, **8**, **11**, **13**, **14**, 14, 11, 9, 9 og 10 Medlemmer, og deraf fortsattes Slægten gjennemsnitlig af 2, 2, 3, **3**, **4**, **4**, **5**, **4**, 4, 3, 4, 5 og 2. Skulde der næres Tvivl om Rigtigheden af dette Billede af Adelens numeriske Tilstand i det 16.—17. Aarh., foreligger der jo i de udkomne Bind af Danmarks Adels-Aarbog Materiale nok til yderligere Optællinger. Man begynder blot forfra efter Alfabetet med Slægterne Abildgaard, Akeleye, von Andersen, Arenfeldt o. s. fr.; næsten overalt ses det samme Forhold som ovenfor. Og man vil ikke undgaae at lægge Mærke til, af hvor paafaldende faa Traade en Slægts Livssnor er spunden, endog gjennem Aarhundreder. Det er en nærliggende Fornuftslutning, som er udtalt i A. F. (S. 4), at var en Slægt saa faatallig, at en Krig eller en Epidemi, kunde blæse dens Livslys ud, saa har dens Leveevne sikkert ikke været saa stor, at den havde kunnet bære Slægten frem over ret mange Aartier, og i F. F. S. 605, at jo flere voxne Mænd i Slægten, des flere Muligheder for at føre Slægten videre, men den rimer mærkelig nok kun daarligt med de virkelige Forhold; thi for det første forplantes alle disse Slægter gjennemsnitlig hver høist af 3—4 Medlemmer, saa at det første det bedste Uheld

kunde blæse deres Livslys ud paa hvilketsomhelst Tidspunkt, og de have dog alle levet ikke blot gjennem Aartier, men gjennem Aarhundreder, og for det andet er det høist almindeligt, at en Slægt pludselig døer ud, naar den gjennem sine Medlemmers Talrighed skulde synes aller bedst sikkret (jvf. Friis, Krag, Kruse, Ulfeld, Skade, Sandberg, Quitzow og mange andre). Det eneste visse er, at der bestandig vil døe et vist Antal Slægter ud i hvert Aarhundrede, og at derfor enhver Adel er dødsdømt, hvis den ikke i Tide faar Tilgang af nye Slægter; men dette har aldeles intet med Forfald at gjøre, ialtfald ikke med det Forfald, som Dr. Bang har syslet med.

Jeg kunde egentlig slutte her, men der paatales i F.F. foruden den ovenberørte slemme Misforstaaelse, hvis Rigtighed jeg saameget lettere har kunnet erkjende, som den aldeles ikke har forrykket mit Hovedresultat: Tilgangens alt overveiende Betydning, adskillige andre, som jeg meget bestemt maa fralægge mig. Det hedder S. 587: „Til at begynde med har Thiset paa en besynderlig Maade misforstaaet et andet Ord paa Titelbladet, Ordet „gammel". Han har ikke opfattet, at jeg, naar jeg talte om den gamle Adel, dermed har ment Adelen i en vis ældre Periode (in casu 1530—1679) i Modsætning til den moderne Adel, Adelen ved det 19. Aarhundredes Slutning. Han har ikke forstaaet, at jeg til den gamle Adel med koldt Blod og uden Samvittighedsskrupler har medregnet og for at være konsekvent har maattet medregne en Slægt som t. Eks. Slægten Oldeland, der ved Periodens Begyndelse var en ganske overordentlig ny Slægt osv." Det er aldeles ubeføiet, at Dr. Bang her sigter mig for

Misforstaaelse. Dr. Bang har i A. F. i den allerførste Opgjørelse af Adelen 1660 vraget en Trediedel af dennes Slægter med den udtrykkelige Motivering, at de ere for nye. Da denne Trediedel paa det allernærmeste svarer til Antallet af de 1550—1660 tilkomne nye Slægter, er det en aldeles logisk Slutning, at der i A. F. er krævet en Ælde af 110 Aar, før en Slægt er henregnet til gammel dansk Adel, men jeg skriver udtrykkelig, at Dr. Bang har stillet denne Fordring „bevidst eller ubevidst", og længere henne, S. 537, skriver jeg endvidere herom: „Men denne Anvendelse af Ordet „gammel Adel" er sagtens ny for Dr. Bang, ligesom den er det for mig selv; kun et Øieblik var han inde paa dette Spor, da han (S. 6) sigtede Adelsmandtallet 1655, men siden har han vistnok aldeles tabt det af Syne og er vendt tilbage til den tilvante Betragtning af Ordene „gammel" og „ny", nemlig at Adelen før 1660 i sin Almindelighed er den „gamle Adel" og den efter 1660 tilkomne den „nye Adel". — Hvorledes Dr. Bang herefter kan paadutte mig en Misforstaaelse som ovenfor, er mig ganske ubegribeligt, ligesaa ubegribeligt, som at Dr. Bang, efter i en Opgjørelse af Adelen 1660 til Sammenligning med Adelen 1536 at have vraget bl. a. den berømte Hr. Johan Rantzows Efterkommere som for ny indvandrede, skjøndt de da i 3 Slægtled havde været bosat her i Landet, eiet frit Jordegods, giftet sig ind i den danske Adel, gjentagne Gange havt Sæde i Rigens Raad, kort sagt paa enhver mulig Maade været knyttede til den danske Adel, saa i Opgjørelsen 1536 medtager og „for at være konsekvent har maattet medregne" den 1525 opdukkende Slægt Oldeland. Vrages de nye Slægter 1660, maa man i lige Maade vrage de nye Slægter 1536 eller omvendt; hvis

ikke Sammenligningens Resultat skal blive et Selvbedrag. En Paastand om, at Erik Munk til Hjørnes fjortenaarige Adelsskab skal regnes for gammel Adel, blot fordi dette kortvarige Adelsskab ligger i det 16. og ikke i det 19. Aarh., er for øvrigt lige saa vel funderet, som en Paastand om, at en 14 Aars Dreng fra det 16. Aarh. nu maatte være at regne for en 300aarig Olding.

Saa hedder det videre i F. F. S. 600 f. i Anledning af en der fremsat Overlevelsestavle: „Thiset har været lidt inde paa det samme. Men med den underlige Mangel paa Forstaaelse af, hvad det egentlig er, det kommer an paa, som gaar igen i hele hans Undersøgelse, har han vendt Spørgsmaalet paa Hovedet. Han har spurgt om, hvor stor en Brøkdel af de paa de 4 Tidspunkter 1400, 1536, 1655 og 1897 eksisterende Slægter der ikke i den følgende Tid opnaaede en Alder af 110 Aar eller derover — men allerede havde levet i mindst 110 Aar. Han finder da, at medens i Aaret 1400 .... endmindre er uddød. — Som om det havde den allermindste Smule med Spørgsmaalet om Adelsslægternes Levedygtighed at gøre!“ — Ja, hvad veed jeg det! Men Dr. Bang selv veed det, thi alle de efterfølgende Sider i hans Tilsvar dreie sig netop om at paavise, hvilken Indflydelse en Slægts Ælde har paa dens Levedygtighed. Ogsaa her er det Betydningen af Ordet „gammel“, hvorom vi ere uenige. Jeg anseer en nulevende Slægt, der tæller 6 Slægtled, for ældre end en 1620 levende Slægt paa kun 2 Slægtled, han omvendt. Jeg maaler i en Undersøgelse af, hvormange „gamle“ Slægter Adelen til forskjellig Tid har talt, tilbage i Tiden, idet jeg gaaer ud fra, at en høi Alder er en Egenskab, der er erhvervet, og ikke en, der skal erhverves; Dr. Bang vil, at der skal maales frem i

Tiden, hvilket upaatvivlelig ogsaa vilde være ganske interessant, særlig i det ovenstaaende Regnestykkes sidste Led: Adelen 1897 og hvormange af dens Slægter, der vil leve i det Herrens Aar 2007. Men det Regnestykke duer jeg mindst af Alle til at udføre, da det efter min Opfattelse er aldeles uberegneligt; jeg tør end ikke udtale nogen sikker Mening om, hvormange af de Aar 1800 levende Adelsslægter der endnu 1910 vil være i Live. Forøvrigt skal Dr. Bang have fuldkommen Ret i, at Tallet af gamle Slægter paa et givet Tidspunkt maa staae i en vis Forbindelse med den større eller mindre Tilgang paa et vist tilsvarende Tidspunkt i Fortiden. At de gamle Slægters Tal fra 13 Procent Aar 1400 var voxet til 58 i 1536, 60 i 1655 og 70 i 1897, beviser ikke, at der har været en uafbrudt Stigning. Ligesom det sidste Tal staaer i Forbindelse med den store Tilgang af nye Slægter i 1776—78, saaledes maa ogsaa den aftagende Tilgang i Tidsrummet 1510—1660 have trykket Tallet af gamle Slægter i Tidsrummet 1620—1770 føleligt ned.

Og her fik saaledes Dr. Bang selv omsider Øie for Tilgangens Betydning![1])

---

[1]) Dr. Bang, der Gang efter Gang foreholder mig formentlige Misforstaaelser, har mærkelig nok ikke taget sig iagt for selv at gjøre sig skyldig i en Misforstaaelse. Jeg havde i en Anmærkning (S. 538) rettet en Henstilling til Historikerne i Almindelighed om, bl. A. af Hensyn til Personregistrene, saa vidt muligt at undlade forsætlige Forandringer i Slægtnavnes Stavemaade, hvilket Dr. Bang i den Grad har misforstaaet, at han mener at redressere denne Henstilling ved at paapege nogle ganske ufrivillige Uovereensstemmelser, som have indsneget sig i mine Navnefortegnelser (Juell — Juel, Skjernov — Skiernov osv.). Disse Uovereensstemmelser ere naturligvis mindre Vidnesbyrd om, at min Stavemaade af Adelsnavne er „den rene Inkonsekvens", end om Vanskeligheden ved at levere

Allerede Directeur Rubin har i sin Anmeldelse af „Den gamle Adels Forfald“ (Hist. Tidsskr. 7. I. 216 ff.) udtalt, at Dr. Bangs „egen Statistik, egne Samlinger og Beregninger snarere paavirke En imod end for, hvad han vil godtgjøre. Hvis der slet ikke havde været Tale om noget „Forfald“, hvis det ikke var det, „der skulde bevises“, maatte ethvert Menneske antage, at alt tværtimod var fortræffeligt i Adelsstanden. Den umiddelbare Betragtning af Forfatterens Tal vidner imod ham, og der skal stærke Data til fra de andre Samfundsklasser — hvem Bevisbyrden paahviler — for at vi skal tro paa, at de ere trivedes bedre end Adelen“. Hvad den erfarne Statistiker her skarpsindigt har læst ud af Dr. Bangs egne Tabeller, falder paa det Nøieste sammen med de Resultater, hvortil jeg ad mere lige Vei end disse Tabeller er kommen. Det er en ganske naturlig Ting, at der i Adelen som i andre Stænder i et vist Tidsrum uddøer et vist Antal Slægter — i 50 Aar om ved 30 af 100 —; men kommer der ikke mindst lige saa mange nye i Stedet,

---

en dadelfri Correcturlæsning, hvilken Vanskelighed Dr. Bang formodentlig selv har gjort Bekjendtskab med, om ikke andetsteds saa i sin egen Doctordisputats, og som særlig har gjort sig gjældende, hvor Talen var om 16 Sider ene fyldte med Navne, der hvert blev gjentaget paa 2, 3, 4 forskjellige Steder. Da Dr. Bang som en Modsætning til min Inconseqvents fremhæver sit „System“, maa det være mig tilladt at paapege, at dette System visselig heller ikke er lydeløst. Det forandrer „Juel“, „Thott“, „Gøye“ eller „Gjøe“ til „Jul“, „Tot“, „Gø“ osv., men bibeholder „Reedtz“, „Quitzow“, „Bülow“, „Gersdorff“ osv. Den tydske Slægt Spiegel, som i Danmark kaldtes „Speil“, staver Dr. Bang „Spegel“. At Dr. Bang, der forsætlig slaaer „Juel“ og „Juul“ sammen til „Jul“, finder det særlig stødende (A. F. S. 3), at Fr. Barfod, sikkert ganske uforsætlig, er kommen til at skrive „Bildt“ for „Bild“, minder om den gamle Lignelse om Bjelken og Splinten.

maa Slægtantallet selvfølgelig falde. I det oftnævnte Tidsrum 1510—1660 skulde Adelen normalt have havt en Tilgang af 263 Slægter, medens den kun fik 75. I Sammenligning med dette betydelige Tab paa Tilgangssiden, spiller det en ganske underordnet Rolle, at den normale Afgang i samme Tidsrum, 159 Slægter, steg til 172, især da denne Stigning ogsaa synes at kunne henføres til den hæmmede Tilgang, gjennem dennes Indflydelse paa Adelens særegne Formeringsvilkaar. Der er saa meget mindre Anledning til at tale om Degeneration, som de enkelte Slægters Medlemstal, efter alle Julemærker at dømme, ganske har været paa Høiden med de øvrige Forhold, som ellers have forskaffet dette Tidsrum Navnet: Adelsvældens Tid.

Idet Dr. Bang gik ud fra, at „Forfaldet" i Adelen i det nysnævnte Tidsrum var en given Sag, og derfor kun satte sig til Opgave at eftervise dette „Forfalds" Ytringer og Virkninger, gik han glip af den for den hele Undersøgelse høist afgjørende Opdagelse, at der for Slægter som for de enkelte Individer er en vis, endog meget betydelig Dødelighed, der maa kaldes ganske normal, fordi den bestandig har gjort sig gjældende. Idet han forsømte at undersøge Adelens Tilgang fra Omverdenen da, før og efter, forblev han hildet i den falske Forestilling, at den hele nedadgaaende Bevægelse i Adelens Slægtantal fra Reformationstiden til Enevælden skyldtes et legemligt og sjæleligt Forfald blandt Adelens Medlemmer, hvad kun kunde bestyrkes ved de ganske misvisende Sammenstillinger, han strax kom for Skade at anstille, dels mellem Adelen 1536 og Adelen 1660, dels — uden Øie for Slægtdelingens særegne Betydning for Adelens Udvikling — mellem Adelen og Helhedsbefokningen efter 1660. Havde

han havt det samme skarpe Øie for Manglerne ved Tilgangen som for Manglerne ved Afgangen i Adelen, vilde hans Arbeide sikkert være bleven forholdsvis epokegørende i vor Adelshistorie, medens nu dets Resultater i Hovedsagen, frygter jeg, lettere kunne overvurderes end undervurderes.

I sit Tilsvar paa mit første Indlæg er Dr. Bang imidlertid end ikke kommen til Erkjendelse af, at enhver Undersøgelse af Adelens Afgangsforhold uden en tilsvarende Hensyntagen til Tilgangssiden kun kan føre til — Misforstaaelser, og derfor er ogsaa dette hans Tilsvar efter mit Skjøn nærmest blevet fortiter — in modo.

Anmeldelser.

Pontus E. Fahlbeck: Sveriges Adel. Statistisk Undersökning öfver de i Riddarhuset introducerade ätterna. Första delen. Ätternas demografi. Lund (Göteborg). 1898. (574.8°.)

Vor Tid er paa det rene med, at Statistik er et væsentligt Hjælpemiddel for den historiske Forskning, og ikke faa af de nulevende nordiske Historikere have taget den i deres Videnskabs Tjeneste. Idet den benyttes til Undersøgelse og Skildring af Landets og Folkets Tilstand i henfarne Tider, bliver dernæst den demografiske Part af Statistiken af størst Betydning, fordi Demografien danner Grundlaget for den statistiske Del af Statsvidenskaben. Jeg siger udtrykkelig Statsvidenskaben. Thi Biologien eller Naturhistorien have jo ogsaa Brug for demografisk Statistik, men disse eller lignende Fag ere interesserede i, hvor vidt „l'homme moyen" kan konstrueres, eller hvilke fysiologiske Forhold der betinge Fødsel og Død m. v. Historien giver sig imidlertid kun af med, hvad der vedrører Folk og Stater, ikke med „Mennesket", og den demografiske Statistik, der skal have Betydning for Historien, maa altsaa have til Opgave at belyse bestemte Stats- og Folkesamfunds eller Samfundsklassers Størrelse, Tilvæxt og Aftagen m. m.

Under denne Forudsætning bliver Demografien en saa meget vigtigere Del af den statistisk-historiske Forskning, i jo højere Grad man mener, at Kundskaben om Befolkningens

Talrighed, Fødsel, Død og Vandringer ikke blot er det nødvendige Grundlag for den videre statistiske Fremstilling af Befolkningens materielle og aandelige Vilkaar, men at denne Kundskab ogsaa i sig selv giver vægtige Bidrag til Indsigt i hele det materielle og aandelige Liv, idet disse til syvende og sidst faa deres skarpeste og mest sammentrængte Udtryk i de demografiske Data. Er Befolkningstæthed og Befolkningsbevægelse baade Begyndelse og Ende paa Befolkningens Liv, saa er Kundskaben om disse elementære Forhold ogsaa det første og det sidste i Statistikens Bidrag til Samfundets Historie.

— Det foreliggende Værk af Professor Fahlbeck giver en demografisk-statistisk Skildring af den svenske Adel. Man kan af Skriftet uddrage Bidrag til almindelig Oplysning om Vielseshyppighed, Frugtbarhed, Børnedødelighed og disse Forholds Indvirkning paa hinanden. Men dette er ikke Værkets Opgave; det er den svenske Adels Liv og Død, der er Tale om. Derfor er det et historisk-statistisk Værk, og derfor hører en Omtale af det hjemme, eller i hvert Fald ogsaa hjemme, i „Historisk Tidsskrift".

Af Skriftets henved sex Hundrede store Oktavsider optages Halvdelen af Navnefortegnelser, Tabeller, grafiske Fremstillinger og Registre, den anden Halvdel af sammenhængende Text. For den, der vil fordybe sig i det personalhistoriske Materiale, maa her sikkert være meget at lære, og er man ikke interesseret heri, vil Værket kvantitativt ikke synes omfattende. Alligevel er Skriftet, trods sin overordentlig livlige og aandfulde Fremstilling, ingen let eller hurtig Læsning. Dette skyldes naturligvis først og fremmest, at Emnets Betydning, Stoffets Fylde og Dokumentationens Grundighed overalt beslaglægger ikke blot Læserens Interesse, men ogsaa, i intensiv Grad, hans Tanker og Samarbejde —, det er et meget lødigt Skrift, vel værd at ofre sin Tid. Efter mit Skøn er Læsningen og Studiet af Skriftet dog ogsaa hist og her gjort En noget vanskeligere end nødvendigt.

Værket omhandler hovedsagelig de paa Riddarhuset in-

troducerede Slægter. Det foreliggende første Bind beskæftiger sig imidlertid fornemmelig med de uddøde Slægter, dog saaledes at af Skriftets tre Afsnit, foruden Indledningen, det første omhandler de levende Slægter, det andet, Hovedafsnittet, de uddøde Slægter, det tredje de levende og de uddøde Slægter tilsammen. Selvfølgelig maa altsaa ensartede Forhold behandles flere Gange, efter de forskellige Synspunkter, men der forekommer dog ogsaa formentlig unødvendige Gentagelser. Saaledes findes der S. 105 en Tabel over de nulevende Slægters Ophøjelse i Adels- eller Friherrestand, og den gentages S. 459 som Del af en anden Tabel. Man tror, der herved fremkommer noget nyt, men dette er ikke Tilfældet — eller rettere, der er vel foretaget en Forandring, men som virker i høj Grad forvirrende. Tallene S. 105 gælde de i Aaret 1890 levende Slægter, Tallene S. 459 de i Aaret 1898 levende; dette fremkalder en lille Forskel, og er man ikke strængt opmærksom paa Aarsagen dertil, tror man i Virkeligheden, det er forskellige Ting, der er Tale om.

Dette sidste fremhæver jeg, fordi det overhovedet er et ualmindelig svært Talmateriale at følge med i. Man opererer, hvad der er naturligt, med levende, døde og levende + døde Slægter, og man opererer indenfor hver af disse med Lavadelens, med Friherrernes og med Grevernes Slægter. Men indenfor hver af disse Grupper — hvor man snart begynder med Riddarhusets Stiftelse, snart tidligere, og, som vi have set, enten ender 1890 eller et senere Aar —, er en adopterende og en adopteret Slægt snart 1, snart 2, er en adelig Slægt, der er bleven baroniseret, snart 1, snart 2, er en uddød Slægt snart en virkelig uddød, snart kun en udvandret osv., og dertil kommer, at i den detaljerede statistiske Behandling blive atter Tallene paa Slægterne reducerede i Forhold til de mere eller mindre fuldstændige Oplysninger, der have staaet til Raadighed. Jeg tilstaar, at i hvert Fald for mig har det været forbundet med ikke ringe Møje at finde ud af og kontrollere, hvor vi holdt, og jeg tror, at en større Overskuelighed havde været mulig.

En anden formel Indvending gælder, hvad jeg maaske kunde kalde de filosofiske Kapitlers Spredthed; man faar et Indtryk af Gentagelser og Bredde og dog Mangel paa fuld Redegørelse for den Vej, vi gaa, og hvor den fører hen. Denne Anke kan i visse Henseender illustreres ved Gengivelsen af følgende Kapiteloverskrifter. Indledningsafsnittets andet Kapitel hedder: „Ældre og nyere Anskuelser om Standsvæsenet. Standsforskellighedernes Opkomst og Forvandling. Klasserne og Statistiken". Det følgende Afsnits første Kapitel hedder: „Nogle historiske Anmærkninger. Slægten som Befolkningsgruppe". Det næste Afsnits første Kapitel hedder: „Folks Undergang. Slægters Uddøende. Maa Slægterne dø ud? Dø Slægterne kun tilsyneladende ud?" Det sidste Afsnits sidste Kapitel hedder: „Theorier om Befolkningens Tilvæxt og Omsætning. Standscirkulationens Væsen og drivende Kræfter. Den opadgaaende Bevægelse. Den nedadgaaende Bevægelse. Slægternes Uddøen". — En knappere og mere samlet Form havde vistnok været ønskelig.

Efter saaledes at have fremsat Recensentens Randgloser overfor Værket skal jeg gaa over til kort at referere nogle af de vigtigste og interessanteste statistiske Resultater, det er naaet til, uden dog i Referatet at følge Bogens Orden af Text og Tabeller. Til dette Referat vil derefter naturligt knytte sig nogle almindelige Betragtninger, dels Forfatterens, dels Anmelderens.

Tallet paa de Slægter, der ere introducerede paa Riddarhuset (indrettet 1626), kan sættes til 3033, hvoraf 709 endnu levende og 2324 døde. Efter en anden Beregning — hvor man tager adopterende og adopterede Slægter under et og iøvrigt foretager andre Reduktioner — bliver Tallet paa Slægterne kun 2749, nemlig 406 grevelige og friherrelige og 2343 adelige, ligesom ogsaa de nysnævnte 2324 døde Slægter reduceres til 2026, naar man til Død kun regner virkelig Død, ikke Oprykning til højere Plads (Grever, Friherrer), Udvandring m. v. De 3033 introducerede Slægters „Ophøjelse" foregik i følgende Tidsafsnit:

Kreeret under	Ialt	Aarlig
Gammel Adel	101	—
ca. 1400—ca. 1600	70	—
Gustav Adolf	68	3,24
Kristinas Formynderreger.	95	7,86
Kristina	433	45,58
Karl Gustav	19	3,35
Karl XI's Formynderreger.	154	12,00
Karl XI	634	26,05
Karl XII	298	13,75
Ulrika Eleonora	236	13,18
Frederik I	190	

Kreeret under	Ialt	Aarlig
Adolf Frederik	228	11,45
Gustav III	182	8,60
Gustav IV	80	6,49
Karl XIII	120	13,46
Karl XIV	98	3,71
Oskar I	11	0,72
Karl XV	11	0,83
Oskar II	5	—
Tilsammen	3033	

Kun fra Gustav Adolfs Tid lade de aarlige Tal sig sammenligne, fordi mangfoldige Slægter fra Tiden forinden, altsaa før de kunde introduceres, vare uddøde. Iøvrigt findes der ogsaa for Tiden efter Gustav Adolf endel nobiliterede Slægter, der ikke introduceredes, bl. a. fordi de vare og bleve Udlændinge. Endelig er Antallet af nobiliterede Personer større end af Slægter, fordi undertiden flere Personer af samme Slægt samtidig adledes, men ikke dannede forskellige Slægter.

Af Tabellen fremgaar det, at Kristina var over al Maade gavmild med at kreere til Adel (eller til Friherre og Greve). Vil man føje de ikke introducerede Slægter fra hendes Tid til de her anførte, bliver Tallet 60 om Aaret! Efter hende kommer Karl XI, der jo ikke har været paavirket af Kvindelyst og Kvindeluner, men som maaske har ment snarest at trykke Adelen ned ved den stærke Forøgelse af den. Naar Ulrika Eleonoras korte Regeringstid viser det enorme Tal af 236, skyldes det hendes Bestræbelser for derigennem at lette Gemalen Adgang til Tronen. Aaret 1719 udviser da ogsaa 189 Ophøjelser! Herefter følger en stærk, og paakrævet, Reaktion i det følgende Aarhundrede: fra 1720—1818 er det hele Antal Ophøjelser 800, altsaa ca. 8 om Aaret. Fra da begynder, af moderne Grunde, den stærke Nedgang, der under Oskar II ender med mindre end 1 Ophøjelse pr. Femaar.

Forf., der gennemgaaende betragter Adelen sympatetisk, berømmer stærkt dens Fortjeneste af Sverigs Historie, dens ringere Undertrykkelse af Bønderne, end det var Sædvane i

andre Lande, og dens frivillige politiske Tilbagetræden i dette Aarhundrede —, en Skildring, hvis Korrekthed jeg ikke kan bedømme, men som dog gør et vel rosenrødt Indtryk. Han indrømmer imidlertid, at mange af Fortidens Masse-Kreeringer ikke just ere faldne paa sært fortjente Mænd. Men paa den anden Side ere de dog komne Embedsmænd, Rigmænd eller andre Regenterne personligt nærstaaende til gode, og for at være kendt ved Hove har man dog maattet høre til det „Udvalg" af Samfundet, der i Tidens Løb er kommet frem foran Mængden, hvori der, efter Forfatterens Mening, allerede ligger nogen Garanti for Dygtigheden og i hvert Fald for, at man hører til det Flertal af patriciske eller historiske Slægter, der ere bestemte vitale Love undergivne.

Af de introducerede Slægter kendes den nationale Herkomst for 2546; af disse vare 67,9 pCt. rent svenske, 7,9 svensk-finske, 7,6 fra Østersøprovinserne, 11,4 tyske, 0,2 norske, 0,8 danske, 4,2 andetstedsfra. Af de 1929 Slægter, der enten vare svenske eller svensk-finske, da de adledes, nedstammede imidlertid 468 oprindelig fra fremmede. Vil man ogsaa tage dette Fremmedkontingent i Betragtning, blive 43 pCt. af den paa Riddarhuset introducerede Adel at karakterisere som af ikke-svensk Oprindelse — et godt Bevis paa de højere Samfundsklassers Rekrutering fra Udlandet i de foregaaende Aarhundreder.

Deles Slægterne efter Stamfaderens Næringsvej ved Ophøjelsen, viser det sig, at lige Halvdelen, 50 pCt., tilhørte Militæretaten, 41 pCt. Embedsetaten (verdslig og gejstlig) eller Hofbetjeningen, medens 6 pCt. vare Næringsdrivende og 3 pCt. Lærde m. v.

— Det foreliggende Binds egentlig demografiske Undersøgelser knytte sig, som nævnt, i alt væsentligt til de afgaaede Slægter, d. v. s. ca. tre Fjerdedele af de paa Riddarhuset introducerede Slægter. Men, som alt berørt, foreligger der ikke ensartede Oplysninger om samtlige udgaaede Slægter, og de nedenstaaende Data referere sig altsaa til forskellige absolute Tal.

Af 1317 uddøde egentlige Adelsslægter (fraregnet Grever og Friherrer) udgjorde Slægterne paa

1	Led	483	o: 36,68 pCt.	5	Led	51	o: 3,88 pCt.
2	—	399	- 30,30 —	6	—	20	- 1,52 —
3	—	244	- 18,52 —	7—9	—	10	- 0,75 —
4	—	110	- 8,35 —	Tils.		1317	100,00

Saaledes danner Etledsslægterne den forholdsvis største Gruppe og tælle over $^1/_3$ af det hele Antal her opgjorte Slægter; nær op ad dem staa Toledsslægterne, og det viser sig herved, at to Tredjedele af de uddøde adelige Slægter alt vare udslukkede med Stifteren eller hans Søn. Af de 10 Slægter paa 7—9 Led vare kun 2 Niledsslægter.

Af samtlige voxne Mænd i de afgaaede Slægter vare 48,34 pCt. ugifte, 51,66 pCt. gifte (eller Enkemænd), medens i Sverig som Helhed ca. 22 pCt. af de i 1870—90 døde voxne Mænd vare ugifte, ca. 78 pCt. gifte. Antallet af ugifte udgjorde i Etledsslægterne 24 pCt. og udgjorde iøvrigt procentvis af samtlige voxne Mænd i

	2det Led	3dje Led	4de Led	5te Led	6te Led
Slægter paa 2 Led	70,89				
— — 3 —	39,01	73,03			
— — 4 —	35,59	35,60	65,81		
— — 5 —	30,00	37,04	39,35	71,23	
— — 6 —	32.31	31,65	30,49	49,37	65,52

Saaledes var, uden Undtagelse, det forholdsvise Antal af ugifte voxne Mænd i hvert Slægtled større end nutildags; som Regel ere dernæst Forholdstallene for ugifte stigende fra Led til Led og naa fra $^2/_3$ til $^3/_4$ i sidste Led.

At ikke et lignende Antal adelige Kvinder er forblevet ugift, hidrører bl. a. fra de gifte Mænds gentagne Ægteskaber. Naar man tager første Led i alle Slægter, viser det sig, at paa 1000 første Gang viede Mænd komme 185 i andet Ægteskab, 30 i tredje og hyppigere Ægteskab. (I Danmark nutildags resp. 1000, 116 og 8).

Det store „Forbrug“ af Hustruer i første Led svarer ganske til vore øvrige Fremstillinger om og vort Kendskab til

tidligere Aarhundreder — og den overvejende Del af første Led hører jo disse til —, og det vil derfor heller ikke forbause, at vi samtidig træffe stor Frugtbarhed. Antallet af Børn pr. Ægteskab med Børn kan nemlig i første Led sættes til ca. $5^1/_2$, hvad der for Nutidens Ægtepar (i København) svarer til Børnetallet i Ægteskaber, der mindst have bestaaet i 25 Aar, medens jo de her omhandlede Adelsægteskaber indbefatte Ægteskaber af alle Aldere, hvad der altsaa skulde give et langt ringere Børnetal. Men gaa vi fra første Led videre, faa vi en stedse ringere Frugtbarhed, og i Slægternes sidste Led er den gennemsnitlige Frugtbarhed i samtlige Ægteskaber med Børn kun ca. 2 Børn pr. Ægteskab.

Paa samme Maade forholder det sig med Barnløsheden. Antallet af ufrugtbare Ægteskaber er i første Led ca. 12 pCt., hvad der ikke er betydeligt. I de følgende Led er Tallet vel større, men først naar vi naa til sidste Led, bliver det ganske overordentlig stort, idet i dette $^2/_3$ à $^3/_4$ af Ægteskaberne vare barnløse.

Da Slægternes Bestaaen — efter de vedtagne Betingelser for en Slægts Existens — i saa høj Grad afhænger af de mandlige Individers Talrighed, er dernæst Forholdet mellem fødte af Mandkøn og af Kvindekøn af særlig Interesse. Herom oplyser nedenstaaende Tabel, ifølge hvilken Antal fødte af Mandkøn for hver 100 af Kvindekøn udgjorde i

	2det Led	3dje Led	4de Led	5te Led	6te Led
Slægter paa 2 Led	99,41				
— — 3 —	111,71	87,40			
— — 4 —	127,71	116,73	79,08		
— — 5 —	129,08	120,15	109,62	83,23	
— — 6 —	159,26	107,92	111,54	101,75	69,12

Regner man som det til alle Tider almindelige Forhold, at der fødes 105 à 106 Drenge for hver 100 Piger, vil det ses, til hvilken Grad dette Forhold overskrides af alle de første Led i Slægterne. Men derefter aftager Mandkønnets Overvægt mere og mere og slaar tilsidst med et Ryk over i sin Modsætning.

Tallet paa samtlige oplyste Fødsler er ca. 11,000, hvoraf omtrent lige mange Drenge- og Pigefødsler. Er der end altsaa relativt for faa Drengefødsler, er der dog intet saadant Misforhold tilstede, at dette kunde fremdrages som noget særlig mærkeligt. Men opløser man de summariske Tal, faas altsaa den ovenstaaende Tabel, og i Forbindelse med alt det foregaaende erfare vi da, at Ophøret af Slægterne ikke blot skyldes Cølibat eller, for det Mindretal af sidste Led, der har giftet sig, Ufrugtbarhed i Ægteskabet, eller for dem, der dog fik Børn, disses Faatallighed, men endelig ogsaa, at blandt disse Børn var Antallet af Drenge abnormt lille, Antallet af Piger abnormt stort.

Og disse Drenge fik ikke Lov til at bevare Livet! Medens af Mandkønnets Børn i Nutidens Sverig 25 à 30 pCt. dø under 20 Aar, vise de afgaaede Adelsslægter os følgende Forhold. Antal døde i Alderen 0—19 Aar udgjorde i pCt. af samtlige døde i

	2det Led	3dje Led	4de Led	5te Led	6te Led
Slægter paa 2 Led	40,66				
— — 3 —	27,65	44,81			
— — 4 —	30,18	35,67	52,31		
— — 5 —	17,57	34,15	40,84	43,41	
— — 6 —	24,42	27,53	29,31	31,90	38,30

Dødeligheden har altsaa været forholdsvis ringe i første Led, men efterhaanden stigende og tilsidst meget betydelig i sidste. Sidste Leds stærke Dødelighed viser, at vort Aarhundredes forringede Børnedødelighed ikke har kunnet nevtralisere de øvrige her indvirkende Forhold. Sidste Leds Dødsfald i Alderen 0—19 Aar i Procent af samtlige Dødsfald i sidste Led udgjorde 1701—50: 45 pCt., 1751—1800: 46 og 1801—1850: 46 pCt. I indeværende Aarhundredes anden Halvdel naar man imidlertid ned til 36 pCt., en Formindskelse det dog forekommer mig værd at bemærke sig, ligesom det jo som Helhed ikke heller maa glemmes, at vi her kun tale om døde i Forhold til døde, og altsaa bevæge os paa

usikker Grund, saa længe vi hverken have det absolute Tal for levende eller døde for os.

En Art samlet Udtryk for alt ovenstaaende faas derigennem, at i de 1452 uddøde Slægter, for hvilke der foreligger nøjagtige Oplysninger om Maaden, de ophørte paa, døde sidste mandlige Ætling under følgende Forhold:

1,5 pCt., før han blev voxen.
39,7 — , voxen, men ugift.
24,1 — , gift, men uden at have faaet Børn.
17,3 — , gift, med Børn, men uden Sønner.
17,4 — , gift, med Sønner i Ægteskabet, men som døde sønneløse før Faderen.

Udarbejder man en Dødelighedstavle for Slægterne, finder man, at $^2/_3$ af et givet Antal Slægter ere uddøde efter ca. 150 Aars Forløb, dog saaledes at der nærmest er $^3/_{10}$ tilbage af Lavadelens Slægter, nærmest $^4/_{10}$ af Friherrernes og Grevernes.

Slægternes Dødelighed indenfor de forskellige Tidsafsnit fremgaar af følgende Oversigt, der angiver, hvor mange der af 1000 Slægter indenfor hver 25-Aarsperiode uddøde i Løbet af Perioden.

	Adelige Slægter.	Friherrelige og grevelige Slægter.
1616—40	73	211
1641—65	175	197
1666—90	178	218
1691—1715	234	327
1716—40	241	257
1741—65	198	135
1766—90	157	231
1791—1815	224	131
1816—40	190	144
1841—65	140	158
1866—90	129	94

Et umiddelbart Gennemsnit af disse Rækker giver en aarlig Slægtsdødelighed af lidt over 7 p. m., et Re-

sultat man ogsaa naar til paa Grundlag af de absolute Tal, paa hvilke Tabellen er bygget.

Iøvrigt udtaler Forf. om denne Tabel, at den bugter sig saaledes frem og tilbage, at den bærer Vidne om en Dødelighed, uafhængig af Tiderne. Det var jo muligt, mener han, at nogle af Maximaltallene staa i Forbindelse med visse store Forandringer i Adelens Skæbne i de paagældende Tidsrum, men de kunne dog finde tilstrækkelig Forklaring ved, at de falde sammen med en stærk Tilgang af nye Slægter, hvis Dødelighed kan godtgøres at være større end de ældre Slægters, og paa samme Maade kan Nedgangen henad vor Tid forklares ved, at nu findes der et ringe Antal nye Slægter og et forholdsvis betydeligt Antal ud over den kritiske Tid. Udslukningsprocessen har større Fart paa sig f. Ex. fra 2det til 3die Led end fra 3die til 4de Led eller fra 4de til 5te Led (naar det ikke er til sidste Led, Overgangen sker); af 1000 Adelsslægter, der ere 76—100 Aar gamle, dø i Løbet af 25 Aar 159, af 1000, der ere 176—200 Aar gamle, dø kun 109 o. s. fr. —, dette nyder altsaa vor Tids ældre Slægter godt af; Døden kommer, men langsommere.

Disse Forklaringer ere plausible, men at de skulle slaa fuldt til, er ikke bevist. De ere nødvendige for Forfatterens Antagelse, at „Tiderne" ingen væsentlig Indvirkning have paa Adelsslægternes egne Love, men i Virkeligheden ere de ovenstaaende Talrækker ikke saa bugtede, som Forf. vil gøre dem til. De udvise (ved summarisk Beregning) for de 9 × 25 Aar fra 1666—90 til 1866—90 følgende aarlige Dødelighed, naar man tager 3 × 25 Aar ad Gangen:

	Adelige Slægter.	Friherrelige og grevelige Slægter.
1666—1740 genstl. aarlig	8,7 p. m.	10,7 p. m.
1741—1815 —	7,7 —	6,6 —
1816—1890 —	6,1 —	5,3 —

At „Tidernes" Fremskridt her skulde være ganske uden Betydning, eller Nedgangen helt kunne forklares ved de af Forf. anførte Data, forekommer mig ikke indlysende. Her er et Punkt, der nok kunde tiltrænge nøjere Overvejelser.

Imidlertid fremgaar det unægtelig som et almindeligt Resultat af Forfatterens Undersøgelser, at Op- eller Nedgangen i Slægternes Dødelighed og Tilstedeværelsen af de Forhold, der have været Aarsag hertil, ikke let kunne fæstnes til nogen bestemt Periode. Navnlig findes der intet Afsnit i det hele Tidsrum, man kunde udpege og forklare som en særlig Tilbagegangstid. Trediveaarskrigens Generationer have mindre Dødelighed end Tiden hundrede Aar efter, og iøvrigt anser Forf. ikke Krigsdeltagelsen for noget Moment af særlig Betydning for de adelige Slægters Uddøen. I og for sig er det ganske vist ikke noget ringe Antal adelige, Krigene have taget som Ofre — i 839 undersøgte Slægter 379 voxne Mænd eller 8,6 pCt. af samtlige disse Slægters voksne —; men det er dog klart, at Tyngdepunktet langtfra ligger her, thi Krigene have jo intet haft at gøre med den store Børnedødelighed, med Cølibatet, Ufrugtbarheden o. s. fr.

At i det hele de adelige Slægters Uddøen ikke er noget periodisk eller temporært Fænomen fremgaar, ifølge Forfatterens Opfattelse, i et og alt af det fremlagte Materiale, thi dette har jo vist, at der i enhver Slægts Liv kommer et Tidspunkt — alt tidligere indvarslet —, hvor den saa at sige ikke kan eller vil lege med mere. Og det er ikke Døden, her er den værste Fjende. Der kan ingen Død være, hvor der ingen Liv er, og det ejendommelige er netop, at Slægterne standse, fordi de intet nyt og levedygtigt sætte ind i Verden! — Det forstaar sig, at endnu langt tydeligere vil dette komme til Klarhed, naar Forf. naar til, i Fortsættelsen af sit Værk, at behandle de levende Slægter. Alt nu har han imidlertid nogle Steder antydet, at der maaske ingen Væsensforskel vil blive paa de levende og de døde Slægters demografiske Statistik; og vilde man fremhæve, at de angivne Aarsager til Slægternes Ophør intet mærkeligt indeholde — thi disse Aarsager ere jo netop Forudsætningen for, at Udslukningen finder Sted, og at vi altsaa her behandle Slægterne —, da kan herimod, som anført, gøres gældende, at selve „Dødsmaaderne" vise Manglen paa Levelyst og Fortsættelsesevne, og netop dette er det springende Punkt i Betragtningen af den Art Slægter.

De adelige Slægter kunne altsaa i det lange Løb ikke fortsætte Livet. Herimod er det ingen Indvending, at Vedligeholdelsen af en „Slægt" for saa vidt beror paa en Vedtægt, som der stilles det Krav, at Mand skal følge efter Mand, thi de adelige Døtre forblive enten ugifte, da fortsætte de ikke Slægten, eller de gifte sig ind i andre adelige Slægter, og herved vilde de vel, hvis Kvindelinjerne medregnedes, forøge den enkelte Slægts Levetid, men ikke en given Adelsgruppes som Helhed, eller de gifte sig ind i borgerlige Kredse, men da ere de jo netop gaaede udenfor de „historiske" Slægters Ramme, og det er kun Patriciatets Livsvilkaar, her er Tale om. Noget lignende gælder Indvendingen med Hensyn til uægte Børn. Det er sandt, at der oftere i en Adelsslægt, hvis legitime Gren er døende eller uddød, har vist sig stor Levedygtighed hos Efterkommere af uægte Afstamning, og dette skulde forsaavidt tale imod Adelsslægtens Mangel paa Leveevne; men netop idet Slægten bliver illegitim, gaar den over i andre Samfundsforhold, og at den kan leve her og ikke i sine legitime Former, er snarere et Bevis for end imod de specielle vitale Vilkaar, der knytte sig til Bærerne af de historiske Navne.

Som man vil se af de foranstaaende Bemærkninger — hvor jeg haaber i det væsentlige at have truffet Forfatterens Tankegang — betragter altsaa det foreliggende Skrift visse af de menneskelige Slægter, in casu de adelige, som særlige Love undergivne, Love, der pege mod Død og ikke mod Liv. At der maa være Tale om særlige Love, eller at i hvert Fald den samme Dødstendens ikke kan gælde alle menneskelige Slægter, ligger jo simpelthen i, at saa maatte Menneskeslægten forlængst være uddød. Men da enhver nulevende har haft en Fader, og denne atter en Fader osv., maa altsaa utalte anonyme Slægter have fortsat sig gennem Tiderne; kun Slægterne med Navne ere forsvundne. Og medens det er en Naturlov, at alle Individer dø, er det — saa længe der skal være Spørgsmaal om Menneskehedens Bestaaen — ligesaa lovfæstnet, at Slægter, Mand efter Mand, ikke alle dø; derfor er det Spørgsmaal berettiget, hvilke Slægter dø, og hvilke ikke?

Naar Forf. antager, at det er de historiske Slægters Lod at uddø, saa støtter han dette ikke blot paa, hvad han nu har paavist om det umaadelige Mandefald i den svenske Adel og de ejendommelige Maader, den visnede paa, men han henviser til andre Landes Adel, hvor ganske de samme Forhold træffes, til alle de store Aandens Navne, hvis Efterkommere, om saadanne overhovedet fandtes, vare faatallige, til Byernes Patriciat og de dér førende Slægters korte Levetid o. s. fr. Han mener, man overfor alt dette ikke kan værge sin Tanke mod den Betragtning, at fra det en Slægt er naaet til det Led i Slægten, der giver den Navn, gør den historisk, begynder Nedgangen, hurtigere eller langsommere — men sikker —, hvad enten Aandsvirksomhed og fysiologisk Forplantningsvirksomhed modvirke hinanden, eller de ydre Vilkaar, de historiske Slægter komme under, modarbejde dens fortsatte Bestaaen, eller andre Forhold, stærkere end den enkelte, gøre sig gældende. Vi ere her endnu paa Hypotesens Omraade, men denne synes med ikke ringe Sikkerhed at kunne dokumenteres.

Der er meget, som taler for, at Forf. har Ret i sine Betragtninger. Det viser sig saaledes rent positivt, at Slægter, der have naaet et vist socialt Niveau, forplante sig mindre end de brede Lags. I Westergaards og min „Ægteskabsstatistik" have vi godtgjort, for begrænset Tid og Sted, men med ret stort Materiale, at de velstillede Samfundsklasser gifte sig i ringere Tal, eventuelt i en senere Alder, og, selv under iøvrigt lige Forhold, sætte færre Børn i Verden end f. Ex. Arbejderklassen. Dersom større Dødelighed hos Arbejderbefolkningen ikke udjævner denne Forskel — hvad der sandsynligvis ikke er Tilfældet —, maa altsaa hine Slægter blive de underlegne og have større Chance for at ophøre end de ubemidledes. Dette betyder imidlertid ikke noget tragisk, ikke at Kulturen gaar tilgrunde, medens Almuen breder sig. Thi da der her ikke er Tale om afsluttede Kaster, vil der, i fremadskridende Tider, ske en uafbrudt Bevægelse opefter, saaledes at stedse flere kunne faa Del i Livets materielle og aandelige Goder, og samtidig med at velstillede Slægter glide ud af Sagaen, ere de allerede mere end erstattede af andre, der

føre Livet og Kulturen videre. Men hvad der er af Interesse er, at endel af de velstillede Slægter sandsynligvis gaa tilgrunde netop i Kraft af Bestræbelserne for at holde sig oppe, thi sætte de færre Børn i Verden, hviler Slægten paa færre Par Øjne, og fordeles Velstanden mellem disse, vil let Vellevnet og Mangel paa Spore til Arbejde bringe den fysiske og materielle Ruin, som man netop bestræbte sig for at forebygge. Dette turde være den ædruelige, prosaiske Forklaring til, at saa mange „historiske" Navne fra Bypatriciaterne m. v. forgaa. Endvidere maa det imidlertid huskes, at da Borgerpatriciernes Navne ikke have været indskrevne i noget Riddarhus, have naturligvis Slægterne her i langt større Tal end hos Adelen fortsat deres Liv, kun nedsunkne i de ukendte Samfundskredse. Resultatet er imidlertid i hvert Fald, at den rige, socialt velstillede Del af Borgersamfundet hyppigt vexler Navne.

For de svenske uddøde Adelsslægters Vedkommende træffe vi, som paavist, et udpræget Hang til Ikke-Ægteskab, endvidere, fra Led til Led, en Formindskelse i Frugtbarheden og i sidste Led en stor Sterilitet. Alt dette kan være en Kombination af frivilligt Afkald paa eller sent Ægteskab, under Frygten for ikke at kunne holde Standsvilkaarene vedlige, og af en virkelig Kraftformindskelse hos Slægten. Hos nogle Slægter indtræder Utilbøjeligheden til Ægteskabet meget snart efter Slægtens Ophøjelse, hvis da ikke hos Stifteren selv, hos andre, Slægterne med talrige Led, ere vel først efterhaanden de nedarvede Rigdomme formindskede i Omfang og Betydning, samtidig med at Vanskeligheden ved blot i Kraft af sit Navn at skaffe sig Stilling og Indtægt er steget, alt som man er kommet vor Tid nærmere. Den ægteskabelige Frugtbarhed kan frivillig være holdt indenfor visse Skranker, men langt sandsynligere har en virkelig Degeneration, kulminerende i hyppig Sterilitet, været tilstede. Det samme Forhold genfindes maaske i den store Børnedødelighed, hvor det jo forresten ikke er givet, at den for Fortidens Vedkommende har været extraordinær.

Medens vi imidlertid paa alle disse Omraader staa overfor Data, der, i hvert Fald formelt, kunne henføres under

almindelige, om end skarpt udtrykte „Overklasse"-Fænomener, og medens man dog derfor stadig her kan spørge, om den beskrevne Udvikling er en saadan, der vil genfindes hos de endnu levende adelige Slægter, og der ikke vil genfindes hos de uddøde borgerlige, saa gælder noget lignende ikke med Hensyn til den store Forskel imellem Børnenes Køn fra Slægtled til Slægtled. Man kan sige, at det er dette Forhold, Mangel paa Sønner, der er Almenheden mest nærliggende som Aarsag til Ophøret af en „Slægt", og dette er naturligvis forsaavidt rigtigt, som uden Søn ingen Successor. Men netop derfor ligger Mærkeligheden i de statistiske Data mindre paa det store Overtal af Piger i de sidste Led — ellers vare de maaske ikke blevne de sidste — end paa det store Overtal af Drenge i de første Led. Saa vidt vides, kan Forholdet mellem Antallet af Drenge- og Pigefødsler ikke sættes i Forbindelse med nogen fysiologisk fastslaaet Lov, altsaa ikke heller med begyndende Kraft og følgende Degeneration; man kunde derimod nævne en Hypotese som denne, at da den abnorme Størrelse af Drengefødsler mest tilhører Perioden under og efter de store Krige, er her en vis Forbindelse tilstede, forsaavidt man betragter det som givet, at Mandefaldet i Krigen i Reglen erstattes af et stort Antal Drengefødsler efter Krigsaar (hvad der i hvert Fald haves talrige Exempler paa). En anden Forklaring er den, at da det synes godtgjort, at særlig frugtbare Ægteskaber have et forholdsvis større Antal Drengefødsler end mindre frugtbare, maa der ogsaa sammen med de første Slægtleds store Børnetalrighed være optraadt et stort Antal Drengefødsler. — Ingen af Forklaringerne anser jeg for særdeles vægtig, end ikke for uangribelig ved Hjælp af selve Tabellens Data, men jeg anfører dem som et Udtryk for, at der ingen Mystik behøver at ligge i det iagttagne Fænomen. Dette er unægtelig højst ejendommeligt, og det er af betydelig Interesse, at Forf. har faaet det fremdraget, men herfra er der et langt Spring til at gøre det til et Attribut til „historiske" Slægter — saaledes at Slægten ved at blive „historisk" begynder med et talrigt mandligt Afkom, der senere slaar over i sin Modsætning —,

thi den Mulighed er meget nærliggende og har her skullet paapeges, at en Ompostering af det i og for sig knappe Materiale vilde kunne bringe Fænomenet ind under Synspunkter, hvor vi møde det som en gammel Bekendt fra Fødselsstatistiken i Almindelighed. Og lykkes det ikke, da ligger vel Aarsagen i vor særlig mangelfulde Kundskab med Hensyn til de Forhold, der bestemme baade Udsving og Gennemsnit for Antallet af Drenge- og Pigefødsler [1]).

Som Helhed er jeg altsaa mere end Forf. tilbøjelig til at holde Spørgsmaalene om de historiske Slægters Liv og Død nogenlunde paa det jævne og i Niveau med, hvad der paa de fleste Omraader kan godtgøres som Tendens hos alle Overklasse-Slægter. Dette saa meget mere, som Nødvendigheden af de historiske Slægters Forsvinden — hvad der ganske vist vilde gøre disse Slægter til Særslægter — ingenlunde synes mig saa godtgjort, som det forekommer Forf., for hvem dette Resultat egentlig er Alfa og Omega i hans Værk. Forf. mener, at da den svenske Adel nu ikke mere fornyes, og da hele Fortiden peger hen imod en Forsvinden, saa maa Udslettelsen nødvendigvis blive denne Adels Skæbne. Nu oplyses det ganske vist, at der af det hele Antal introducerede Slægter, som før nævnt, kun er $^1/_4$ tilbage, ja, at der af de 1591—1691 nobiliterede Slægter kun er $^1/_5$ à $^1/_6$ tilbage. Men samtidig viser det sig, at af de introducerede Slægter,

---

[1]) Det bør udtrykkelig siges, at Forf. intet fastslaar om Aarsagen til det fundne Forhold, men dog nærmest gør det til et Led i sin hele Betragtning af de historiske Slægter. — Hypotesen om talrige Drengefødsler efter Krigen er almindelig og hyppig fremdraget. Drengebørnenes større Talrighed i frugtbare Ægteskaber er derimod først nylig konstateret. (Geissler. Beiträge zur Frage des Geschlechtverhältnisses der Geborenen, 1889. Zeitschrift des k. sächsischen stat. Bureaus). — Jeg skal endnu nævne, at det af Bergs Afhandling, Proportionen mellan könen osv., i K. S. Vetensk.-Akademis Handlingar, B. 10, bl. a. fremgaar, at Stockholm i Perioden 1749—1867 i en Fjerdedel af Aarene havde flere Pige- end Drengefødsler. Saa mange Afvigelser kan der findes i det enkelte, samtidig med at det normale Tal genfindes som Helhed.

der ere ældre end 1591, er der 28 pCt. tilbage, hvad der, ifølge Forf., formentlig skyldes, at der her navnlig er Tale om Grundadel, og at dennes Tilknytning til Jordejendomme, altsaa til fast Besiddelse og Rigdom, har gjort den mindre udsat for Mandefald og Henvisnen end Tjeneste- og Hofadelen. Derfor have ogsaa de baroniserede Slægter vist sig livskraftigere end Lavadelens, og da endnu hertil kommer, at Slægter ved en vis Alder synes at „aptere" sig til Stillingen som „historisk" Slægt og yde sejg Modstand mod Tilintetgørelsen, samt da endelig den moderne Hygiejne m. m. ifølge de foran angivne statistiske Data ikke synes at ville nægte netop Adelsslægterne al Støtte i Kampen for Livet, saa er det vistnok for tidligt alt nu at spaa Enden paa det hele. I hvert Fald maa dette Endeligt blive en kun fjærnt liggende Mulighed. Med Fortiden som Udgangspunkt have vi jo nemlig ovenfor set, at i Løbet af 150 Aar menes ca. $^2/_3$ af Slægterne at gaa til Grunde, derefter følger en langsommere Aftagen i den følgende Periode, og skal man benytte de forholdsvis faa Erfaringer, der foreligge for et Tidsrum af indtil 300 Aar, til en Spaadom om Fremtiden, saa vil man kunne sige, at af 1000 Slægter paa et givet Tidsrum vil der efter 300 Aars Forløb være ca. $^1/_6$ tilbage. Men er dette rigtigt — og mere véd man indtil videre ikke om Sagen — saa kan det for de nu bestaaende 700 svenske adelige Slægter godt vare ca. 1000 Aar fra Dato, inden den sidste Slægt er forsvunden. Og vil nogen vove at profetere et Aartusinde frem i Tiden?

Det vilde være saa meget urimeligere, som man intet kan slutte fra Tiden for tusind Aar tilbage, thi vor Viden om nuværende Adelsslægters Ælde eller Fortidens Adelsslægters Skæbne er jo i allerhøjeste Grad begrænset af det skriftlige og dokumenterede Materiales Tilstedeværelse. Der er nuværende stolte Slægter, der maaske alt vare Herreslægter i den tidlige Del af Middelalderen, men hvis Historie som hele Samtidens er dækket af Mørke; der er sikkert endnu langt flere Fortidens Navneslægter, hvis Efterkommere nu leve ukendte —, og vi maa jo vel fastholde, at det er Theorien om Døden som alle historiske Slægters Skæbne, man maa

betragte som tvivlsom, medens naturligvis ingen vil paastaa, at Slægterne blive ved at være „Navneslægter" ned igennem Tiderne, saa lidt som de vedblive at have Aand eller Rigdomme. Det er, efter Forf., i egentligste Forstand Livet det koster at blive historisk Slægt; alle historiske Slægter maa dø.

Kong Kristian IX af Danmark, der selv hører til en meget gammel Slægt, har, i levende Live, en direkte mandlig Descendens (Sønner, Sønnesønner og Sønnesønssønner) paa 18 Personer. Hvormange levende Mænd — af hvilkensomhelst Samfundsklasse — har et saa talrigt mandligt Afkom og saa stor en Chance for at yde et vægtigt Bidrag til Slægtens og Menneskehedens Vedligeholdelse? Dette fører atter til følgende Spørgsmaal: hvor mange eller rettere faa behøver der at blive tilbage af den svenske Adels eller i det hele af de historiske Slægter, for at disse udvalgte ved ny Regenerationskraft kunne yde deres betydningsfulde Bidrag ogsaa til den almindelige Befolkningsforøgelse? Hvorledes er Forholdet i saa Henseende for de ikke-historiske Slægters Vedkommende, hvilke utalte Tusinder ere ikke gaaede til Grunde, naar Folkeslagene gik tilbage i Tal, medens saa atter de tilbageblevne have befolket Landene med ny og forøget Kraft! Med andre Ord: de Udsnit af Genealogien, der endnu foreligge, ere — og maa være — for lidet omspændende, dels i og for sig, dels i Forhold til Menneskehedens almindelige Genealogi, til at man nu kan stille Horoskop fra det kendte til det ubekendte.

Vi befinde os jo i det hele her paa et nyt og uopdyrket Felt. Thi vel foreligger der allerede en betydelig Litteratur om Slægtsvexlingen og Standscirkulationen — Undersøgelser om det sidstnævnte Forhold ere i den nyeste Tid paa Dagsordenen i enkelt officiel og adskillig privat Statistik — men videre end til en Begyndelse ere vi ikke naaede. Det er derfor næppe værd strax at etablere „Love", hverken med Hensyn til de nye Slægters Opkomst eller de gamles Forsvinden. Her rækker hverken Historien eller Statistiken til endnu. Men i hvert Fald, have vi i vor Forskning Valget imellem at tage til Udgangspunkt Hypoteser som den om Reproduktionsevnens Formindskelse ved Aandsevnernes Forøgelse — formedelst

Konstateringen af endel sønneløse Genier —, eller en ganske sober Betragtning, støttet paa den almene Statistik, om Rimeligheden for, at Overklasse-Slægter under deres Selvhævden bære Tilbagegangstendenser i sig, da turde ikke hint, men dette Grundlag være det frugtbareste at arbejde videre paa.

Et vægtigere Bidrag til Overklassestatistik — samtidig bundende i Individual- og Masse-Undersøgelser — end Prof. Fahlbecks Værk, er imidlertid næppe tidligere fremkommet. Med ikke ringe Forventning maa man imødese Fortsættelsen af dette Værk, der i hvert Fald vil være et betydningsfuldt Supplement til det foreliggende Bind. Dog alt nu maa man udtale sin oprigtige Tak for, hvad der er ydet. Jo større et Arbejde, der paa de her omhandlede Omraader staar tilbage for Forskningen, des mere fortjenstligt er det at have givet en analytisk, statistisk Fremstilling som den foreliggende. Det er et af Kultursamfundenes vigtigste Problemer, dette Skrift sætter under Debat, og foruden den store, baade personalhistoriske og almene Interesse, det maa have for Sverig, har det en vidtrækkende historisk og demografisk Interesse for os alle. Det er et i høj Grad moderne Værk i denne Samfundslagenes Brydningstid og under Genealogiens Opmarsch i Videnskabernes Række.

I Tilknytning til ovenstaaende Anmeldelse skal jeg minde om, at Dr. Gustav Bang i sit Skrift „Den gamle Adels Forfald" søgte at bevise den danske Adels Forfald i en bestemt Periode, fremkaldt ved tidsmæssige Aarsager. Helt anderledes ser altsaa Prof. Fahlbeck paa tilsvarende Forhold. Han henfører Adelen under Patricierlægterne og giver alle saadanne, adelige, borgerlige, Rigdommens, Aandens, en vis begrænset Slægtslevetid, i Modsætning til de brede Lags Slægter. Er der saaledes en betydelig Forskel i Undersøgelsens Resultater, er dette endnu mere Tilfældet med Hensyn til dens Art. Medens Dr. B. efter at have omtalt Adelens Slægter hurtigt opgiver disse, opløser dem i Individer og der-

efter udarbejder en Statistik for Individerne, løsrevne fra Slægterne, gaar Prof. F. ud fra, at da han staar overfor et begrænset Antal Slægter, tilsammen dannende den Stand, der statistisk skal undersøges, er det Slægterne, der skulle danne Basis, og dette sker ved, at han behandler Individerne efter deres Plads i Slægtsrækken (Slægtsleddet). Hvor frugtbar denne Undersøgelse er, er ovenfor paavist. Hvor langt Dr. B. — ufortalt, hvad hans Afhandling iøvrigt har ydet —, er fra at have naaet, hvad han havde sat til Slutformaal for sin Opgave, tror jeg at have godtgjort i min Anmeldelse af hans Skrift (Hist. T., 7. R. I, S. 216), og i sit Svar (l. c. S. 581 ff.) forsøger han da ogsaa kun paa et enkelt Punkt en Imødegaaelse, der i Virkeligheden lader mine Indvendinger ogsaa paa dette Punkt staa ved Magt.

Hovedparten af Dr. Bangs Svar er imidlertid rettet imod Arkivar Thisets Anmeldelse af hans Skrift (l. c. S. 519 ff.). Jeg skal ikke blande mig i dette Mellemværende, men kun gøre opmærksom paa, at fra Individerne, løsrevne fra Slægterne, er Diskussionen nu gaaet over til Slægterne, løsrevne fra Individerne, en Debat om „den rene" Slægt, uden Hensyn til dennes Størrelse, Medlemmernes Alder, Ophørets Art o. s. fr. Hvis det kun er om at gøre at konstatere, at den konventionelle Enhed, man kalder „Slægten", altid, som historisk Slægt, maa uddø efter en vis Tids Forløb, ja, saa er det til Nød tilstrækkeligt kun konsekvent at medtage alle Slægter indenfor det behandlede Omraade og ingen andre; men vil man sammenligne levende og døde Slægter, udmaale Forhold i én Periode eller i én Samfundsklasse overfor en anden, saa kan den abstrakte Slægt blive overmaade misvisende at regne med. Man maa ikke glemme, at selv en virkelig Dødelighedsstatistik, hvor der er Tale om Individer (naturlige, ikke kunstige Enheder), ved enhver dybere gaaende Undersøgelse deler disse efter Køn, Alder, Civilstand, helst ogsaa Erhverv m. m. En sammenlignende Dødelighedsberegning for Slægter kræver ikke et mindre, men et langt større Arbejde for at gøre Materialet saa ensartet som muligt.

Imidlertid staar jo den hele Slægtsbehandling — ikke blot

statistisk, men fra mange andre videnskabelige Synspunkter — endnu saa meget i sin Begyndelse, at man maa slaa af paa Fordringerne og drage den Nytte man kan selv af en yderst summarisk Undersøgelse. Men i den danske Adelsslægtsstatistik er der den yderligere Ulempe ved at nøjes med de „rene" Slægter, at disse kun omfatte et gennemsnitligt Antal af ca. 200, med en gennemsnitlig aarlig Afgang af 1 Slægt, og tilmed en saa kapriciøs Dødelighed fra Tiaar til Tiaar, at man, alt efter om man tager 20 eller 30 Aar osv. som Tidsenhed for Sammenligningen, kan faa de forskelligste Resultater, de indbyrdes mest afvigende Udsving fra Middeltallet. At godtgøre dette ved talrige Exempler, vilde være mig let, men vilde jo tillige være et Spild af Tiden og Pladsen.

Mit Hovedindtryk af Dr. Bangs paa Grundlag af Arkivar Thisets Materiale affattede Tabel (l. c. S. 596) er følgende. Dersom man med Prof. Fahlbeck gaar ud fra, at Adelsslægternes vitale Forhold ere saa at sige uafhængige af Tidsforholdene, da kan man i sin Sammenligning mellem Tid og Tid tage alt med. Følger man ikke denne Hypotese, men tværtimod tror, at der for bestemte Tider kan paavises „Forfald", da maa man naturligvis ikke sammenligne f. Ex. Aar 1600 med Aar 1900, eftersom sidstnævnte Aar paa Forhaand maa give langt gunstigere Livsvilkaar end førstnævnte. I Dr. B.'s Tabel maa man derfor ved sine Sammenligninger udelade de sidste Generationer af dette Aarhundrede og højst tage den første med. Sætte vi derfor Grænsen ved 1830 og derfra gaa 400 Aar tilbage i Tiden, til 1430 — inden hvilken Tid man vel heller ikke véd fuld Besked — faa vi en gennemsnitlig aarlig Slægtsdødelighed af 6,2 p. m. Skal der nu ikke, som nys omtalt, leges med Tallene, saa maa Undersøgelsen om en Forfaldsperiode knyttes til et bestemt historisk Tidsafsnit — altsaa udefra givet — selvfølgelig et saadant, hvor Sagen paa Forhaand har nogen Formodning for sig. Dette Afsnit kan kun være Kristian IV's og Frederik III's Regeringstid, 1590 (1588)—1670. Perioden 1430—1830 faa vi da nøjagtig delt i 5 × 80 Aar, med „Forfalds"-Afsnittet i Midten.

De 5 Dødelighedskvotienter ere 6,4—5,3—7,0—6,4—6,0. Vi have altsaa under Forfaldet et Udsving fra Middeltallet (6,2) til 7,0. Dette Udsving repræsenterer Forfaldet, men i Realiteten betyder det, at dersom der 1590—1670 var afgaaet 77 i Stedet for 88 Slægter, saa havde Perioden været ganske normal, uden Forfald. (Jeg bortser her og i det følgende fra den Forandring i Beregningerne som Helhed, en enkelt Periodes ringere Dødelighed havde fremkaldt). Den samme Forskel faar man iøvrigt ogsaa frem ved at nøjes med en Sammenligning mellem det 16de og det 17de Aarhundredes Dødelighed for de „gamle" Slægter (over 100 Aar gamle, for Slægterne under 100 er Dødeligheden omtrent ens); tages Blomstrings- og Forfaldsaarhundredets Fællesdødelighed som normal, saa faar Forfaldsaarhundredet et Merudsving, der repræsenterer 11 Slægter. Jeg skal endnu kun gøre opmærksom paa, at de 11 overtalligt døde Slægter alle kunne henføres til de tyve Aar 1640—60, hvor der afgik 28 Slægter, men med 6,2 som Basis kun skulde være afgaaet 17, og jeg skal ganske henstille, om der kan findes Tidsaarsager til, at disse tyve Aar — vel den drøjeste Snes Aar, Danmark har gennemlevet fra Valdemar Atterdags Tid indtil vore Dage — møde op med denne extraordinære Afgang af Adelsslægter, hvortil saaledes indtil videre „Forfaldet" synes at maatte indskrænke sig.

Perioden 1430—1830 giver altsaa aarlig en Slægtsdødelighed af 6,2 p. m., Afsnittet 1590—1670 af 7,0, medens den svenske Undersøgelse for Perioden 1626—1890 gav lidt over 7 (jfr. ovenfor). Tallene ligne saaledes meget hinanden. Endnu nærmere kommer Danmark og Sverig hinanden, naar man dels begge Steder kun sammenligner Slægter, der ere over 100 Aar gamle — hvad der er korrektere, fordi den svenske (men ikke den danske) Statistik regner Etledsslægter med mellem levende og døde, hvilket forøger dens Dødelighed—, dels for Danmark tager Perioden 1600—1900 (1896), hvad der altssa kommer til at svare til den svenske Periode. Den svenske Slægtsdødelighed synes da at blive 5 à 6 p. m. — nøjagtigere tillade de svenske foreliggende Data mig ikke Beregningen —, det danske Tal bliver, ifølge Dr. Bangs Under-

søgelse (l. c. S. 606), 5,9 p. m. Paa Grund af megen formel og reel Uensartethed i Materialet kan dette Resultat, omtrent samme gennemsnitlig aarlige Adelsslægts-Dødelighed i de sidste tre Hundrede Aar i Danmark og Sverig, bero paa en Tilfældighed, men da ligner denne meget en Tanke og giver i hvert Fald noget at tænke paa.

Marcus Rubin.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Professor Dr. Edvard Holm har af Helbredshensyn efter 33 Aars Universitetsvirksomhed taget sin Afsked fra 1. Marts 1899 som Professor i Historie ved Københavns Universitet. I denne Anledning bragte Kolleger, Historikere og mange andre, som hans forskelligartede Virksomhed havde bragt ham i Forbindelse med, ved en festlig Sammenkomst, hvor Professor *Joh. Steenstrup* holdt Hovedtalen, ham en Tak for hans Gerning, ligesom der udtaltes de varmeste Ønsker for, at han maatte have Kraft til at fuldføre de store videnskabelige Opgaver, han havde paataget sig. Det ledige Professorat blev under 16. Febr. besat med Underbibliotekar, Dr. phil. J. A. Fridericia.

Forfatteren Carl Bruun er død 26. Marts 1899, 53 Aar gl. Ved Siden af journalistisk og anden litterær Virksomhed er han ogsaa optraadt som Historiker, dels ved et populært Skrift om *Pompeji* (Kbh. 1881), dels og navnlig ved et stort Værk: *Kjøbenhavn. En illustreret Skildring af dets Historie, Mindesmærker og Institutioner.* (Kbh. 1887 ff.). Medens dette Værks 1. Del, der gaar til 1648, væsentlig i en klar og let læselig Form gengav tidligere Forfatteres Undersøgelser, har 2. og navnlig 3. Del hævet sig til et Skrift af virkelig videnskabelig Betydning, hvor energisk Arbejde i arkivalske Kilder har bragt meget nyt og værdifuldt frem baade

med Hensyn til Hovedstadens ydre Forhold og Bygningshistorie og til dens Institutioner, Handel og Industri. Desværre har en langvarig Sygdom og nu Døden hindret Forf. i at føre Værket ned til det Aar, 1807, der skulde være dets Afslutslutning; han er kun naaet til Slutningen af det 18. Aarhundrede. Afslutningen vil blive besørget af cand. mag. P. Munch.

Oberst Otto Vaupell er død 10. April 1899, 75 Aar gl. Den afdøde, der var en tapper og dygtig Officer, følte ogsaa en levende Trang til at virke som historisk Forfatter. Hans Hovedskrift blev: *Kampen for Sønderjylland 1848—50*, 1.—3. Del, hvis 1ste Udgave er udgivet af den danske historiske Forening (Kbh., 1863—67); ved Forf.'s Selvoplevelser og ved hans Benyttelse af Oberst Læssøe's Papirer har dette Skrift en betydelig Værdi. Til et andet Værk: *Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814*, 1.—2. D. (Kbh., 1872—76) medbragte han ogsaa gode militære Forudsætninger, men det lider af Mangel paa Nøjagtighed i Enkelthederne. Senere kom han ind paa politiske og mere indviklede Opgaver, som han ikke magtede, saaledes *Rigskansler Grev Griffenfeld*, 1.—2. D. (Kbh., 1880—82), hvilket Skrift dog indeholder mange hidtil utrykte Aktstykker og derfor altid vil beholde sin Betydning, og *Dronning Margrethe, Mindeskrift* (Kbh., 1897). Ved Siden heraf har han meddelt mange mindre militærhistoriske Bidrag, især fra sin Deltagelse i vore sønderjydske Krige; de fleste af dem er trykte i *Vort Forsvar*.

17. Marts 1899 døde den ansete svenske Arkivforsker og Udgiver Olof Simon Rydberg, født 1822. Rydberg var allerede i en noget fremrykket Alder, da han i 1877 paabegyndte Udgivelsen af *Sverges Traktater med främmande magter*, et monumentalt anlagt Værk, der efter sin Plan skulde omfatte alle Sveriges Traktater lige fra den ældste Tid til vore Dage; Ordet Traktater toges endda i en meget bred Forstand, og til selve Hovedakterne føjedes talrige, dermed i Sammenhæng staaende Brevskaber, ligesom Udgiveren underkastede alle Tvivlsmaal en indtrængende Prøvelse. Det var saaledes

et rent Kæmpeværk, som Rydberg satte sig som Maal, og det var utænkeligt, at han kunde opnaa at føre det til Ende; det er allerede meget, at han naaede frem til 1630 (1.—5. D. 1.—2. H. Stockholm, 1877—91) samt desuden udgav 2 Bind vedrørende Tiden 1815—67 (10.—11. D. 1896—98). Værket skaffede Udgiveren stor Anerkendelse, og da „Vitterhets-Historie- och Antiqvitets-Akademien" optog ham som Medlem, meddelte han i sin „Indtrædelsestale" (1883) en Række Undersøgelser om Unionsbrevet fra Kalmar, der vidner om den største Skarpsindighed, selv om hans Hovedopfattelse har fundet Modsigelse.

Robert Fruin, tidligere Professor ved Leydens Universitet, er død 29. Jan. 1899, 76 Aar gl. Den afdøde har i en lang Række af Aar indtaget en uomtvistet Førerstilling imellem Nederlandenes Historikere, hvilket navnlig skyldes hans udmærkede Værk: *Tien jaren uit den tachtigjarigen Oorlog* (Leyden, 1856), i hvilket han kastede nyt Lys over Nederlandenes Tilstand i de 10 Aar fra 1588 til 1598.

Heinrich Kiepert, Professor i Geografi ved Berlins Universitet, er død 21. April 1899, 81 Aar gl. Han har erhvervet sig et stort Nåvn som en af de kyndigste Kendere af Oldtidens Geografi; hans Hovedarbejder er: *Lehrbuch der alten Geographie* (Berlin, 1878) og forskellige Kortværker, især *Atlas antiquus* og *Atlas von Hellas und den hellenischen Kolonien,* der begge er udkommet i talrige Oplag.

Det her tidligere omtalte nystiftede *Østifternes historisk-topografiske Selskab* har begyndt Udgivelsen af et Tidsskrift: *Fra Arkiv og Museum. Studier og Aktstykker vedkommende de danske Østifters Historie og Topografi,* redigeret af cand. polit. F. H. G. Schiøtt. Det 1. Hefte (Kbh. 1899) indeholder Bidrag af *Redaktøren* og Arkivar *G. Hornemann* samt Meddelelser fra Nationalmuseets 2. Afdeling.

Den norske historiske Forening har for Aaret 1898 i Stedet for et Hæfte af sit Tidsskrift udgivet et særskilt Værk:

Studier over de norske Byers Selvstyre og Handel før Hanseaternes Tid, af Universitetsstipendiat Alexander Bugge. Forf. bekæmper heri den Opfattelse, at der i Norge før Hanseaternes Indtrængen knap kan tales om en virkelig Borgerstand eller et udviklet Byliv, og ved et indtrængende Studium af de norske Kilder, forenet med mange, delvis helt ukendte Oplysninger fra udenlandske Byarkiver, er det sikkert lykkedes ham at kaste et nyt Lys over de omhandlede Forhold. Der fremtræder i Norge tidligt et kraftigt Handelsrøre, Byerne sondrer sig ud fra det aabne Land og opnaar et vist Selvstyre, en talrig Befolkning sysler med Handel og Skibsfart, og Forbindelsen med England og Flandern er meget livlig. Paa denne Baggrund fremtræder Hanseaternes senere Herredømme over Norges Handel des grellere; men paa Aarsagerne til dette Omsving kommer Forf. mindre ind, end man vel kunde ønske. Hans velskrevne, ofte særdeles skarpsindige Undersøgelser fortjener den største Anerkendelse og har ogsaa megen Betydning for Forstaaelsen af dansk Samfundsudvikling i Middelalderen. *Kr. E.*

Af det betydningsfulde Værk: *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling,* udg. af Kgl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien er udkommet 2. Afd. 9. Bd. (Stockh., 1898). Det indeholder Breve fra Feltmarskalk Herman Wrangel og andre Generaler i Tiden 1614—53.

Kongeriget Belgiens Archives générales i Brüssel vil for Fremtiden være aabent fra Kl. 9—6, idet der er indlagt elektrisk Belysning i Læsesalen. Saa vidt vides, er dette det første Arkiv, der paa denne Maade har fulgt det Eksempel, som er givet af Bibliotekerne rundt om, medens tidligere kun enkelte andre Arkiver (f. Eks. det svenske Rigsarkiv) har været tilgængeligt Sommereftermiddage.

De mange moderne Forsøg paa at levere en Verdenshistorie i Enkeltfremstillinger har faaet en Forøgelse i en Weltgeschichte, udgivet af Dr. H. Helmolt og beregnet paa

8 Bind, hvoraf det første er udkommet (Leipzig u. Wien, 1899). Udgiveren gør ret overlegent Fordring paa at levere noget fra alt tidligere forskelligt, idet Værket skal være det første, der skal byde en Fremstilling af hele Menneskehedens Historie, og Vejen hertil skal være en geografisk Ordning af Stoffet. Han ser nu Amerika som Jordens yderste Østen og begynder derfor med dets Historie, hvortil saa slutter sig det stille Oceans. Imellem de tyske Historikere, han har vundet som Medarbejdere for denne noget besynderlige Plan, er ingen særlig betydelige Navne; derimod er der i 1ste Bind Indledningsafsnit om Antropogeografi, den forhistoriske Tid m. m. af saa ansete Videnskabsmænd som Geografen Professor *Fr. Ratzel* i Leipzig, Antropologen Professor *Joh. Ranke* i München o. fl.

Professor ved Universitetet i Gent, Henri Pirenne, har udgivet 1. Bd. af en Belgiens Historie; det er udkommet først paa Tysk i Heeren og Ukert's Samling af de europæiske Staters Historie som *Geschichte Belgiens; deutsche Übersetzung von Fritz Arnheim* (Gotha, 1899). Forf. har i dette Bind, der naar til Begyndelsen af det 14. Aarh., givet en talentfuld Skildring, særlig af de indre, kulturelle og økonomiske Forhold i de belgiske Landsdele.

La Société de l'Histoire de France har paataget sig en Opgave, der vil have stor Interesse, nemlig en ny kritisk Udgave af de for det 17. Aarhundredes diplomatiske Historie saa vigtige *Mémoires du Cardinal de Richelieu*. Udgaven skal omfatte 15 Bind, og 2. Bind ventes at ville udkomme i Løbet af 1899.

Der er i den senere Tid udkommet to vigtige Skrifter til Belysning af de politiske Ideers Historie. Det ene er: G. P. Gooch: *The History of English Democratic Ideas in the seventeenth Century* (Cambridge 1898), der meget indgaaende behandler Oprindelsen til og Udviklingen af de under den engelske Revolution fremkomne demokratiske Ideer, saa vel for Litteraturens som for den praktiske Politiks Vedkommende. Det andet er: Lacour-Gayet: *L'Éducation politique de Louis XIV* (Paris, 1898). Forf. underkaster her hele den

enevældige Tankegangs Udvikling en lærd Undersøgelse. De to Skrifter udfylder saaledes hinanden, idet de hver tager en forskellig Iderække op til Behandling.

Over den nyeste Bismarck-Litteratur, især Bismarcks *Gedanken und Erinnerungen*, Bd. 1—2, Stuttgart, 1898 og Mor. Busch's Tagebuchblätter, Bd. 1—3, Leipzig 1899, har Professor Erich Marcks i Leipzig i *Deutsche Rundschau* April—Maj 1899 givet en fortræffelig kritisk Udsigt med Hensyn til dens Paalidelighed og Betydning for Opfattelsen af Hovedsiderne af Bismarcks Aandspræg og Tankegang.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Historisk Tidskrift utgifven af Svenska historiska Föreningen genom E. Hildebrand. 18. årg. 1898 H. 4. Stockh., 1899.

Carl Berthelsen: Sønderjylland. En folkelig Fremstilling. Rønne, 1899 (Colbergs Forl.).

Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll. 15. Delen. 1686, 1689. Stockh., 1899.

Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719. 15. Delen. 1746—1747 (I). 2. Häftet. Stockh., 1899.

Historiske Samlinger udgivne af den norske historiske Kildeskriftkommission. 1. Bd. 2. H. Chrania., 1899.

Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1817—1822. Udgivne for den norske historiske Forening af Ludvig Daae. 4. H. Kristiania, 1899.

Alexander Bugge: Studier over de norske byers selvstyre og handel för Hanseaternes tid. Udgivet af Den norske historiske Forening. Kristiania, 1899.

A. Aumont og E. Collin: Det danske Nationalteater 1748—1889. 16. H. Kbh., 1899.

Forhandlingsprotokol ført i Regjeringsraadet og Statsraadet Marts til Decbr. 1814. Udgivet fra det norske Rigsarkiv. Kristiania, 1899.

Kontreadmiral H. C. Sneedorff's efterladte Breve fra 1807—14 i Uddrag ved C. J. Ancker. Christiania, 1899 (J. M. Stenersen & Co.'s Forl.).

Indhold:

Side

Christian V i Slaget ved Lund. En kritisk Undersøgelse. Af Oberst **N. P. Jensen.** . . . . . 1.

Dronning Juliane Marie som hun viser sig i sine Breve til Frederik II af Preussen. Af Professor, Dr. **Edvard Holm.** . . . . . 46.

Betydningen af Tilgang og Afgang for den danske Adel i det 16.—17. Aarhundrede. Af Arkivar **Thiset.** . . . . . 76.

Anmeldelser:

Pontus E. Fahlbeck: Sveriges Adel. Statistisk Undersökning öfver de i Riddarhuset introducerade ätterna. 1. delen. Lund. 1898. Anmeldelse af Direktør **Marcus Rubin.** . . . . . 106.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. . . . . 129.

Historisk Tidsskrift udgives med 4 Hefter aarlig. Den danske historiske Forenings Medlemmer betaler aarlig 4 Kroner. Anmeldelser om Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand (Professor Joh. Steenstrup, Svanemosegaardsvej 23, V), dens Sekretær (Professor J. A. Fridericia, Ceresvej 16, V) og dens Kasserer (Boghandler J. Hegel, Klareboderne 3, K) samt af det Schubotheske Forlag (Silkegade 13, K).

I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, ville behage at gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Sekretær.